

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA VESTER- OG NØRRE HORNE HERREDER

HISTORISKE OG TOPOGRAFISKE
EFTERRETNINGER
VED
A. RAVNHOLT

NR. NEBEL
VIGGO NIELSENS FORLAG
MCMXXXV

A. RAVNHOLT

Historiske og topografiske Efterretninger om

Thorning Sogn

indtil ca. 1800.

En Hjemstavnsbog. Pris 4,00. Eget Forlag, Nr. Nebel 1934.

„Intet Under, at Sognets Historie bliver en Del af Danmarkshistorien, og at Forfatteren efter Ævne har gravet i gamle Arkiver og nyere Skrifter for at finde frem, alt hvad der knytter sig til Thorningområdet. Det er heller ikke saa ganske lidt, der i saa Henseende er samlet; med fuld Ret bærer Bogen sin Undertitel *Hjemstavnsbog*. — — Alt i alt er Apoteker Ravnholts Bog et Arbejde, der fortjener Paaskønnelse og Opmærksomhed. . .“

Søren Vasegaard i „Sund Sans.“

„Med denne Bog er et længe følt Savn afhjulpet; thi hvem vil ikke gerne kende sit Sogns og sin Ægns Historie og vide, hvordan Livet er levet under skiftende Tider? Forfatteren fortjener Tak og Paaskønnelse for det store Arbejde, der er nedlagt i denne Hjemstavnsbog.“

Chr. P. Christiansen i „Viborg Stifts Folkeblad.“

„Meget interessant fortæller Forfatteren om Egnens geologiske Forhold, om Indvandring og Bebyggelse, om Forfædres Liv og Virke, om historiske Begivenheder, og om den grænseløse Fattigdom, der blev en Følge af Krigene i Kristian d. 4.s og Frederik d. 3.s Tid, o. s. v. Alt fortalt saaledes, at man mærker Forfatterens varme Kærlighed til sin Hjemstavn og til den sejge og kraftige Slægt, han tilhører. — Gid rigtig mange vil berede sig selv en Glæde ved at købe Bogen.“

Lærer N. P. Nielsen i „Silkeborg Avis.“

„I Indledningen giver Forfatteren en Redegørelse for Hjemstavnsfølelsens historiske Baggrund, og udtaler Haabet om, at den her foreliggende Bog maa bidrage til at styrke denne Følelse, særlig hos dem, der har deres Tilknytning til Thorning Sogn. Bogen kan anbefales til alle Læsere af Lokalhistorie.“

C. Klitgaard i „Jyllandsposten.“

„Selv om Bogen naturligvis i første Række har Ærinde til Folk, som er knyttet til Thorning, St. St. Blichers Sogn, og Viborgegnen, saa rummer den dog saa meget af almen historisk og kulturhistorisk Interesse, at man kan ønske den en langt større Læsekreds.“

A. H. i „Kolding Folkeblad.“

FRA VESTER-
OG NØRRE HORNE HERREDER

FRA VESTER- OG NØRRE HORNE HERREDER

HISTORISKE OG TOPOGRAFISKE EFTERRETNINGER

VED

A. RAVNHOLT

NR. NEBEL
VIGGO NIELSENS FORLAG
MCMXXXV

Forord.

Blandt de historiske Oplysninger om Tilstandene og Forholdene i Vester- og Nørre Horne Herreder der hidtil har været trykt, maa særlig nævnes Dr. phil. Oluf Nielsens Arbejder. Dr. Nielsen, der selv var født herovre i det sydvestlige Jylland, nemlig paa Endrupholm, var Arkivar i Rigsarkivet og levede i Aarene 1838—96. Han efterlod sig en lang Række historiske Arbejder, hvorfra han til de fleste havde hentet sine Emner fra det sydvestlige Jylland, ikke mindst i Ribe Amt. I „Danske Samlinger“ 1ste og 2det Bind og i „Samlinger til Jysk Historie og Topografi“ blev der i Aarene 1865—66 og 1878—79 optaget en Række Artikler med Oplysninger om og Beskrivelser af de to nævnte Herreder. Disse Arbejder, der ikke gjorde Krav paa at være fuldstændige, indeholder en Mængde interessant Stof. Det er jo nu imidlertid saa længe siden, de blev skrevne, og de er derfor sikkert kun kendt af meget faa. Til Oplysning om Egnens Historie i ældre Tid er de udmærkede, men det kan jo ikke være andet, end at de i nogen Grad paa visse Punkter er lidt forældede eller ufuldstændige.

Oluf Nielsens Arbejder er imidlertid det bedste trykte Materiale, der findes i saa Henseende, og da jeg ikke ved Udarbejdelsen af disse Efterretninger har haft

Lejlighed til Arkivstudier, har jeg som Grundlag og Udgangspunkt henholdt mig til Oluf Nielsen, idet jeg har udvidet og suppleret hans Efterretninger med mange Tilføjelser hentet andet Sted fra, bl. a. Trap: Danmark, saaledes, at de forhaabentlig vil danne et Hele, som det især for Egnens Beboere vil være af Interesse at stifte Bekendtskab med. Den historiske Interesse har her i Landet været i glædelig Fremgang i de senere Aar. Beboerne i Vester- og Nørre Herreder bør i saa Henseende ikke staa tilbage.

Vester- og Nørre Horne Herreder.

Den ældste verdslige Inddeling, vi her i Landet kender for de forskellige Landsdele, er Inddelingen i Herreder og Sysler. Navnet Herred menes at stamme fra det oldnordiske Ord herr, der nærmest betyder en Hær eller Samling. Herredsbegrebet maa i hvert Fald betragtes som en Afgrænsning af et Landomraade, indenfor hvilket den derboende Befolkning naturligt hørte sammen, enten paa Grund af Landskabets Naturforhold eller af andre Aarsager. I det mindre har vi noget tilsvarende i Ordet Sogn, der betegner et Omraade, hvor Beboerne søger sammen, i Reglen til det samme Offersted, Gudehus eller Kirke.

Ikke sjældent samledes Herrederne omkring et naturligt Højdepunkt (Bjerg) og tog Navn derefter (Lisbjerg, Houlbjerg, Vennebjerg). Ofte var der ogsaa et Tingsted (Høj), om hvilket Herredsomraadet grupperede sig. Omtrent Halvdelen af vore Herreder har dog Navn efter en af de Landsbyer, som er beliggende i dette. (Gørding, Malt, Horne, Ulfborg).

Inddelingen i de større Landomraader, Sysler er rimeligvis noget yngre end Herredsinddelingen. Syslerne menes dog at være opstaaet paa Harald Blaatands Tid. Det var imidlertid kun i Jylland at man kendte den verdslige Sysselinddeling. Nørrejylland var delt i 11 Sysler, Holsten i 4. Et Syssel var et Landomraade over hvilket Kongen satte en Styrer eller Høvidsmand i Lighed med Sysselmændene, som vi nu kender dem i Norge. Senere faldt Syslerne omtrent sammen med Lenene, og Høvids-

mændene kaldtes for Lensmænd. I vore Dage svarer et Syssel omtrent til et Amt.

I de Aarhundreder, der fulgte nærmest efter Aar 1000, benævnedes den sydvestlige Del af Nørrejylland for Warwith eller Varde Syssel. Det bestod af de seks Herreder: Vester, Øster og Nørre Horne Herred, samt Skads, Gørding og Malt Herreder.

I Aaret 1202 blev Varde Syssel givet som Medgift til Hertug Vilhelm af Lyneburg, der blev gift med en Søster til Valdemar Sejr, og i de følgende 200 Aar vedblev Syslet at være i Hænderne paa Hertug Vilhelms Familie, saaledes, at det i Virkeligheden kan siges, at denne Landsdel i ca. 2 Aarhundreder har været i tysk Besiddelse. 1399 pantsatte Dronning Margrete Varde Slot og Varde Syssel til den holstenske Greve Henning Limbæk, der var Lensmand paa Riberhus.

Af de to Herreder, hvorfra i det følgende skal gives forskellige Beretninger, er Vester Horne Herred, som Navnet siger, det vestligste. Navnet stammer utvivlsomt fra det Horn, som Jyllands Vestkyst ved Blaavand skyder ud i Havet. I tidligere Tid har dette Fremspring været langt mere fremtrædende end nu, idet det siges at have strakt sig syv Mile ud i Havet, men ogsaa i vore Dage er de søfarende klar over, at her ud for Blaavand er et farligt Rev, der strækker sig langt imod Vest.

De tre Horne Herreder har oprindeligt haft eet fælles Tingsted, der uden Tvivl har været der, hvor nu Horne By ligger. Sandsynligvis er Herredernes Adskillelse foregået i Begyndelsen af 14. Aarhundrede. Efter den Tid laa Vester Herreds Tingsted paa en Plads nordøst for Outtrup Kirke, hvor Herredstinget i Følge en gammel Beretning fandt Sted under aaben Himmel indtil 1638. I den hedenske Tid tyder det paa, at Tinget har været holdt paa Borre Hede i Aal Sogn, hvor der da var et Offersted.

— Fra omkring Aaret 1572 oprettedes der for Beboerne i Ho, Oxby, Kjærgaard og Lønne et eget Birk, hvortil senere Aal, Henne og Nebel Sogne blev lagt. Men „eftersom saadan Sammenlæggelse til Vor Tjeneste og Rettens destobedre Administration og Befordring af een Tingskriver og een Tingfoged bekvemmelig skal kunne betjenes“, blev dette Kjærgaards Birk ved kgl. Reskript af 22. Sept. 1686 omdannet til Vester Horne Herred, der nu udgjorde een Jurisdiktion. Et andet Tingsted blev oprettet, og et Tinghus opført, syd for Rottarp i Outrup Sogn, hvor en lille Gaard indtil vor Tid har været kendt under Navnet Tinget. Her, som de fleste andre Steder i Landet, blev Tinget holdt under aabn Himmel indtil Midten af 17. Aarhundrede. Først fra 23. Marts 1770 holdtes Tinget paa Raadstuen i Varde.

Nørre Horne Herred hørte i Middelalderen til Hornshæreth og siden til Varde Len. Fra Enevældens Indførelse kom det under Lundenæs Amt, der omfattede største Delen af det nuværende Ringkøbing Amt, som i sin nuværende Udstrækning oprettedes ved Reskript af 4. Sept. 1793.

Med Hensyn til disse 2 Herreders Forhold i Oldtiden, maa det siges, at der kun findes meget faa Minder derom. Aarsagen hertil er naturligvis den, at disse Egne den Gang væsentlig udgjorde temmelig øde Sand- og Mosestrækninger, der kun i ringe Grad kunde afgive Livsbetingelser for Oldtidsfolket. Jordbunden har sikkert i disse fjerne Tider overvejende bestaaet af lave, fugtige Arealer, hvor Mennesker helt op igennem Broncealderen næsten slet ikke satte Bo. I Nr. og Sdr. Bork Sogne findes saaledes slet ingen Oldtidsminder, saasom Gravhøje o. l. I Vester Horne Herred er Bebyggelsen dog sikkert begyndt i den yngre Stenalder. I hele dette Herred er der fundet ca. 1000 Gravhøje, der næsten alle tilhører Enkeltgravstypen, som er den typiske Gravform for den

senere Oldtid. Kun i Lunde Sogn findes enkelte Høj-samlinger, der tyder paa, at dette Sogn i Broncealderen har haft en temmelig tæt Bebyggelse.

Fra Jernalderen er der Vidnesbyrd om, at Bebyggelsen er taget til, hvad der bl. a. skønnes af det Fund fra Jernudsmeltningens Tid, der er gjort ved Henne Kirke.

Terrænet er temmelig ensartet lavt; den sammenføgne Sandklit Blaabjerg naar dog 64 m. Jordbundsforholdene er derimod temmelig forskellige, idet der mod Øst findes gode og frugtbare Muldjorder, dog oftest med rigeligt Sand. Temmelige store Strækninger optages af vedvarende Græs- og Engstrækninger, den saakaldte Mærsk, især syd for Ringkøbing Fjord i Bork og Lønne Sogn. Langs Havet er store Arealer, optaget af Sand og Klit, der nu delvis er omdannede til Plantager, af hvilke Blaabjerg dækker henved 1500 Hektar.

I „Danske Atlas“ fra 1769 omtales Forholdene i de to Herreder saaledes: „Man finder overalt tydelige Kjendetegn paa, at her fordem har været store, mægtige Skove. Ved Havsiden findes i Jorden hele og store Træer, Eg og Hessel, henvendte med Toppen imod Østen“. Dermed hentydes jo aabenbart til, at de paagældende Skove er faldne for Vestenvinden, der uhindret har kunnet stryge hen over disse vestlige Egne.

Gennem flere Aarhundreder af vor saakaldte nyere Tid kan vi skønne, at Befolkningsmængden i disse paagældende Egne har været temmelig lille, altsaa med en spredt Bebyggelse. Først henimod det 17. Aarhundredes Slutning har vi nogenlunde paalidelige Efterretninger om disse Forhold, idet man efter de Lister, der da i Anledning af Indførselen af den saakaldte Kopskat (Skat pr. Hoved) blev udarbejdede, kan faa en Forestilling om, hvor mange Mennesker en Landsdel indeholdt. Fra Vester Horne Herred var Tallet dengang ca. 3000.

I en gammel Beskrivelse fra det 18. Aarhundredes Midte karakteriseres Befolkningen paa følgende Maade:

„Bønderne i disse Egne ere gemenligen skikkelige, ædru og fredelige og duelige Folk. Bøndergaardene ere med Herskabernes Tilladelse blevne som en Art af smaa Stamhuse, som altid efter Fædrenes Disposition bliver hos et af Børnene, hvilken han holder bedst skikket dertil, enten Søn eller Datter. De andre Børn faa saa noget vist i Penge og Døtrene faa desuden en Seng, en Kiste m. videre. Førend saadan en Disposition gøres, levere Børnene til Forældrene den Løn, de andensteds fortjener; men siden beholder hver sin Forijeneste. — Vinterarbejdet bestaar i at tærskke og røgte Creaturerne. Om Aftenen spinder Quindfolkene, Karlene karte, gøre Bikuber, Løbe eller Halmkurve, Puder til Hestekøretøj, sno Limer m. v. De æde almindelig 6 Gange om Dagen“. Endnu vil der maaske være gamle Folk, som erindrer, at Livet har formet sig omtrent saaledes, efter de gamle sunde og fornuftige Synsmaader, hvis Virkninger endnu spores paa Befolkningens Sæder, Tankegang og økonomiske Forhold. —

Om Vejrlig og Sundhedstilstand hedder det videre:

„Luften paa denne Landsdel nær Vesterhavet er saa sund som nogensteds i Danmark, hvilket tilskrives de idelige Vinde fra Vesterhavet, hvorved Luften holdes ren for skadelige Dunster. Den frie Luft, saavel som Almuens gode Føde og ædruelige Levned gjør, at man sjælden her ved saa meget af grasserende Sygdomme at sige som andetsteds. Den mest gjængse Svaghed er Forkjølelse, som de kalde Betændelse, hvilken gemenligen cures ved Aareladen og Svededrik“.

Da der den 15. Aug. 1769 første Gang fandt en almindelig Folketælling Sted over hvilken endnu findes bevaret Lister, boede der i Vester Horne Herred 4836 Mennesker. Hundrede Aar senere (1860) var Tallet 7682.

Nu lever der ca. 12000 Mennesker i Vester Horne Herred.

For de enkelte Sognes Vedkommende, til hvilke de følgende Efterretninger begrænses, stiller Folketallet sig saaledes:

	1769	1801	1860	1925
Nr. Nebel-Lydum	551	668	860	1530
Henne-Lønne	632	791	1145	1546
Lunde-Outrup	760	1107	1473	2341
Kvong	238	284	437	625
Sdr. og Nr. Bork		630	924	1155
Hemmet		289	422	599
Sdr. Vium		211	333	400

Nørre Nebel Sogn.

Oprindelig var dette Sogns Navn Nybøl eller Nybyl. Til Forskel fra det andet Nybøl i Skads Herred (Annex til Bryndum), som tidligere kaldtes Synder Nybøl, blev dette kaldet Vester Nybøl. Nybøl betyder det nye Bol eller Beboelsessted, og vi kan derfor regne med, at Stedet forholdsvis sent er bleven bebygget. Af Nybøl kommer atter Nebel, og endnu bruges Betegnelsen Vester Nebel om Gaardene mod Vest i Sognet. Oprindelig opstod Byen i Stationsbyens vestlige Del, og her laa indtil Slutningen af 19. Aarhundrede Kroen, ligesom ogsaa Lægebolig, Købmandshandel og Apotek blev lagt her.

Den nuværende Nr. Nebel By er oprindelig opstaaet imellem de tre Bebyggelser *Præstby*, *Bolkjær* og *Hundhale*, saaledes, at Bygadens østligste Del maa henregnes til Præstby, den midterste til Bolkjær, og den vestligste til Hundhale eller Vester Nebel.

Bebyggelsen *Kolle*, der i Middelalderen hørte til Henne Sogn, stavedes i det 12.—14. Aarh. Koldækot. I „Ribe Oldemor“ nævnes det saaledes, at Domkapitlet havde Gods i „Koldækot i Hennyng Sogen“. Fra 14.

Aarhundrede kendes en Beretning om, at Fru Ingerit, Niels Ostorps Datter, for en Sjælemesse i Ribe Domkirke gav en Gaard i Koldækot, saaledes, at een Trediedel af Afgiften tilfaldt Kannikerne, een Trediedel Nonnerne, og Resten de fattige. 1662 bestod Kolle kun af 2 Gaarde; nu er der en halv Snes Brug.

Umiddelbart nord for Nr. Nebel ligger Bolkjær, der nu egentlig bestaar af kun 2 Gaarde, hver paa sin Side af Borkvejen. Tidligere var der kun een Gaard, der tilhørte Kongen, som en Tid lang synes at have anvist den til Bolig for sine Officerer. 1643 fik en Kaptejn Anders Mogensen den saaledes i Stedet for en Gaard i Made (Skads Herred), som var bleven ødelagt af Vandflod. 1699 var Bolkjærgaarden beboet af en Oberstløjtnant Zylow. Fra 1703 boede Fru Magdalene von Ahlefeldt paa Bolkjær. Anledningen til disse Officerers Nærværelse har sikkert været den, at de skulde have Tilsyn og Øvelser med de Soldater, der laa i Underholdning paa Herredets Ryttergods, hvoraf der var temmelig meget. Ved mange af Kirkerne har der saaledes været udlagt Exerseplasser, hvor der, især om Søndagen efter Kirketid, blev holdt Øvelser.

Sæddinggaarden.

Paa Sæddinggaarden boede i mange Aar *Familien Barfod*, der var en almindelig Bondeslægt, som i Aaret 1455 blev ophøjet i Adelstanden. Det var den daværende Ejer *Jens Barfod*, som paa Forbøn af sin Svoger, Kannik i Ribe Thyge Therkildsen „saa og for Troeskab og villig Tieneste som denne Jens Barfod i Sedinge og hans rette Børn og Afkom Os Og Vore Arvinger og Efterkommere, Konger i Danmark, og Riget herefter troeligen gøre og bevise maa“ af Kongen blev naadeligen forlenet med Adelsbrev og Skjold.

Familien Barfods Vaaben bestod i et Skjold, hvori der

i et blaat Felt var afbildet en bar Fod og to Bøffelhorn, et hvidt og et blaat overkors over en Hjelm.

„Thi forbyde vi alle, ihvo de helst er eller være kunne, forskrevne Jens Barfod eller hans rette ægte Børn og Afkom derudi at hindre eller hindre lade med Magt kvæle eller uforrette i nogen Maade under Vor kongelige Hævn og Vrede“.

Om Jens Barfod kan der iøvrigt nu kun oplyses lidt. Fra 1486 kendes et Mageskifte, hvorved „Jens Barfod i Sedinge i Nybøl Sogen“ til Ribe Domkapitel udlagde 5 Læs Eng i Bolkjær for 3 Stykker Jord, „som ligger næst vesten for min Gaard i fornævnte Nybøl, som jeg nu bor og det Bol paa „Berghen“ ved den nørre Ende, som jeg til denne Tid har givet Skyld af til fornævnte Kapitel“.

Det ser iøvrigt ikke ud til, at Jens Barfod har agtet sit Adelsbrev særlig højt. I et Tingvidne fra 15. Aarh. Slutning ser vi ham saaledes opført uden Titel og bag-efter baade Herredsfogden og Stadsmanden i Varde, skønt det paa den Tid var Skik altid at sætte Adelsmænd øverst. Dokumentet er dog forsynet med Barfods adelige Segl.

Saavidt det er oplyst, havde Jens Barfod 2 Børn, nemlig

1. *Hans Barfod*, Kannik og Rektor i Ribe. Fra 1491 findes et Lovhævd, som han tog sig over Kapitlets Gods i Henne Sogn.

2. *Knud Barfod*, der sikkert har overtaget Sædding-gaarden, idet der fra 1493 findes Oplysning om, at han af Kapitlet fæstede ovennævnte Eng i Bolkjær for 4 Mark danske Penge aarlig. Uden Tvivl var han tillige Tingholder eller Herredsfoged i Vester Horne Herred, idet han i Tiden omkring 1500 nævnes som saadan. Endnu kan hans Vaaben ses paa Segl fra den Tid.

Knud Barfod havde 5 Børn:

1. *Jens Barfod*, 2. *Johanne Knudsdatter B.*, 3. *Garit Knudsdatter B.*, 4. *Niels B. og Klaus B.* Den første fik Gaarden. Han var ligesom Faderen Herredsfoged. 1541 tog han Lovhævd paa Tudmose Hussted i Lunde Sogn, hvorfra hans Hustru var, idet hun var af Styggeslægten paa Frøstrupgaard.

Rimeligvis er det hendes Broder den Væbner *Thomas Stygge*, der nævnes som nærværende ved Affattelsen af ovennævnte Lovhævd, hvorved Jens Barfod kendte „ingen anden at have Del i Stedet end mig og mine Søkende“.

Johanne Knudsdatter B. blev gift med Per Knudsen i Synderstoffued, en nu nedlagt Gaard i Give Sogn. 1553 ses det, at Per Knudsen med sin Hustrus Samtykke solgte Tudmose Hussted, som da stod øde og var udlagt Johanne i Søkendeskiifte efter Faderens Død, til Thomas Stygge i Frøstrup.

Garit Knudsdatter B. blev gift med Th. Christensen i Kvong, der paa sin Hustrus Vegne beholdt et Engskifte fra Husstedet, beliggende i Debel.

Den fjerde af Knud Barfods Børn var Niels Barfod om hvem det hedder, at han 1563 boede i Nebel og endnu levede 1581.

Den sidste i Rækken, Klavs B., nævnes i et Brev fra 1554, hvoraf man ser, at Palle Bang til Hennegaard, Otto Klausen, Nørholm, Thomas Stygge, Frøstrupgaard, og fire Bønder fik Paalæg om at undersøge Klaus Barfods Sag. Forholdet var nemlig dette, at Klaus ikke under Grevens Fejde saaledes som hans øvrige Slægt gjorde det, har stillet sig paa Bøndernes Side, hvilket egentlig var det naturlige, da Barfoderne sikkert i det væsentlige levede som Bønder. Det er derfor rimeligt, at de har stillet sig paa deres Side, hvorfor de ogsaa fik deres Gods forbrudt og blev Fæstebønder under Riberhus. Men om Klaus Barfod hedder det derimod, at han ikke forbrød sig paa sit Gods, fordi han havde

„tjent til Hove i den Tid sidste Opløb var i Nørre Jylland i Skipper Klemens Tid“.

Jens Barfod paa Sæddinggaard døde omkring 1565.

Af Sæddinggaards senere Ejere tilhørende Barfod-Slægten kan nævnes *Sønnen Knud Barfod*. Derefter *Jens Barfod* 1541—64, *Laurids B.* havde den fra 1564 til 1581, og *Peder* og *Thomas B.* indtil 1626.

Laurids B. var Herredsskriver og nævnes 1564 som Tingsvidne. 22. Maj 1573 fik han kgl. Brev paa at holde sin Gaard fri for Landgilde, Ægt og Arbejde saalænge han beklædte Stillingen som Herredsskriver. Efter indhentet Tilladelse fæstede han 1579 Nebel Kongetiende mod at betale 1 gl. Daler af hver Td. Rug og Byg. Muligvis staar dette i Forbindelse med, at han 1575 opsatte 2 Stolestader i Nr. Nebel Kirke. De ses endnu forsynede med Barfodernes Vaaben.

Den latinske Indskrift inde foran Stolesædet er et Citat fra den romerske Digter Vigil og lyder i Oversættelse: „Lader Eder paaminde, lær Retfærdighed og foragt ikke Kristus“. Det bag paa Stolen anbragte Bømærke bestaar kun af et Skjold, hvorpaa er anbragt en bar Fod, men intet Vaabenmærke. Dette kunde tyde paa, at der i Slægten baade har været en borgerlig og en adelig Linje. Rimeligvis har det da, som Oluf Nielsen formoder, kun været Stamgaardens Besiddere, der har benyttet det adelige Vaaben.

For henvend en Menneskealder tilbage var der endnu Folk der kunde erindre, at der ude i Engen ved Sæddinggaard saas Træstolpe, som betegnede Skel og som bar Barfodernes Navnetræk.

Saavidt det har kunnet oplyses døde Laurids Barfod 1580. Hans Enke, der benævnes Ane Lauridskone, levede endnu 1605. Deres 5 Børn hed: Niels, Klaus, Gertrud, Thomas og Peder. Den første blev Præst i Nr. Nebel, Klaus Præst i Sneum. Gertrud blev gift med Jørgen

Jørgensen i Grimstrup. Thomas fik Fædrenegaarden og Peder Barfod en Gaard Brenggaard eller Brandgaard i Vandborg Sogr. Vandfuld Herred. Paa Vester Horne Herreds Ting lod han 23. April 1664 oplæse et Brev, „som mine Forfædre, Barfodernes Slægt haver af kgl. Maj. for mange Aar siden erlanget og hvorudi dem er adelig Frihed forundt for dem og Efterkommere“. Ikke mindre end 24 Dannemænd vidnede ved den Lejlighed, at „velfornemme og agtbare Mand Peder Barfod er ærlig og ægte født og baaren i Nebel Sogn, Sædding By, af de Barfoders Slægt, Byrd og Afkom“.

Aabenbart har denne Oplæsning kun haft til Hensigt at fastslaa over for Samtiden og Omverdenen, at jeg, Peder Barfod til Brenggaard er ikke af almindelig borgerlig men af adelig Herkomst.

Om Sæddinggaard skal det her kun yderligere nævnes, at den efter Barfodernes Tid blev kongeligt Gods, og at en Kaptejn Freiberg, der døde 1720, købte Gaarden af Kongen nogen Tid i Forvejen. Nu er Sæddinggaard delt i 3 selvstændige Gaarde.

Om Gaarden *Riddersholm* i Nr. Nebel Sogn hedder det, at Kongen i 1580 af Mette Munk til Stubbergaard, salig Iver Kjeldsens Efterleverske, foruden forskellige Gaarde og Bol i Lunde og Outrup, fik denne Gaard i Mageskifte. Den omtales endnu i daglig Tale som „æ Hvolm“.

Præster i Nr. Nebel.

Det er kun faa Steder, hvor der nu kan findes Oplysninger om Præsterne i Tiden før Reformationen. Vi ved kun, at det mange Steder gik saaledes, at den katolske Præst, der var paa Stedet, ogsaa fortsatte i Embedet, efterat Protestantismen i 1536 var gennemført som den officielle Trosbekendelse her i Landet. Dermed er jo ingenlunde sagt, at Befolkningen ret pludselig havde tilregnet sig den nye Lære. Det tog Tid, inden denne trængte igennem og helt prægede Menigfolks Sind. —

Det var selvsagt meget vanskeligt saa forholdsvis hurtigt, at faa Præsteembederne besat med gode Lutheranere, hvorfor det, som sagt, var almindeligt, at de hidtil værende Præster ell. Munke beklædte Embedet ogsaa efter 1536.

Paa Steder, hvor dette ikke blev Tilfældet, var det undertiden nogle temmelig tarvelige og ubehøvede Personer, der blev de første protestantiske Præster i Danmark. —

I Nr. Nebel var det en tidligere Munk, der blev den første evang. Præst. Hans Navn var *Jakob Høst*; men udover, at han i Reformationstiden nævnes som Stedets Præst, og at en af hans Sønner blev Præst i Lunde, haves nu ingen Oplysninger om ham.

Den næste Præst var *Boken Tøstesen*, om hvem man ved, at han i høj Grad lod Præstegaarden forfalde og endog pantsatte Gaardens Ejendele. Den 29. Sept. 1578 udgik der derfor Befaling om, at han inden Paaske

skulde have det pantsatte indløst. I modsat Fald vilde han miste sit Kald. Det ser imidlertid ud til, at han alligevel fik Lov til at sidde, thi 1592 blev han af 4 Mænd stævnet for Gæld, saa den var han da ikke sluppen ud af.

Den 3. Præst var Laurids Barfods Søn fra Sæddinggaard Hr. *Niels Lauridsen Barfod*, der blev ordineret 30. April 1592 og døde 17. Decb. 1613.

Hans Efterfølger var *Svend Knudsen*, der døde 1626. Efter ham kom først *Per Kristensen Høst*, der døde 1660 men længe forinden havde overladt Embedet til sin Søn *Jakob Pedersen Høst*.

Familien Høst var temmelig udbredt paa Egnen, idet P. Kr. Høst havde en Broder, der var Præst i Hvidding, og i Janderup, Sædding, Lønne, Varde og Kvong var andre Søskende gift og bosat. En af Per Høsts Sønner Kristen blev Degn i Nr. Nebel, en anden, Lauritz, i Præstbøl. En tredie Søn, Svend, blev 1648 Rektor i Holstebro. En Datter var gift med Peder Hansen i Bolkjær, en anden med Hans Kristensen i Sædding og en tredie med Hans Bartskjær i Jerne.

Sønnen Jakob P. Høst blev Student fra Rfbe Skole 1642, var, som omtalt, først Faderens Kapellan, idet han d. 17. Marts 1646 blev ordineret til Præst. Efter en kgl. Tilladelse ægtede han 22. Sept. 1660 sin Slægtning i 3die Led, Anne Poulsdatter fra Henne. Anden Gang blev han gift med en Købmandsdatter fra Holstebro, Karen Kristensdatter Solgaard. Hans økonomiske Forhold synes at have været temmelig slette; i hvert Fald frasagde hans Hustru sig ved hans Død 1674 Arv og Gæld, „efterdi min nu salig Mand Hr. Jakob Høst ei almeste udi forledne Krigstider haarde oc atstillige Pressurer har udstanden, men endog med mange store Værgemaal har i langsommelige Tider været behæftet og hvis (hvad) Gods og Formue, som han under Haand havde, dog største Delen udi forleden Føjdetid tilligemed

hans eget ham af Pjenden er berøvet og frataget, hvorfor jeg hans efterladte Enke, ugerne foraaarsagis paa egne Vegne — “ o. s. v. Altsaa et Eksempel paa Svenskernes eller Brandenburgernes Hærgninger.

Den næste Præst i Nr. Nebel var *Hans Pedersen Friis*, der blev Student fra Ribe 1667. Efter Ansøgning fra sin Formand, blev han 1674 Kapellan i N. N. og efter Høst's Død gift med hans Enke Karen Solgaard. Han blev derved tillige Formynder for hendes Børn men døde 1682 og blev begravet i Nr. Nebel Kirke. *Kristen Lauridsen Bang*, der den 16. Juni 1681 blev kaldet til Præst for Lydum og Lønne, blev, efterat Lydum fra 17. April 1683 var bleven Annex til Nr. Nebel, Præst der. Kristen L. Bang var født i København; han døde 1689 og blev begravet under N. N. Kirketaarn. Nr. Nebel Kongetiende, der før laa til Lønne, blev samtidig med at Lydum blev Annex onlagt saaledes, at Præsten Knud Mikkelsen i Henne og Lønne for sig og Efterfølgere gav Afkald paa denne imod at faa aarlig 30 Skp. Byg, et Forhold der har bestaaet indtil den seneste Tid.

Den næste Præst i Rækken hed *Henrik Johansen Schnell*, Søn af Jens Johansen i Agerskov.

Han, der ligeledes var Student fra Ribe, blev Præst i N. N. den 4. Juni 1689. Den 25. Juni samme Aar nedbrændte Præstegaarden, mens Præstens Hustru efter Opgivende var bortrejst. 1714 fik Schnell som Kapellan Niels Tøxen, der var gift med K. L. Bangs Enke, Else Knudsdatter. Tøxen blev senere Præst i Veerst og Bække.

1718 blev *Mikkel Pedersen Engel* kaldet til N. N. Han var født 1676 i København, og tog theologisk Attestats 1699. Allerede før den Tid havde han gjort sig bemærket ved at udsende et Stridsskrift. Før han kom til N. N. var han i nogle Aar Feltpræst. Han havde fra 1736 en Kapellan ved Navn Johan Risom; men han kunde hverken faa „Kost, Varme, Lys eller Seng“, saa det maa have været fattige eller knebne Forhold.

Henrik Hansen Vassard blev derefter 1741 kaldet til Nr. Nebel. Om ham siges det, at han nægtede at aflægge den forlangte Præsteed, men alligevel besad han dog Kaldet. Han havde før den Tid været Præst i Fornæs i Tronhjem Stift, men opgav dette Kald, da det var for „vidtløftigt“ o. vidtstrakt. Det var i hans Tid, at Nr. Nebel Præstegaard igen nedbrændte, hvorved alle Kirkebøger m. m. gik op i Luer; det har derfor været vanskeligt at faa tilvejebragt bl. a. disse Oplysninger vedrørende Præsterne.

Pastor Wassard, der omtales som „en ærværdig og lærd Mand“, døde 1777 i en Alder af 66 Aar. En af hans Sønner, Johannes, blev Præst i Lunde og Outrup; en Datter døde i Outrup 1827.

Eftermanden hed *Niels Holst*. Han var født 1736 i Vesterbølle ved Viborg, hvor Faderen var Degn. Efter sin Eksamen i 1760 fik han Ventebrev paa Nr. Nebel Sognekald, hvorefter han først var Kapellan og 1777 blev Præst. Indtil Formandens Død boede han i Lydum Annexgaard.

Niels Holst døde 27. Jan. 1782, hans Enke 1787.

Den 27. Marts 1782 kaldes til Nr. Nebel *Mouritz Højer*, Søn af Præsten i Bryndum og Nebel Hans Vandel Højer. M. Højer blev Student fra Viborg 1765 og fik theologisk Attestats 1770. I 16 Aar var han derefter Huslærer hos Præsten Jens Bering i Skern, med hvis Datter, Mette Helene, han blev gift 1783. De havde 6 Sønner og 3 Døtre. Højer døde 18. Aug. 1817.

Den næste Præst i Rækken var *Frederik Blokh*, der var født 1769 i Viby paa Fyn, hvor Faderen var Præst. Efter sin Studentereksamen (1787) og theologiske Eksamen (1792) blev han 1801 Præst i Kvong og 1818 i Nr. Nebel. Hans Hustru hed Anna Katrine Haagen og var fra Lolland; de havde 6 Børn, hvoraf en Søn blev Distriktslæge i Varde. Bloch var Præst til sin Død 1841,

da han efterfulgtes af *Jakob Stampe*. Han var født i Viborg Aar 1800. Efter sin Studentereksemen (1821) var han i 3 Aar Huslærer paa Herregaarden Tyrrestrup ved Horsens. Embedseksamen fik han 1827, hvorefter han igen var Huslærer i et Par Aar. 1829 blev han reside-rende Kapellan i Tamdrup, senere i Beder og Malling (ved Odder) samt i Ousted og Taaning ved Skanderborg. 1834 blev han kaldet til Præst i Astrup og Starup og 25. Juni 1841 til Nr. Nebel.

I 1835 var han bleven gift med Charlotte Nikoløne Grunddahl. De havde 2 Sønner af hvilke een døde som Barn; den anden deltog i Krigen 1864, hvorfra han vendte syg hjem og døde 10. Jan. 1865.

Pastor Stampe skildres som et meget begavet og afholdt Menneske, hvis Død var en tung Sorg for alle dem, der kendte ham. I Præstegaardens Arkiv har han bl. a. efterladt sig en Del Beretninger vedrørende Strandingen paa Vestkysten og Nr. Nebel Kirke. De har for en Del Aar siden været gengivne i „Ribe Amts Aarbog“ ved Hans Torbøl.

Pastor Stampes Efterfølger var *Rasmus Rasmussen*, der blev kaldet 12. April 1870. Han var gift med Albertine Abel og døde 25. Oktober 1885; hans Gravsten staar tæt op ad Kirken paa den søndre Side.

Efter ham fulgte *Peter Jerndorf Storm Riemann*, som endnu vil erindres af mange her paa Eggen. — Pastor Riemann var født i Odense 1848. Han blev Kandidat 1872 og var i et Par Aar derefter Elev og Lærer paa Askov Højskole. Derefter ligeledes et Par Aar Lærer ved Emdrupborg Højskole og et Aar Kapellan el. Hjælpepræst paa Bornholm og i Sønder Omme. 1880 blev han kaldet til Sognepræst i Lem og 1886 til Nr. Nebel og Lydum. 25. Nov. 1895 blev han kaldet til Embedet i Fakse, hvor han var i over 20 Aar. Sine sidste Aar boede Riemann i København og døde 1928.

Pastor Riemanns første Hustru, *Kristine Ketelsen*, døde 1886 og ligger begravet i Nr. Nebel. Hans anden Hustru, *Elise Marie Engberg*, døde 1901, og hans 3die Hustru, *Eva Engberg*, som er hendes Søster, overlever ham.

Lydum Sogn.

Navnet Lydum stavedes i 14. Aarhundrede Lidium, men dets Oprindelse er iøvrigt ikke kendt. Af Udstrækning er Sognet kun lille, og det er da ogsaa det mindste i Herredet.

Af den Omstændighed, at det kun er i den nordligste Del af Sognet, der er fundet Kæmpehøje, slutter man, at den øvrige Del først temmelig sent er bleven beboet.

Middelalderen igennem, i hvert Fald i 100 Aar efter Reformationen, udgjorde Lydum et selvstændigt Pastorat. Fra 17. Juli 1633 blev det annekteret til Lønne Præstekald; men fra 17. April 1683 blev det Annex til Nr. Nebel.

Som et Eksempel paa, at Konger og Adelsmænd ogsaa har ejet Jordegods i denne fjernliggende Egn, kan det anføres, at Kongen Fr. II i Aaret 1551 til sin Køgemester Jørgen Rantzau pantsatte 4 Gaarde i Lydum, hvoraf den ene kaldes Lyderiig; desuden fik Køgemesteren 5 Gaarde i Kvong.

1584 solgte Hr. Erik Lange til Engelsholm 1 Gaard paa Lydum Hede. 1589 fik Hans Lindenov til Ørskov 1 Gaard i Rærup, der i 1662 opgives at bestaa af $5\frac{1}{3}$ Gaard, 1 Bol og 2 Huse.

1662 bestod Lydum kun af 3 Gaarde, 4 Bol og et Hus. Paa Lydum Hede var der desuden $4\frac{1}{2}$ Gaard, 1 Bol og 4 Huse.

Noget af det indenfor Sognet, hvorom der haves de fyldigste Oplysninger er *Lydumgaard*. Nu om Dage er denne kun en jævn stor Bondegaard; men i Fortiden

har den været en Hovedgaard (Herregaard) med en lang Række formaaende Besiddere, hvis Navne havde Klang i Landet. Ogsaa nogle dramatiske Begivenheder har Lydumgaard været Hjemsted for.

Gaarden er meget gammel, ja rimeligvis den 3die ældste i Varde Syssel efter Nørholm og Hennegaard.

Længst tilbage beboedes Lydumgaard af Slægterne Lange og Munk (af dem med 3 Roser i Skjoldet). Sikkert har den da været omgivet af dobbelte Grave, men deraf som af anden Fortids Storhed er der nu intet tilbage.

Gaardens første Ejer var efter nogle Optegnelser af Hr. Iver Juul, *Thomas Iversen*, der flere Gange findes nævnt i 14. Aarh. bl. a. fra Varde Sysselting. Saavidt vides, ejede han tillige Krogsgaard i Skadst Herred. Han havde 6 Sønner, af hvilke Jep Thommesen skal have været en af de allerførste Ejere af Nørholm. En anden Søn *Niels Thomassen* fik Lydumgaard. Han nævnes 1405 som Vidne paa Sysseltinget i en Sag fra Lønne; han tituleres da som Væbner, hvad der omtrent var ensbetydende med en Adelsmand. Hans Søn igen, *Gunde Nielsen*, synes at have været en saare mægtig Mand, idet han i Forlening havde baade Riberhus, Trøjborg i Sønderjylland og Aakjær ved Odder.

Om hans Overtagelse af Trøjborg hedder det i et gammelt Vidne, at Gunde Nielsen den 2. Martii 1442 „haver annammet af hæderlige Fader Hr. Kristian af Guds Naade Biskop i Ribe Kirkens Slot Trøjeburgh med Tilliggende, som Henrik Rantzau tilforn hafde“. Efter det samme Vidne skulde han „bygge en nyttelig Bygning med Sten, Liim (Kalk) og Tømmer“. Endnu 1470 ejede han Trøjborg, ligesom han paa dette Tidspunkt nævnes som „Ridder og Høvidsmand paa Aakjær“. — Saavidt vides var han ogsaa Høvidsmand paa Riberhus og Medlem af Rigens Raad, i hvilken Egenskab han bl. a. var til Stede paa Kalundborg 1468.

Ifølge et Brev udstedt af Dronning Dorothea (Fr. III's) havde han endog i 1474 hele Hing Herred (Ringkøbing Amt) i Pant. — Gunde Nielsen (Lange) var gift med Mette Gjords, og den Familie, hvortil han hørte, havde i hans Tid stor Udbredelse i Vestjylland. Som et Vidnesbyrd om det Sammenhold, der aabenbart har været mellem dens Medlemmer, kan nævnes, at der i 15. Aarh.s Begyndelse af dem stiftedes et saakaldt Frændegilde. Det var en Slags Forening, der havde en aarlig Sammenkomst, ved hvilken der blev holdt Messe. Gildet blev stiftet i den hellige Birgittes Navn og havde bl. a. til Formaal at understøtte trængende Familiemedlemmer, samt Uddeling af Birgittinerordenens Skrifter paa dansk. Efter al Rimelighed har dette Frændegilde i adskillige Aar holdt sine Sammenkomster paa Lydumgaard.

Gunde Niensens Søn, *Niels Gundesen* (Lange), blev efter Faderens Død 1477 Gaardens Ejer. Han var ligesom Faderen en meget højtstaaende Mand, der f. Eks. 1467 blev „slaaet til Ridder“. Efter Faderen havde han Varde Syssel og Vester Herred i Pant paa Livstid, ligesom han i Aarene 1479—86 var Høvidsmand paa Aakjær. Efter „Iver Juuls Optegnelser“ var det i hans Tid, at følgende Begivenhed fandt Sted paa Lydumgaard: „Anno 1489, St. Dorothea Dag, var min Fader Kjeld Juuls og min Moders, Fru Karen Langes, Hr. Niels Langes Datters Fæstensøl paa Lydum, som overvar Biskop Hartvig, min Farbroder, Hr. Ludvig Rosenkrantz af Palsgaard med nogle flere“. Om Niels Gundesen ved vi tillige, at han var Medlem af Rigens Raad, samt at han døde „Anno 1511 Suomis Dag (18. Febr.) og blev begravet udi Graabrødre Kirke“ (i Ribe). Hans Hustru var Anne Rosenkrantz, Dtr. af Hr. Niels Jensen til Tange.

Om Niels Gundesens Søn, *Thomas Nielsen*, vides, at han foruden at være Rigsraad var Lensmand paa Tranekær. Men desuden besad han alle de Rettigheder, hans

Forfædre havde; tillige havde han Øen Før i Forlening, hvilket han skal have faaet af Kong Hans. Naar dertil kommer, at han havde store Indtægter i Form af „Oidengæld og Sagefold“ samt „Afgift af Vrag og Sandtold“ og af Nørvang Herred og Hønborg Len, forstaas det, at han omtales som den mest fremtrædende Mand i sin Tid og Egn og at han var „mægtig og formaaende og i Kongens Gunst“. Hans Søn, Mogens Nielsen, var i 15. Aarhs Slutning Lensmand paa Hennegaard.

Thomas Nielsen døde 1521 i Aarhus, hans Lig blev gravsat hos Faderen i Ribe Graabrødre-Kirke. Enken, Else Tott, beholdt Vester-Herred samt Før i Forlening, af hvilket hun betalte aarlig 1520 Rdl. i saakaldt Ud-lenspenge. Hendes Søn (ell. Stifson) Erik Kummedige fik Nørvang Tørrild Herred og Hønborg Len (v. Fredericia). 24. Aug. 1525 fik han dog ogsaa kgl. Brev paa Vester Herred, som han beholdt til 1547, da det kom under Riberhus.

Af Thomas Niensens og Else Totts Børn døde de fleste som smaa. En Søn, Karl Lange, saaredes dødeligt ved Københavns Belejring 1535. En Datter Margrethe blev gift med Harvig Andersen Ulfeldt til Trelleborg og siden med Anders Lindenow til Sellerup. En anden Datter Ida blev gift med Henning Kvitzau „til Sandager, Rørbæk, Lykkesholm, Kvitzauholm og Folde“.

En tredje Datter, der sikkert var ugift, boede, saavidt vides, efter Faderens Død paa Lydumgaard.

I Danske Magazin 4. Rk. I Pag. 284 findes Optegnelser om, at Klaus Schested og Henning Jørgensen der nævnes „til Lydumgaard“ ved et Forbud fik udvirket, at Bønderne i Sdr. Bork ikke maatte drive deres Kvæg over Lydumgaards Enge ud i Mærskan. (Se under Sdr. Bork).

Efter Th. Nielsen, der ogsaa førte Tilnavnet Lange, gik

Lydumgaard over i Munkernes Slægt. Ida Langes Fæterbørn mageskiftede nemlig Gaarden til Kronen, som 19. Maj 1574 gav *Jørgen Munk*, Befalingsmand paa Frederiksberg, Forleningsbrev paa Lydumgaard, Lydum Mølle, Smedie og 5 Gaarde, 3 Bol og 2 Gadehuse i Rærup og 2 Gaarde i Kolle; tillige 3 Gaarde og 3 Gadehuse i Skyhede (Outrup), hvoraf han aarlig skulde yde 200 Daler. Men det varede kun knap et Aar før *Jørgen Munk* mageskiftede Lydumgaard til *Kristen Vind* for dennes Hovedgaard i Velling, Smidstrup Sogn. I Følge Dokumenterne fik Vind „Vor og Kronens Gaard, Lydum Hovedgaard med Huse, Gaard, Bygning og al dens Ejendom og Tilliggende; Lydum Mølle beliggende ved Gaarden skylder 60 Ørte Mel, en Gaard hos Møllen kaldet Smediegaard, som Mølleren særdeles har i Brug og aarlig giver 1 Fdk. Smør, samt 5 Gaarde, 3 Bol, 2 Gadehuse udi Rærup“. De forannævnte Gaarde og Huse i Kolle og Skyhede fik Christen Vind tillige Aaret efter, som det hedder „at have, nyde, bruge og beholde til saalænge Vi anderledes derom tilsigindis Vorder“. Tillige skulde han „holde Bønderne ved Lov, Skel og Ret og ingen af dem uforrette imod Loven eller med nogen ny Indfæstning eller andet usædvanligt Paalæg behæfte“.

Christen Vind, der under Frederik den II var Befalingsmand paa Københavns Slot indtil 1584, stod i høj Gunst hos Kongen, der ogsaa „gjorde“ hans Bryllup med Kirsten Kruse, Datter af Laurits Kruse og Inger Høy til Balle; det var den 25. Febr. 1582. Vind var tillige med sin Moder Ejer af Plougsgaard.

Da Christen Vind og Kirsten Kruse ingen Børn havde gik Lydumgaard efter Vinds Død 1589 over paa andre Hænder. Et Minde over denne formaaende Ejer af Lydum har vi endnu, idet den nylig restaurerede Altertavle i Lydum Kirke endnu bærer Christen Vinds Navnetræk. Det er altsaa ham, der oprindeligt har ladet den opsætte.

Hans Enke giftede sig igen med *Erik Kragh* til Kellingbjerg, som derved blev Ejer af Lydumgaard. Erik Kragh havde tidligere været gift 2 Gange. Hans Forældre var Niels Kragh til Agerkrog og Else Stampe.

Erik Kragh døde 1606 og hans tredje Hustru 1619.

Lydumgaard ejedes derefter af Erik Kraghs Søn *Christen Kragh*, der var født paa Kellingbjerg i Vedersø Sogn 11. Decbr. 1595. Han kom som Barn i Huset hos sin Søster Else Kragh g. m. Laurits Lunow paa Holmegaard, hvor han blev undervist saa han „foruden Katekismus og sin Børnelærdom lærte færdig at læse, skrive, regne og andet saa vidt de eragtede hannem da var fornøden“. —

Allerede da han var 11 Aar, døde hans Far, hvorfor han blev sendt til Niels Kragh paa Trudsholm, der var kgl. Sekretær og tog Drengen med til København. Her blev Christen Kragh nu først ansat som „Prinsens Page og Ædelknabe“ og siden som Dronningens „Opvacter“, i hvilken Stilling han skal have staaet højt i hendes Naades Øjne. Efter Dronningens Død sendte Kongen (Chr. III) ham til sin Berider Henrik Rottekirck paa Antvorskov for at lære Ridekunsten.

Paa en Rejse som Kongen foretog til Itzeho, tog han Christen Kragh med og anbefalede ham til Grev Gynther af Oldenburg, hos hvem han derefter var i Tjeneste et Aar.

Hr. Christens Moder paa Lydum var imidlertid meget svagelig, hvorfor hun sendte Bud efter Sønnen, der saa rejste hjem i Aaret 1614. I et Aar opholdt han sig hjemme; men da dette ikke tiltalte ham, rejste han igen ud for at vinde Hæder og Anseelse. Han drog til Nederlandene og tog Tjeneste i Printz Moritz' Livgarde. Da Moderen saa døde 1619, maatte Chr. Kragh atter tage hjem for at tilse Gaarden.

Aaret efter giftede han sig med Elle Vind, Datter af Kristen Vind, Endrupholm. Elle Vind boede enlig paa Strellev Kjærgaard, og nu fejredes deres Bryllup i Kolding 16. Aug. 1618.

I de Ufredstider der omkring 1640 oprandt for Jylland, fik Lydumbaard ogsaa sin Hjem søgelse. Efter Svenskerne's Invasion 1644 hedder det, at Christen Krag og hans Gaard har „lidt og overstaaet megen Jammer, Sorg og Udgift, indtil Gud dem af Landet naadelig befriede nogenlunde fra dette Aag og daglig Hjertesorg“.

Hr. Kragh flygtede med sin Familie til Odense, hvorefter de atter næste Aar maatte forføje sig „med hvis (hvad) ringe Ting Fjenden havde overlevnet dem“. Men her blev han syg og døde 5. Jan. 1645. Den Ligprædiken, som Biskop Hans Mikkelsen holdt over ham 24. Jan. udkom, som det den Gang ofte var Skik blandt højtstaaende Personer, i Trykken: „Imod sine jævnlige“, siger Biskoppen, „har han holdt sig venlig og belevet, og saa havde han af alle, baade sine Naboer og andre han kjendte, et godt Ydre og Vellidende. Imod sine Tjenere har han skicket sig som en Fader og Forsvarer i hvad han kunde lod dem aldrig gaa trøstesløse fra sig udi hvis (hvad) ham mulig var at gøre imod dem, saa de ham uden Tvivl haardt skal beklage og højliggen sørge“.

Fra Christen Kraghs Tid ved vi at han tilligemed Bønderne fra en halv Snes Sogne havde Andel i Græsningen i Bork Mærsk. Man var i sin Tid enedes om, at Engene skulde fredes indtil 8 Dage før Valborgs Dag. Bønderne i Bork og Aabølling (Obling) brugte nu, naar de tog ud at slaa eller bjerge Hø, at slaa Kreaturer og Heste løse. Ved et kongeligt Brev af 21/1 1639 fik Kragh forbudt at lade „Kreaturer, Svin, Kalve og Heste gaa løs i de Enge de havde sammen med ham eller hans Tjenere, uden de kunde det med hans Minde og gjøre

det sædvanlige Arbejde derfor". Hvis de alligevel lod Kreaturerne gaa løse, skulde de bøde $1\frac{1}{2}$ Rdl. til Kronen og $1\frac{1}{2}$ Slettedaler til Ejeren.

Christen Kraghs Søn *Erik Kragh*, der nu blev Ejer, var en i sin Tid meget formaaende Mand, der beklædte Stillingen som kgl. Oversekretær og bar Titel af Gehej-meraad. Kun i 7 Aar var han Gaardens Ejer, idet han 1652 solgte til Ejeren af Hesselmed i Aal Sogn Hr. *Kristen Lange*.

Lange tilhørte den i Vestjylland meget udbredte Slægt, der ved Faderen Kristen Lange, som ogsaa ejede Hesselmed, blev adlet af Frederik den 2. 17. Juni 1572, da det i det kongelige Adelspatent hedder, at Hr. Lange „for Troskab og villig Tjeneste, som Os elskelige Kristen Nielsen Lange Os og Riget her til bevist og gjort har“, faar „adelig Frihed og Frelse som andre Riddere og Svende har her udi vort Rige Danmark, med Skjold og Hjelm, som er en rød Rose udi et hvidt Felt og en rød Rose paa Hjelmen imellem 2 Vesselhorn“.

Af denne Kristen Langes 5 Sønner, var den ældste, Niels, Ejer af Skrumsager og Rønnovsholm. En anden Søn, Iver, ejede Brammingegaard, og Hans, der ejede Lunderup ved Varde, blev ved Giftermaal med Karen Strangesen, Ejer af Nørholm. En fjerde Søn ejede Dejbjerglund, og Kristen, der var Nr. 3, fik altsaa Lydum, som han dog kun havde i 5 Aar, idet han døde i Begyndelsen af Aaret 1657. Hans Enke, Margrethe Worm, sad derefter med Gaarden; men da Svenskekrigen kort Tid efter rasede i Landet, led hun saa stor Overlast, at „alle Midler er os ganske fraplyndrede og borttaget“. Ved et Skifte af 14. Juni 1650 fik hendes Børn, 1 Søn og 3 Døtre, Lydumgaard i Fællesskab. Det ses at Arealet den Gang var paa 36 Td. Hartkorn, og Vurderingssummen var 2340 Rdl.

Frå Aaret 1664 har vi en interessant Beretning om

hvorledes Lydumgaard den Gang saa ud og hvorledes dens Tilstand var. Det var en Slægtning af Kristen Lange, Anna Lange, gift med Jørgen Rostrup til Allergaard, der foraaarsagede, at Gaarden blev synet og beskrevet. Synet foretoges af nogle Bønder fra Egnen, og har aabenbart fundet Sted fordi Døttrene ønskede en Deling i Anledning af deres forestaaende Giftermaal.

Efter Beskrivelsen bestod Gaarden af følg.:

1) et Hus syd for Borggaarden, 11 Fag. Lægterne og Husenderne forraadnede; Sønderenderne ligesaa, saa at det aldeles skal nedtages.

2) 3 Fag Hus ved den søndre Ende af det østre Hus; de „stod paa Rave“. Under Sønderhuset var en Jordkælder.

3) 3 Fag Skolehus ved den østre Ende af Bryggerset; de var skreden af Lave. Tømmer og Mur i Bryggerset brøstfældigt. Porten var brøstfældig; Nordenden af Porthuset skreden af Lave. Vindebroen ganske forfalden.

4) I Staldhuset, 9 Fag foruden Porthuset, var den øverste Del helt borte; Broen mellem Stald og Ladegaard meget forfalden, saa det var livsfarligt at køre derover.

5) Lohuset 18 Fag.

6) Vesterhuset 18 Fag; imellem disse 2 et lille Hus paa 6 Fag; ringe Tømmer og en Del skreden af Lave. Øst i Ladegaarden var et 17 Fags Hus nu helt borte.

Porten for Abildhaven helt borte; flere Træer i Haven ophuggede og borte; paa en Del var „Barken afgnavet af Geder og Bukke“.

Det har sikkert været Svenskernes og andre Fjenders Hærgninger, der var Skyld i denne sørgelige Tilstand. —

Den ovenfor nævnte Jørgen Rostrup, g. m. Anna Lange, var nu, saavidt det kan ses, Ejer af Lydum i nogle Aar. Han skrev sig som Herre baade til Vraagaard og Lynderup. Tidligere havde han været gift med Sidsel Friis, og 1666 ægtede han Anna Lange, der allerede døde 1672.

Forholdene har været slette den Gang; thi 1676 fandt der igen et Syn Sted over Lydum; det saa da omtrent ud som ved forrige Syn; ikke mindre end 35 Vinduer var brøstfældige, 3 helt borte.

En Tid var Gaarden bortforpagtet til Præsten i Janderup Hr. Søren Pedersen. Efter en Opgørelse fra 1678 havde han en Besætning paa 46 Stude, 4 Heste, 5 Køer, 13 Faar og 2 Svin; han holdt 2 Karle og 2 Piger.

I Aaret 1687 blev Lydumgaard derefter af Børn og Slægtninge af Langernes Familie solgt til en Mand ved Navn *Peter Klemmensen*. I Handelen fulgte Lydum Mølle og alt Godset.

Peter Klemmensen havde tidligere været Forvalter paa Lønborggaard, og boede i den seneste Tid, før han købte, paa Lydumgaard. Ogsaa paa Nørholm boede han en Tid, vist som Forvalter, og 1686 nævnes han som boende paa Viumgaard. Rimeligvis har han været af fattig Familie men arbejdede sig ved Sparsommelighed op til Velstand. Til Familien Lange stod han i Pengeforhold og ejede 1682 en Gaard i Janderup.

Denne Ejer af Lydumgaard var gift med Karen Kristensdatter fra Lunde; de havde ingen Børn, hvorfor de 1693 oprettede et Testamente. Peter Klemmensen døde netop Aaret efter; men næste Aar igen ændrede Enken Testamentet saaledes, at Laurids Nielsen Lunde, Borger i Vardé og hendes øvrige Arvinger hver skulde have Halvdelen af hendes Ejendele med Undtagelse af 200 Rdl., der blev udsat til en Begravelse i Kirken.

— Imidlertid giftede Karen Kristensdatter sig igen,

og hendes 2den Mand var en Præstesøn fra Bramminge der hed *Jørgen Jensen Bramming*. Han bar aabenbart ikke meget Præg af at være født og opdragen i en Præstegaard, thi han skildres som en slem Tyran saavel imod sine Folk som imod sin Familie.

Ved Giftermaalet med Karen Kristensdatter blev han nu Ejer af Lydum, der i ham fik en af sine mest berømte eller rettere berygtede Ejere. Det varede ikke længe før Hr. Bramming kom i Strid med ovennævnte L. Nielsen Lunde, som han beskyldte for at have faaet Hustruen til at tilskrive sig alt. Sagen blev forelagt en Kommission, hvori bl. a. Niels Nielsen paa Endrupholm og Lars Friis i Ribe fik Sæde, og det endte med, at Bramming vandt.

En haard Hund har han sikkert været, og der opstod derfor ogsaa blandt Bønderne i Egnen en saadan Forbitrelse imod ham, at 3 Bønder i Rærup og 2 i Lydum sammensvor sig imod Bramming og søgte „paa morderisk Vis ham at onbringe“. Men dette mislykkedes for dem, og de maatte flygte fra Egnen. Paa Tinget blev de dømt til at arbejde paa Livstid paa Bremerholm, og de blev derfor efterlyste ved et kongeligt Brev af 18. Febr. 1699. Om man derefter fik fat paa dem, er ikke oplyst.

Efter dette Udfald forsøgte to Mænd, nemlig Hans Jakobsen i Friisgaard og Terkel Nielsen i lille Friisgaard at bestikke en Tjenestepige til at blande Rottegift i Brammings Grød for at faa ham af Vejen. Pigen havde dog ikke Mod til at foretage dette Snigmord; de to Mænd lovede derefter en anden Mand ved Navn Anders Andersen henholdsvis 100 og 10 Slettedaler for at skaffe Bramming af med Livet; men Anders turde heller ikke.

At Bramming var slem, fremgaar ogsaa af, at han „handlede ilde imod sin Svigermoder“, der laa til Sengs, og hans egen Kone kunde „intet faa til Levnedsmidler,

som hun kunde være hjulpen med“. Hun opfordrede Villads Jensen af Bale til at skyde Manden, hvorfor hun lovede ham de 2 bedste Heste og „50, maaske 60 Daler“.

Alt dette hjalp imidlertid ikke. Bønderne var dog enige om at faa Bramming skaffet af Vejen, og tilsidst skillingede de sammen til den, der var villig til at tage hans Liv. Ogsaa Svigermoderen gav sit Bidrag, nemlig Gaardens bedste Hest til dette Formaal. Endelig fandt man da ogsaa et Par Mænd, der paatog sig Hvervet. Det var Jep Hansen fra Janderup, som Natten mellem 25. og 26. Oktober 1702 begav sig til Lydum, hvor han gav sig til at drikke sammen med Bramming til henimod Morgenstunden. Men det var dog ikke ham, der skulde udføre Drabet. Det var en Mand ved Navn Hans Olsen. — Da Bramming nu befandt sig i ret tildrukken Tilstand, er han formodentlig gaaet til Sengs, og Hans Olsen skaffede sig Adgang til hans Opholdssted og skød ham ned. Udenfor holdt en af Gaardens Karle med en Hest parat til at tage Morderen med paa Flugt. Hans Olsen og Jep Hansen flygtede nu sammen med Gaardens Røgter nord paa. Da de kom til Nørholm Mølle vendte Jep Hansen om. Røgteren havde allerede forladt dem paa Lydum Hede, og først da han kom tilbage, blev Mordet aabenbaret, idet Røgteren raabte ud ad Møllereens Vinduer, at Bramming var myrdet. —

Morderen kom senere tilbage til Bramminge, hvor han i 3 Dage opholdt sig hos en Mand; han fik da Penge af nogle Folk fra Aal, Fæstere under Lydumgaard. Under Paaskud af at han skulde et Ærinde til en Mand i Kolding, rejste han nu dertil og først den 1. December 1703 udstedte Øvrigheden omsider en Bekendtgørelse, hvori der lovedes en Belønning for Morderens Paagribelse. Jep Hansen, der ogsaa havde fjernet sig fra Egnen, blev senere efterlyst paa samme Maade. Rettergangen var langsom den Gang, men Lovens Arm

naaede dog tilsidst de skyldige, der, saa vidt vides, blev dømte til „Kongens Jern“ o: Arbejde i Lænker paa Bremerholm.

Brammings Enke levede kun kort Tid derefter, og der fulgte nu en langvarig Arveretssag, der endte med, at Enkens Slægt fik Gaarden tilskrevet. Øvrigheden satte en Mand til at styre Gaarden, hvad der imidlertid viste sig at være alt for dyrt, og der maatte bortsælges en hel Del Uld, Fjer, Sengetøj og Klæder samt et Par Huse og en Eng. Omsider blev Gaarden 29. Juni 1707 sat til Auktion.

Om den forhadte Brammings Eftermæle hedder det, at Præsten i sin Tale sagde, at „han sneg sig herind som en Ræv, levede som en Ulv og døde som en Hund“. Endnu i Midten af forrige Aarhundrede gik der forskellige Fortællinger om ham, og det fortæltes, at det i Drabsværelset huserede uhyggeligt om Natten.

Den Mand, der ved Auktionen købte Lydumgaard, var Regimentsskriver *Anders Hansen Rask*, der forhen ejede Visselbjerg i Alslev Sogn. Han havde „tjent Kongen i 35 Aar, deraf 19 som Regimentsskriver“.

Det ser ud til, at Gaarden i hans Tid er kommen godt paa Fode igen, idet Rask efter Jordebogen i Ribberhus Amt ejede 203 Td. 1 Skp. 3 Fdk. Hartkorn; i Lundenæs Amt havde han ca. 39 Td.

Det var imidlertid ikke længe han sad som Ejer, thi 1711 ejedes Lydum af en anden Regimentsskriver ved Navn *Andr. Fr. Opitz*. Et Minde fra den Tid er en Liste over den Extraskat af Parykker og Karosserier, som blev indført 1710. Det ses bl. a. deraf, at Hr. Opitz for en saakaldt Chaise (Karet), som han brugte for sin Svagelighedens Skyld, maatte give 20 Rdl. „skønt den næppe var mere end 10 værd“. Af sin Paryk og sin Hustrus og Datters „franske Sæt“ maatte han bøde 3 Rdl.

1725 købtes Gaarden af *Peter Sørensen Holst*, som

atter 1733 for 8000 Rdl. solgte den til Major i Kavalleriet *Frans Diederik Blome*. Han havde tjent som Officer i Hæren i 36 Aar og boede paa sine gamle Dage paa Lydum indtil sin Død 1757. I Lydum Kirke findes en Kisteplade over ham. Hans Hustru, Katrine Hornemann, døde paa Lydumg. 1748.

Ved Auktionen efter Blome ses det, at Gaarden havde 39 Td. Hartkorn. Tienden udgjorde 36 Td. og tilliggende Gods 195 Td. Kaptejn senere Oberstløjtnant *Ulrik Adolf de Trappaud*, der senere kom til Revstrup ved Give, købte Lydum for 16000 Rdl. Som hans Navn tyder paa, var han fransk af Fødsel. Hans Hustru Anna Carisius, der stammede fra Konstantinsborg ved Aarhus, siges at have været meget fordringsfuld og ødsel. Bl. a. brændte der hver Nat 6 Lys i hendes Soveværelse. Det gik da ogsaa slemt tilbage for Trappaud, og han begyndte at udparcellere og bortsælge Bøndergodset. Ved Skøde af 29. April 1773 solgte han nu hele Gaarden til en Købmand fra Varde, *Jens Vindfeldt*, for 5600 Rdl. Vindfeldt døde allerede 1778, hvorefter hans Eneke sad paa Lydum til 1781, da hun solgte til Forligskommissær *Hans Kruse* og Gaardens Forpagter *Johs. Bøtke*. Der var endnu tilbage 21 Td og 6 Skp. under Gaarden samt noget Kirketiende og et Par Steder i Rærup og Lydum. Fru Vindfeldt fik 6300 Rdl. for det hele og Hans Kruse blev kort derefter Eneejer, og nu udskilte han yderligere Gaarden, saa Hovedparcellen blev paa godt 10 Td. Hartkorn.

Ved Skøde af 24. Marts 1805 fik *Niels Petersen* fra Hekkenfeld nu denne tilskrevet for 5585 Rdl. 1845 gik Gaarden over til Niels Petersens Svigersøn *Adam Henrik Christensen*, som efter 30 Aars Forløb 1875 afhændede Lydumgaard for 9000 Rdl. til *Propr. Riis*, som kun sad der i 6 Aar, idet *H. P. Alnor* fra Slesvig købte i 1881 for 40000 Kr. De senere Ejere *Jakob Riis* til 1912 og

Niels Hansen Møller, Jens Haubjærg og N. C. Henningsen vil endnu erindres af mange paa Egnen. Deres Historie hører Nutiden til, og med at nævne dem vil vi her afslutte Omtalen af Lydumgaards lange og skiftende Tilværelse. Allerede Omkring Midten af 18. Aarhundrede skal de sidste Rester af Hovedbygningens oprindelige Længer være fjernede, og af de tidligere Voldgrave er nu ogsaa forlængst ethvert Spor udslettet.

Lydum Kirke.

I det Tidsrum — 12. og 13. Aarhundrede — da Opførelsen af vore mange, gamle Kirkebygninger, især paa Landet, fandt Sted, anvendtes ogsaa i visse Egne som Bygningsmateriale den fra Rhinegnen indførte Stenart Tuf. Tufstenene naaede dog ikke ret vidt omkring eller ret højt op i Jylland, men deres Anvendelse blev i det væsentlige begrænset til Egnene omkring Ribe. Selve Domkirken i Ribe blev jo i det væsentlige opført af Tuf og Lydum Kirke blev en af de nordligste Kirkebygninger, hvortil Tufstenen anvendtes. Ved de Reparationer, der senere er foretaget, er der dog anvendt Mursten. Oprindeligt var Kirken, ligesom de fleste andre, taarnløst. Taarn og Vaabenhus er af nyere Dato. Den gamle Altertavle fra 1588, der nu er restaureret og opsat paa ny, har i Midterfeltet et Billede af Korsfæstelsen. Paa Sidedørene Fremstilling af Nadveren. Efter Overleveringen var Dørene i sin Tid altid lukkede undtagen naar Ejeren af Lydumgaard var i Kirken. Altertavlen blev i sin Tid opsat af Chr. Vind. Da Altertavlen i 1845 blev opmalet, udslettedes hans Navnetræk, som nu igen er fremdraget.

Den tidligere, nye, Altertavle blev opsat 1886.

Daabsfadet, der ligger paa en romansk Granitfont, er skænket 1734 af Blome paa Lydumgaard. Til Vedligeholdelse af hans og hans Hustrus Begravelse, der fandtes under Taarnet, henstod i forrige Aarhundrede 300 Rdl., der nu synes at være forsvundne.

Prædikestolen var en Tid anbragt over Kordøren,

fordi Mellemkirken brændte 1783. — Paa Prædikestolen læses Aarstallet 1597.

Kirkeklokken bærer en Indskrift, der beretter, at den er støbt 1566 og oprindelig har hængt i den nedlagte Nikolaj Kirke i Varde.

Præster i Lydum.

Indtil 1632 udgjorde Lydum et eget Pastorat. Af de Præster der efter Reformationen har haft dette Kald kendes:

1) *Hr. Ib Person*, om hvem vi kun ved, at han 1554 fik Brev paa Lydum Kirketiende.

2) *Hr. Søren Jensen*, der 1584 underskrev den Hyldingsakt, hvorved Kr. 4. udvalgte til Konge.

3) *Hr. Peder Poulsen*, som 1608 underskrev Prins Kristians, Kongens næstældste Søn, „den udvalgte Prins“, Hyldingsakt. I denne Præsts Tid — 1634 — nedbrændte Præstegaarden, og der findes fra 31. Maj dette Aar et Tingsvidne over Skaden. Omtrent samtidig bevilgedes der Hr. Laurids Sørensen i Lydum „hvis Gaard og Gods er afbrent“ en Hjælp af de fremmeste Kirkers Formuer i Stiftet, ligesom Gejstligheden fik Paalæg om at hjælpe ham efter Formue.

4) *Laurids Sørensen* (Barfod), „den gamle Barfod“, har rimeligvis været Medhjælper hos Peder Poulsen, da Branden indtraf. Peder Poulsens Forfatning var meget slet; allerede 1622 stævnedes han for Gæld i Præstegaarden, og Branden foraarsagede, at han kom helt i Armod, og maatte lade Kreditorerne gøre Udlæg i sit Bo. Det var jo paa den Tid at Lydum forenedes med Lønne, som oprindelig var bestemt til at være Hovedsognet; men ved en kgl. Befaling af ¹⁷/₇ 1633 blev det bestemt, at Lydum skulde være dette,

„fordi om Vinteren var saa besværlig en Vej mellem Kirkerne“. Rimeligvis har ogsaa Lydumgaards Tilstedeværelse været medvirkende ved Hovedsognets Udvælgelse.

Den 8. December 1649 fik Laurids Sørensen Barfod Bevilling paa efter den daværende Indehavers Død at faa Nr. Nebel Kongetiende i Fæste for sig og sine Efterfølgere „eftersom Agermarken i fornævnte hans Annex Lønne med skadeligt Sandløb moksen (næsten) er overløben og fordærvet“.

Laurids Sørensen Barfod døde 1653 og hans Efterfølger blev:

5) *Jens Sørensen Ravnsø*, der blev ordineret til Lydum 23. Nov. 1653; han blev gift med Formandens Enke, Anne Jensdatter og døde 1677.

6) *Laurits Lambertsen Barfod*, der var Søn af Lambert Poulsen i Thorstrup, blev derefter Præst i Lydum, hvor han dog kun var i 4 Aar, idet

7) *Kr. Lauridsen Bang* 1681 blev kaldet til Embedet, som ved Reskript af 17. April 1683 blev sammenlagt med Nørre Nebel.

Om Lydum Sogn skal det tilsidst kort omtales, at der i Aaret 1645, efterat de fjendtlige Tropper, der deltog i Trediveaarskrigen, havde huseret over hele Jylland, havde trukket sig tilbage, blev foretaget et Syn og alle Kronens Bønders Tilstand „formedels den haarde og meget strenge Indkvartering, Plyndring og Beskatning. Et fjendtligt Regimente, hvis Officerers Heste havde Kvarter i Varde, afkrævede Bønderne store Mængder af Hø, Korn og anden Formue“.

Henne Sogn.

Dette Sogns Navn skrives i det 14. og 15. Aarhundrede Hennynghe, idet Endestavelsen formodes fremstaaet af det oldnordiske hyghe, der betyder en Høj. Den forreste Stavelse kan være et Personnavn, f. Eks. Hedin.

En stor Del af Sognets Areal er opfyldt af Sand og Klit, naturligvis særlig mod Vest. Blaabjerg, der er det højeste Punkt, er 64 m. I de senere Aartier er en betydelig Del af de øde Flyvesandsarealer blevet beplantet, væsentlig med Naaletræer. Blaabjerg Plantage er anlagt af Staten 1879 og dækker ca. 1500 ha. Desuden Plantagerne ved Dyreby, Fidde og Filsø, der er langt mindre. Navnet Blaabjerg menes at stamme fra det blaa Skær, der i hvert Fald tidligere ofte laa over Højdedraget. Paa denne sammenføgne Bakkes Top, hvor der er sat en saakaldt trigonometrisk Sten (Højdemaaing) blev der 1907 rejst den store, flade Granitsten som Minde om Kammerherre Thygesen, der var Sjælen i Naaleplantningen paa disse Egne.

I Henne Sogn findes ikke mange Kæmpehøje, hvilket jo fortæller, at Sognet ikke har været meget beboet i Oldtiden; kun i Sognets østlige Del er paavist ca. 100 Gravhøje, hvoraf de fleste nu er sløjfede. Ved Houstrup har man fundet enkelte Lerkarskaar, der dog nok hører Jernalderen til. Ved Stausø, Fidde og Dyreby findes nogle bevarede Høje, af hvilke Tinghøjene, ialt 5, er fredede.

Den tidligere meget store Filsø, har for største Delen

sin Plads indenfor Sognets Grænser. Omkring 1850 dækkede den ca. 20 Kvadratkilometer, og der var sine Steder 7 m Vand; nu er der vel knap en Trediedel tilbage, og Vandstanden er betydelig ringere. Oprindeligt laa der midt i Søen en Ø, som nu er landfast med Omgivelserne.

Planen om Søens Udtørring opstod oprindeligt 1795 hos Kammerraad Stokholm paa Hennegaard; han lod en Landinspektør undersøge Forholdene, men der blev dog ikke den Gang foretaget videre. 1830 fremkom derefter Kirkesanger Jørgensen til Rentekammeret med et Forslag om Udtørring og Indvinding af Græsarealer. Ogsaa denne Gang blev Sagen afvist af Staten, men en halv Snes Aar senere dannede Lodsejerne deromkring et Selskab til Søens Udtørring. Amtmanden, Grev Spønneck, virkede i samme Retning, men Ejeren af Henne Vandmølle, der raadede over Søens Udløb, forlangte en meget høj Pris for Møllens Nedlæggelse. Omtrent samtidig indsendte Gaardejer Jørg. Kristensen, Sædding, sammen med en Broder, Præst i Ho, til Landhusholdningsselskabet et andet Forslag, der dog ikke kunde komme i Betragtning. Ved et Møde paa Hennegaard i Dec. 1848 fik man endelig en Overenskomst med Lodsejerne angaaende det indvundne Areal's Fordeling o.s.v. Proprietæerne Knudsen til Trøjborg (Sønderjylland) og Tranberg, Lønborggaard, havde imidlertid købt Møllegaarden for 20.000 Rdl., og de to Mænd paatog sig nu Udtørringsarbejdet. Fra 1850 har det været Ejeren af Lønborggaard der alene har forestaaet Udtørringen, hvorved der nu er indvundet store Strækninger, hvorpaa der høstes en Mængde Hø og dyrkes meget Korn. Menneskets Snille og Arbejde har overvundet store naturlige Hindringer, men samtidig er jo ogsaa meget af Naturens Skønhed eller Poesi gaaet tabt. Rølsø, lidt nordligere i Sognet, blev udtørret for ca. 50 Aar siden; paa dens Plads er nu en dejlig, nyttig og stor Eng. I Egnene omkring Filsø findes et ejendom-

meligt og rigt Fugleliv, der giver Anledning til megen Jagt, ligesom der ogsaa drives en Del Fiskeri.

Om de forskellige Byer og Beboelser i Henne Sogn skal efter Oluf Nielsen optegnes følgende:

Henne By omtales allerede 1298 da Biskoppen i Ribe ved Stiftelsen af en saakaldt Trivialscole (Latinskole) bl. a. henlagde en Del af Byens Jord til denne Skole, som aarlig skulde have „40 Mark Penninge ell. 5 Pund Sterling“ derfra. 1662 angives Byen kun at bestaa af 3 Huse. Den øvrige Del af Byen hørte under Hennegaard.

Henne *Kirkeby* bestod paa samme Tid ligeledes af 3 Huse. Udfør *Houstrup* laa der i det 16. Aarh. en Del Huse kaldet Huge Fiskerleje. 1662 bestod Houstrup af 8 Gaarde, 2 Bol og et Hus.

Navnet *Klinting* betyder sikkert ved Klitterne. 1639 kaldes Beboelsen Klintende; der var da kun 1 Gaard. I „Ribe Oldemor“ findes en Optegnelse om, at Domkapitlet havde Ejendom her.

Hennebjerg og *Stausø* bestaar i Midten af 17. Aarh. henholdsvis af 6 Gaarde og 1 Bol og 10 Gaarde og 1 Bol.

Fidde, der betyder en græsbevokset Slette, deltes i Over- og Neder F., der havde henholdsvis 2 og 3 Gaarde og et Par Huse. Stederne *Dyreby*, *Tebelgaard* og *Gammeltoft* og *Hjulsager* var ligeledes smaa Beboelser med nogle faa Gaarde eller Huse. Pilsø Ø dannede i det 16. Aarhundrede et eget Gods, der en Tid hørte under Nørholm, senere Hennegaard og kom 1758 til Gaarden Søvig i Outrup Sogn.

Henne Sogn havde ved det 19. Aarh. Begyndelse kun godt 600 Indbyggere; nu er der ca. 1000. Sognet indtager et Areal paa henved 8000 ha, hvoraf kun ca. Halvdelen er dyrket; Resten er Hede, Klit, Skov, Mose, Vandareal eller stedseværende Eng.

Efter en gammel Indberetning fra den Ribe Bisp fra 1747 havde Sognets Befolkning den Gang ikke noget godt Ry paa sig. Strandtyverier var i tidligere Tid temmelig almindelig, og Biskoppen skriver, at Henne og Lønne Sogne „har fra Arilds Tid været berygtede ikke alene for Letfærdighed men i Særdeleshed for Uretfærdighed ved Strandsiden“. Det passer naturligvis ikke mere.

Den eneste Herregaard i Sognet er *Hennegaard*; om den har Lærer Guldvang, Lønne, skrevet en udførlig og interessant Beretning (Viggo Nielsens Forlag, Nr. Nebel), hvorfor den forbigaas her. —

Henne Kirke

er en ret almindelig Kampestens-Bygning med Hvælvinger. I den katolske Tid var den indviet til St. Nikolaus. Koret er omtrent lige saa langt som Skibet. Taarnet og Vaabehuset mod Vest er yngre end Skib og Kor. De romanske Vinduer paa Nordsiden er, som det almindeligt er Tilfældet, tilmuret. De to Fag i Koret og Skibets vestligste Del har Hvælvinger, medens det ene (vestlige Fag) har Bjælkeloft. Altertavlen er et gotisk Skab fra ca. 1500, som senere er indsat i en Tavle i Renæssancestil. Her staar Statuer af Gud Fader, Jomfru Marie og St. Nikolaus. Et Par Sidetavler fra Alteret findes endnu i Kirken; det ene er en temmelig sjælden Mariafigur. Hartvig Staverskov til Hennegaard har 1573 skænket Prædikestolen, der er meget ejendommelig udskaaet af „Hans Snedker“. En anden Billedskærer „Hans Paulsen Skildrer“ har 1725 paa Bekostning af P. Nielsen Endrup paa Hennegaard „stafferet“ Altertavlen, der igen 1776 fik en ny „Staffering“, som dog nu er fjernet. Stilen og Farverne er i det hele nu ført tilbage til det oprindelige, saa Kirken gør et smukt og tiltalende Indtryk. Herskabet paa Gaarden havde naturligvis i dennes Glansperiode deres egen Stol med Vaaben osv. Resterne deraf ses endnu. En meget gammel Krucifixgruppe fra ca. 1300 findes endnu. Malerierne paa Pulpituret forestillende de 12 Apostle skal være fra 1776, og Klokken har en saakaldt Minuskelindskrift, der viser, at den er støbt for henved 500 Aar siden (1444).

Præstetavlen viser en lang Række *Præster*, om hvilke der for nogles Vedkommende vides en Del mere end Tavlen udviser. Efter Oluf Nielsens Beretninger gengives følgende:

Hr. *Oluf Pedersen* var den første evangeliske Præst. Af nogle Tingsvidner fra Henne Birketing, der i det 16. Aarhundrede holdtes under aaben Himmel udenfor Kirken, ses det, at han af en Del Bønder i Sognet modtog en saakaldt Sjælegift, der dog ikke efter Navnets Ordlyd har noget at gøre med Gift, men var en i den katolske Tid fastsat Pengeydelse, bestemt til Afholdelse af Sjælemesser for de afdødes Udløsning af Skærsilden. Efter Reformationen var det Præsten der tilkom denne Afgift, og Kongen (Kr. III) havde til Gengæld paalagt Præsterne hvert Aar fra Allehelgens Dag til Fastelavn om Fredagen at afholde en Gudstjeneste for de Folk, der søgte Birketinget.

I de ovenomtalte Tingsvidner fra 1556 og 74 berettes der meget interessant om, at først d'Hrr. „byrdige Dannemænd“ Palle Bang og Oluf Staverskov til Hennegaard, begge Væbnere, paa Tinget vidnede „paa deres Tro og rette Sandhed“ at Kongen „en Tid han var i Lunde Præstegaard“ havde forundt Hr. Oluf Pedersen denne Sjæleafgift, nemlig 6 Ørter Korn „paa det at han kan blive desbedre ved Magt“.

Anden Gang er det 2 Mænd fra Stavrsø og Hjulsager der vidner, at da Kr. III sidste Gang var i Lunde (1552), havde Hr. Palle Bang og Jens Sognepræst til Lunde Kirke gaaet i Forbøn hos Kongen for den fattige Hr. Oluf i Henne og allernædigst anmodet om at Kongen stadig vilde „unde ham samme Sjæleafgiftskorn til sit Ophold“, hvilket ogsaa denne Gang blev bevilget.

Sjæleafgiften skal vedblivende være ydet, undertiden med Afbrydelser og under Protest indtil Hennegaards Gods 1758 blev solgt til Søren Rygaard. Fredagspræ-

dikenen ophørte dog en Del Aar i Forvejen. Den næste Præst var *Jørgen Poulsen*, hvis Navn med Aarstallet 1575 staar paa Prædikestolen. Han døde i Kaldet 1596.

Niels Klausen, der fulgte efter, havde forskellige Stridigheder med nogle Sogneboere angaaende Sjæleafgiften. 1614 fik han en Døm paa, at han skulde have den. Da Niels Klausen døde (1620) viste det sig, at han var saa forgældet, at der manglede 100 Daler i at enhver kunde faa sit. Der blev da gjort Udlæg i Præstegaardens Indbo, Hans Hustru Anna Jørgensen, var en Datter af Præsten. Doktor *Jørgen Jørgensen* i Grimstrup, som er anført paa Præstetavlen i Henne; han har dog sikkert kun været Kapellan her. Hans Sne, der staar efter ham paa Præstetavlen, er sikkert et Navn, der er taget fra Prædikestolen, thi det vides, at *Anders Andersen Ringkjøbing* blev Præst i Henne 1621. Han havde først været Rektor i Aalborg. 1633 blev han kaldet til Præst i Varde (ved den nedlagte Nikolaj Kirke); senere blev han Provst ved Holmens Kirke i København. Men da han 1641 havde disputeret for Magistergraden, blev han 17. Maj Aaret efter udnævnt til Biskop i Aalborg, hvorefter han 1653 tog den theologiske Doktorgrad. Han var Embedsmand 50 Aar og døde 11. Oktbr. 1668, 71 Aar gammel.

Mens Anders Andersen var Præst i Henne klagedes der fremdeles over Kaldets Ringhed. Biskoppen i Ribe erklærede 1633, at Jorden var saa skarp, at der „naar det groede vel til, ikke kunde avles mere end 3 Td. Korn“. Tienden kunde beregnes til 40 Ørte (1 Ørte = henholdsvis 10 Skp. Rug, 12 Skp. Byg, 20 Skp. Havre). Udsæden kunde ansættes til ca. 2 Ørte, saa det var ikke mange Fold Jorden gav. Adskillige Steder i Sognet var der saa „overløbet“ med Sand og Vand, at de fattige ikke kunde give deres Tiende, hvorved Kaldet yderligere forringedes.

Den 5. Præst i Henne—Lønne var *Poul Kristensen*

Skads, der 1649 til Kongen indgav en Klage over sin Stilling: Præstegaarden var saa ringe, at han kun kunde avle 20 Læs Hø; han havde derfor til Hjælp faaet en Bonde „ved Kongens Stuveng ved Lønne Sø“ til at afstaa noget af sin Eng til Præsten. Men da denne Eng et Aar blev saa overløben af Havsand, at der intet kunde høstes, maatte Poul Kristensen indgive Ansøgning til Lensmanden om at faa sin Afgift eftergivet, hvilket ogsaa blev bevilget. Under Svenskerne's Invasion i 1658 kom Præsten tilbage med Kongetienden til Ribe Hospital; men Landemodet dømte ham til at betale samme under Trussel om at Tienden ellers blev bortfæstet til en anden.

Poul Kristensen Skads døde 1665; en af hans Døtre var gift med Præsten Jakob Høst i Nr. Nebel og en af hans Sønner, *Kristen Poulsen Henne*, blev hans Efterfølger i Embedet. Han blev kaldet 1663. Ogsaa han klagede til Kongen over Embedets Ringhed. Præstegaarden var „ikke til at fede et Par Heste paa“. Tilsyneladende har Kongen (Kr. V.) selv været paa disse Egne, thi Præsten anfører i sin Klage, at „Sognet er ganske forarmet og af Sand største Delen fordærvet, som Eders kgl. Maj. selv paa Stedet ved Strandsiden ved Blaabjerg for kort Tid siden d. 20. Juli 1680 har fornummet“.

Kristen Poulsen døde 1681; hans Efterfølger blev *Knud Mikkelsen Ho*, kaldet 29. Maj 1681, efter først at have været Kapellan en kort Tid. Selv havde han før sin Død 1770 en Kapellan J. A. Rose, der siden blev Præst i Gørding og Vejrup.

Mikael Vibe Vinterberg, der var fra Fredericia, hvor han have „undervist smukke Folks Børn“, var Præst i Henne fra 2. Oktober 1720 til November 1727, da *Magister Ole Sandberg* fik Embedet.

Han maa have søgt længe og trængte haardt til et Levebrød, thi hans Svigerfader vedlagde Ansøgningen med følgende Vers:

Ak, naadigste Monark, to Kald vakante ere
 En firaars Supplikant lad nu i Naade være.
 Den Sandberg, som har søgt snart henved 100 Kald,
 herom jeg gamle Mand gør ydmygst Fodefald.

Fra Sandbergs Tid fortælles der om en forargelig Strid, der en Juledag fandt Sted i Kirken, idet Præsten gik ned og udskældte Peter Endorff til Hennegaard, fordi han ikke havde sørget for Anskaffelsen af en ny Messehagel. Endorff paastod, at den gamle var god nok, og at Præsten sjælden brugte Messehagel eller Krave og undertiden slet ikke messede.

Efter hans Død 1734 fulgte *Kaspar Eberhard Drejer*, som i henved 3 Aar havde været Skibspræst. Han blev gift med en Datter af P. Endorff, Hennegaard, og døde 1656.

Den næste Præst var *Andreas Samsing Fibiger*, der blev gift med sin Formands Enke og 1764 forflyttedes til Østerlund (Sønderjylland).

Peter Viborg, der fulgte efter, døde i Henne 1782.

Søren Kragh var Søn af Præsten i Guldager og havde først Præstekaldet paa Manø. I Henne var han kun i ca. 5 Aar til 1787, da han efterfulgtes af *Vitus Bering*, der senere blev Præst i Alslev og døde som Præst i Hesselager paa Fyn 1816.

Den 15. Præst i Rækken blev *Søren Jakobsen Grundtvig*, født 1766, Præst i Henne fra 1798 til 1811, da han forflyttedes til Nr. Snede.

Den 16. Aug. 1811 blev *Oluf Kristian Holt Cortsen* kaldet til Henne; han kaldedes 1821 til Ansager.

Iver Hansen Vadum fik derefter Kaldet i Februar 1822; han maa imidlertid have fortrudt, at han tog her ud, for han søgte, da han mærkede, at Embedet var saa ringe, straks andet Sted hen, og i August samme Aar forflyttedes han til Horne og Asdal i Vendsyssel. Nu havde Kaldet faaet et saa daarligt Ry paa sig, at

ingen vilde søge det i et Par Aar. Først i Aug. 1824 kom der en ny Præst, nemlig *Jens Kristian Fischer*, der var der i 7 Aar. Han havde den sørgelige Skæbne at blive sindssyg og døde paa „Bidstrup“ 1847. De 6 næste Præster i denne lange Række var derefter følgende:

Johannes Anton Storm Borchsenius 1831—36.

Karl Ludvig Herbst Gulstad 1836—47.

Gunne Frederik Brandt 1847—56.

Rasmus Ludvig Riis 1856—70.

Christian Ulrick Top Milche 1870—85.

Otto Valdemar Engelsen 1885—93.

I dette Aarhundrede har *Mathæus Plesner* og *Frederik Stridsland Bendix* været Præster i Henne—Lønne.

Lønne Sogn.

Navnets Oprindelse kan spores tilbage til Begyndelsen af 14. Aarhundrede. Det staves da som Lynny eller Wæstærlinvi og synes at betyde et helligt Offersted, et Tempel af Lønnetræ. Fattigt og tyndt befolket har Sognet været fra de ældste Tider; dog er ret store Arealer, der før har været opdyrkede, i Tidens Løb blevne øde især paa Grund af Sandflugten.

Fra det 14. Aarhundrede kendes en saakaldt Sædegaard i Lønne; den beboedes af Væbneren Peder Jensen, med Tilnavnet Lange. En gammel Beretning, som maaske kun er Sagn, siger, at der vest for Lønne har ligget en større Landsby, hvorfra der til Bryllup o. lign. kunde komme 25 Vogne. 1649 skal en mægtig Sandflugt have ødelagt det meste af Sognets Agerjord, og Lønne Sø (maaske den nuværende „Kirkeflod“ vest for Kirken) skal ved samme Lejlighed være tilsandet.

I „Danske Atlas“ 1769 nævnes en Gaard, Lønnebjerggaard, som omkring 1680 ogsaa skal være ødelagt af Sandet. Det tidligere omtalte Huge Fiskerleje „hørte vistnok oprindeligt“ til Lønne Sogn. — Præsterne Oluf Pedersen i Henne kaldes ligesom Jens Rusk i Lønne Præster til Nyminde Fiskerleje; men dette har dog vist kun bestaaet i, at de skulde prædike for Fiskerne paa Stranden. Huge Leje ell. Havn nævnes flere Gange i Lensregnskaberne omkring 1580, og i Indberetningen til Ole Worm fra 1639 fortælles det, at der mellem Præstegaarden og Kirken var et Vadested kaldet Grundvand,

rimeligvis den nuværende Kirkeflod. I det 17. Aarhundrede er Sognet flere Gange bleven hjemsøgt af Vandflod; saaledes 1624, da Toldboligen ved Nymindegab blev bortskyllet. 10 Aar senere var det, den mægtige Vandflod hjemsøgte hele Vestkysten helt ned til Holsten. Bønderne i Lønne beklagede sig da over „hvilken mærkelig Skade det forfærdelige Uvejr og Vandflod, som skete i Oktober Maaned sidst forleden, dem havde tilføjet“, idet den havde efterskyllet deres Ager og Mark, ladende meget Sand efter sig, „saa at de fornævnte deres Ager ikke kan saa eller gøre nyttig, som de skal“. Tillige var en stor Del af deres Kvæg druknet. Lensmændene Albert Skeel paa Riberhus og Ernst Nordmand paa Koldinghus fik da iflg. kgl. Breve Paabud om at nedsætte Lønneboernes Landgilde. Ogsaa Præsten Oluf Petersen fik ved den Lejlighed Kongetienden nedsat.

Ved de store Oversvømmelser skal der under Sandet have vist sig Pløjeland.

Skønt Sognet indtager et Areal paa over 2000 ha. (ca. 1000 Td. Land), har det dog kun ca. 60 Td. Hartk. Henved Halvdelen af Arealet optages af Nyminde Plantage, der er anlagt 1890. Heder, Sandbakker, Klit- og Stenarealer optager mellem 200 og 300 ha.

Den gamle Kirke i Lønne

var opført af Kampesten og laa umiddelbart sydøst for den nuværende. Koret manglede, fordi det 1749 blev nedrevet af Ejeren Borgmester Johs. Kragh, da Kirken efter hans Mening var for stor til det af Sandflugt hærgede Sogn. Der vides ogsaa, at Kirken, der oprindelig var opført i det 15. Aarh., et Par Gange skal være flyttet paa Grund af Sandets Ødelæggelser. Om denne gamle Kirkes Simpelhed faar man et Indtryk ved at høre, at den indtil ca. 1850 havde Kampestensgulv, dannede af

almindelig Stenpikning. Væggene var da tillige ru og upudsede.

Kirken var i den katolske Tid indviet til St. Nikolaj. 1748 købte Borgmester Johs. Krag Kirken ved Auktion, og han androg da om at maatte nedrive Koret; i Stedet for blev der opført et Vaabenhus paa Sydsiden. Skibet var da endnu 24 Fag, hvilket jo nok kunde siges at være tilstrækkeligt til Sognets den Gang kun 24 Beboere. — Kirkens Tag skal efter Sigende have været Bly og Straa og endda var der et Stykke der slet intet Tag havde. Johs. Kragh søgte da om Tilladelse til at lægge Bly paa de 5 Fag og Straa paa Resten.

Den nuværende Kirke i Lønne er bygget i Korsform efter Tegning af Arkitekt Magdahl Nielsen (født 1862 i Rærup). Kirken er opført 1903, samtidig med at den gamle blev nedbrudt. Til den nye anvendtes baade Granit og Tufsten fra den gamle, ligesom ogsaa det gamle Inventar saavidt muligt blev anvendt; saaledes Prædikestolen fra 1582 og det endnu ældre Alterskab. Den nye Kirke indviedes den 4. Decbr. 1904. Den syner godt og ses vidt i det vestjydske Landskab. Endnu smukkere vilde den dog nok have taget sig ud hvis man, som det oprindeligt var Arkitektens Plan, havde fraveget den gamle Regel og lagt Taarnet mod Øst. Paa Baggrund af Klitten vilde dette sikkert have fremhævet den smukke Kirkebygning. —

Indtil 1633 var Lønne et selvstændigt Præstekald; fra 1633 til 1681 var Sognet annekteret til Lydum og derefter skulde det lægges til Henne, naar en af Præsterne døde.

Den første Præst vi kender noget om fra Lønne er *Jens Hansen Rusk* (ell. Ruskvad), hvis sørgelige Minde endnu lever her i Egnen. Han skal have været Præst fra ca. 1580. I Jan. 1596 fik han Brev paa at maatte oppebære Kongetienden af Lønne Sogn, og lidt senere

af Nr. Nebel Sogn. Det var naturligvis for „sit Kalds Ringheds Skyld“, han fik dette ekstra Tillæg. — Mindet, der endnu lever om ham, stammer fra en Proces, hvori han var indblandet, paa Grund af, at han blev beskyldt for Trolddom. Aarsagen hertil var den, at han, da han en Gang var kørende til Mølle, kom i Strid med en anden Mand om, hvem der først skulde have malet. Da det nu var Hr. Jens, der var kommen sidst og derfor maatte vente, var det, at han i sin Vrede herover sagde, at den anden aldrig skulde smage Brød af det, som han fik malet. Uheldigvis hændte det, at Manden paa Vejen hjem væltede og brækkede Halsen, hvilket naturligvis i denne Overtroens Tid blev udlagt som en Trolddom, Præsten havde øvet. En anden Overlevering gaar ud paa, at de Brød der blev bagt af Melet, blev til Sten. Hr. Jens skal ogsaa en anden Gang, da der var en Stranding ud for Blaabjerg, have sagt, at Folkene om Bord inden en Time vilde ligge paa Havets Bund, hvilket ogsaa kom til at passe. For disse Begivenheder var det, at Præsten blev tiltalt for Trolddom og efter en langvarig Proces dømt til Døden. Han blev ført til Riberhus og ved Kjærgaards Ting dømt til at brændes; denne frygtelige Dom fuldbyrdedes da ved Tingstedet den 1. Febr. 1611. — Oluf Nielsen bemærker, at der paa Præsterækken i Henne Kirke er en Fejl, idet der er angivet, at Jens Rusk blev brændt 1587. Dette har sin Forklaring derved, at der i Lønne Kirke var indskaaret: „Hr. Jens Hansen 1587, brændt paa Kjærgaards Birketing“, hvilket altsaa betyder at han 1587 var Præst i Lønne og endte sine Dage paa denne sørgelige Maade.

Den næste Præst er den under Henne omtalte *Oluf Pedersen*. Han fik ogsaa tilstaaet Nebel Kirketiende, og da Lønne 1632 blev Anneks til Lydum, fik han ogsaa Lydum Kirketiende paa Livstid.

Om Forholdene paa den Tid faar man et Indtryk

ved at høre, at Præsten i Lønne d. 6 Nov. 1612 „stod op paa Tinge og beklagede hvorledes der begiver sig stor Uskikkelighed i Lønne Kirke imellem Eske Mortensens Hustru i Lønne og Poul Sørensens Hustru samme Sted“. De var nemlig i stor Strid om deres „Stolestand“ i Kirken, hvorved de gjorde Præsten „stor Ulyd“ under Gudstjenesten. Poul Sørensens Hustru var den sidste Søndag kommen til ham mens han stod for Alteret og havde beklaget sig over, at Eske Mortensens Hustru trykkede hende ud af hendes Stol og tilmed stødte hende i Siden. Præsten havde da anmodet hende om igen at begive sig ned i sin Stol, hvad den anden Kone stadig forhindrede. Eske Mortensen forsikrede, at Præstens Paastand var Løgn. Sagens Udfald kendes ikke; men at Beboerne har haft noget imod Oluf Pedersen synes ogsaa at fremgaa af, at en Mand fra Stausø slog nogle af Vinduerne ud i Præstens Hus.

Efter den Tid har Lønne haft Præster sammen med Henne.

— — —

Angaaende Præsten Jens Rusk har J. Kinek (Jysk Hist. og Top. 1878) meddelt, at der i Ribe Tingbog for 1610 findes et Par Forhør i Sagen imod den tiltalte Lønne Præst. — Det ser af disse Forhør og de førte Vidneudsagn ud til, at det var fordi Jens Rusk gav sig af med at kurere syge Folk at han fik en for en Præst saa vanærende Udgang. Forskellige Borgere i Ribe fremhævede ved Tinget, at Jens Rusk havde „skrevet for deres Sygdom“, hvilket vil sige, at Præsten havde leveret dem et Papir, hvorpaa var opskrevet nogle Formularer (Besværgelser), som de syge saa gik med paa Brystet ligesom en Amulet. Det var Lensmanden paa Riberhus Hr. Albert Skeel der udspurgte Hr. Jens, og da Lensmanden var en af Tidens ivrigste Forfølgere af Hekse og „Trolldkarle“, er det forstaaeligt nok, at Sager:

gik Præsten imod. Et Par andre Mænd vidnede ogsaa, at de for 15 Aar siden, da den ene af dem „fik ondt i hans Ben og Lemmer, saa at han mente, at han var forgjort“, havde søgt Raad hos Jens Rusk, som gav dem en Seddel med noget Skrift paa, som han skulde bære paa sig. Uheldigvis tabte Manden „udi Rougskøer“ (Rughøsten) denne Seddel, hvorfor han igen søgte Hr. Jens „udi Riber Markend“. Han fik da en anden Seddel, som han stadig havde paa sig og fremviste paa Bytinget. Den 23. Nov 1610 blev Hr. Jens derefter „over svoren af et Kirkenævnd“, hvilket efter Fr. II's Reces skulde gaa forud for Dommen. Jens Rusk sad fangen i Ribe og havde 2. Jan. 1611 Besøg af Biskop Hegelund, der nærmest synes at have haft Medlidenhed med „den for Trolddoms-Spøgeri anholdte fattige, gamle Præst fra Lønne“. —

Det ser ud til at Jens Rusk havde en vidtomspændende Praksis som „Kvaksalver“, i hvilken Egenskab han betjente sig baade af Lægemedler og Trylleformularer. Det var naturligvis for sin Lægepraksis' Skyld at han jævnlig indfandt sig ved Markeder i Ribe, hvor han satte sine Patienter Stævne. Hans Præstekalds Ringhed har formodentlig nødvendiggjort, at han søgte sig andre Indtægter. Men at han som Præst benyttede sig af overtroiske Midler var naturligvis utilstedeligt.

Mærkeligt nok er disse Forhold, som dog er de der har historisk Hjemmel, slet ikke bevarede i Overleveringen. Historien om Mølleturen og Strandingen er rimeligvis kun Sagn.

At den stakkels Mand endte sit Liv paa Baalet ved Kjærgaard Ting d. 1. Febr. 1611 er derimod sikkert nok.

Outrup og Lunde Sogne.

For disse Sognes Vedkommende vil vi her nøjes med at henvise til de to Bøger, som Lærer H. K. Kristensen har skrevet om disses Historie. Bogen om Lunde Sogn udkom 1923, „Outrup Sogn“ udkom 1934. Særlig den sidste Bog er et meget indgaaende og udmærket Arbejde, og ud over hvad Forfatteren her har samlet, vil der næppe kunne skrives noget af Betydning om de to Sogne.

Kvong Sogn.

I dette Sogn findes et temmelig stort Antal Oldtids-høje; over 100 er paavist; men mange er nu sløjfede. Ved Aasted findes to Grupper paa henholdsvis 9 og 16 Høje, og ved Kvorup er paavist en Samling paa 6. — Langs med Sognets Østskel ligger en hel Stribe af Kæmpehøje. Af Høj-Navne, der endnu er kendte, kan nævnes: Tophøj, Rishøj og de to Faldshøje ved Kvong. Ældre Navne er f. Eks. Humlehøj, Oksehøj og Rævehøj. — En Del af Højene er nu fredlyste.

Vi maa altsaa tænke os, at dette Sogneomraade allerede i Oldtiden har været Hjemsted for en temmelig tæt Beboelse. Terrænet er ogsaa ret højt, noget bakket og med en Del sandmuldede og lerblandede Arealer. Mod Nord findes dog en Del Hede, ligesom her ogsaa er ret betydelige Moser og Kær.

Med Hensyn til Sognets Navn, da skreves dette i 14. Aarhundrede Kowangh. Rimeligvis er Ordet Kvong da ogsaa afledet eller sammentrængt af Navnet Kovang, der endnu for en Menneskealder siden var almindelig brugt om en Mark i Nærheden af Landsbyen. En anden Mark hed Oksvang. Altsaa betyder Kvong en Vang, hvor Køer og Okse (Stude) gaar løse. —

Omkring Midten af det 17. Aarh. har Byen ligget syd for Kirken, hvor nogle Marker endnu benævnes gammel Kvong. 1662 bestod denne By af 1 $\frac{1}{2}$ Gaard, 4 Boelsteder og 1 Hus.

I Hallum var der paa samme Tid 4 Gaarde og et

Bol, i Aasted 2 Gaarde, 3 Bol og et Hus Kammersgaard nævnes allerede 1539, da Kr. III pantsatte 5 Gaarde i Kvong Sogn til Hr. Mouritz Sparres Eflerleverske Fru Jol. 1551 fik Kongens Køgemester Hr. Jørg. Rantzau bl. a. Kammersgaard i Pant.

Om Starbæk Mølle, der laa paa Lyhne Husteds Grund men i Kvong Sogn, vides det, at den 1650 gav 3 Td. Mel i Afgift (Mølleskyld) til Mølbygaard i Ansager. I Slutningen af det 17. Aarh. omtales Møllen som „et ringe Møllested, fordærvet og udbrudt uden Avl, hvilket en fattig forarmet Mand paabor“. Navnet Starbæk skal komme af den Mængde Stargræs, der vokser i Mosen, hvorfra Møllebækken har sit Udløb.

Oluf Nielsen fortæller følgende om et Sagn fra Hallum: Tæt ved Landevejen paa Hallum Mark var der tidligere en Plet Grønjord, der aldrig blev dyrket. Grunden dertil var, at en afdød Mand paa dette Sted gik igen. Da han voldte stor Forstyrrelse i Byen, lagde Præsten 4 Blykors omkring Stedet, hvorfor ingen rørte dette. Engang var der alligevel nogle, der gravede paa det Sted, hvor et af Korsene laa, men da forekom det dem pludselig, som om Byen stod i lys Lue. Men da Folkene skyndsomt for hjemad, viste dette sig at være Øjenforblændelse, og da de atter kom ud i Marken, var Korset, som de havde opgravet, forsvundet. Præsten Jens Boy skal i Midten af 18. Aarhundrede have undersøgt Stedet ved Gravning; men han fandt kun Kampesten. I en Indberetning, som den samme Præst forfattede 1767, fremkommer han med den mærkelige og interessante Bemærkning, at der paa Vestkysten ingen Rotter fandtes fra Ribe og til Lemvig. — Blot det ogsaa kunde siges i vore Dage!

Kvong Kirke.

Indtil 1797 ejedes Kirken af Frøstrupgaards Ejer; den

blev da købt af Beboerne og overgik 1932 til Selveje. Kirken, der ligger temmelig højt og derfor ses viden om, er opført af Granitkvadre isprængt enkelte Rullesten. De meget smaa Vinduer, der oprindeligt var, er mod Syd erstattede af store og mod Nord tilmurede. Som de fleste andre Granitkirker bestod den oprindeligt kun af Kor og Skib. Taarnet er sikkert først opført i Middelalderens Slutning, Vaabehuset, der som Taarnet er af Mursten, er endnu yngre, maaske bygget ved Salget fra Frøstrupgaard. Paa Taarnet staar Aarstallet 1797 og nu tillige 1927, da Kirken fik en grundig Istandsættelse; Nordmuren blev sat om, og Taarnet skalmuret. En Del Aar tidligere blev hele Kirkens Indre restaureret af Maleren Ole Søndergaard. Klokken er meget gammel, idet den foruden en latinsk Indskrift bærer Aarstallet 1503. I Taarnets Hvælving mener man, at der i den katolske Tid har været indrettet Altre.

Altartavlen, der stammer fra 16. Aarh.s Slutning, er restaureret 1752. Tidligere var der i Sidefelterne et Billede af Moses med Lovens Tavler og et Kristusbillede. Nu er kun Midtbilledet tilbage forestillende Korsfæstelsen. Ovenover en ejendommelig, naiv Fremstilling af Korsfæstelsen. Prædikestolen bærer Aarstallet 1587. Døbefonten er ejendommelig, idet der i Graniten er udformet „Bægerblade“ paa Kummen og Hjørneknupper paa Poden. I det solide Stenalter er der fundet en lille Æske med en Reliquie fra katolsk Tid. Rimeligvis findes denne endnu. Ved Restaureringen i 1913 er al Kirkens Træinventar ført tilbage til de oprindelige Farver.

I Koret er begravet Præsten Hans Bagger og tidligere fandtes i Kirken en af 12 firkantede Dele sammensat Ligsten over Jes Søren Torp, født i Horsens og død i Kvong 1773.

En tidligere Kirkeejer Kaptejn Tommerup har skænket Kalk og Disk.

Om

Præsterne i Kvong

vides følgende:

Aar 1471 nævnes en *Hr. Peder*, der var Præst i Qwangh og som tillige var Medlem af det saakaldte Præstegilde i Varde. 1514 nævnes *Hr. Hans Klausen* i et Tingsvidne. 1557 udstedte Præsten i Kvong *Hr. Kristen Jensen* sammen med 2 andre et aabent Brev om, „at Snapstinget i Nørre Herred i det Aar skulde holdes paa St. Knuds Dag, som er den 2den Dag efter de hellige 3 Kongers Dag“. *Kristen Jensen* maa have været den første evangeliske Præst i Kvong. Efter ham fulgte *Hr. Jens Dynesen* og *Hr. Mikkell Pedersen*, som døde 1612. Hans Søn *Peder Mikkelsen* var Præst til 1634, hvorefter kom *Jørgen Kristensen Smed* til 1658. Den 3. Sept. samme Aar blev *Hans Enevoldsen Dejbjerg* ordineret til Kvong. Paa Grund af Urolighederne under de svenskes Invasion maatte Præsten Aaret efter flygte til Varde. I et Tingsvidne fra 1660 hedder det bl. a.: „Nogen Tid efter det store Plyndreri var begyndt og næsten Del Heste og Kreaturer var borttagen af Kvong Sogn, da kom *Hr. Hans Enevoldsen*, deres kjære Sognepræst, hjem fra Varde og havde en Rytter med sig muelig for den store Usikkerhed og Plyndreri paa Vejen; desimidlertid kom ogsaa et Parti til Kvong og plyndrede baade Byen og i Præstegaarden og tog Kappen af den Rytter, Præsten havde med sig bragt fra Varde; straks rejste samme Rytter til Varde, kom igen anden Dag til Kvong, tog 4 kær fra *Laurids Sørensen* og *Niels Mortensen* i den Mening, at han vilde, Bønderne skulde betale samme hans Kappe, nemlig 8 Rdl., som han da begærede“. Tabet af Kappen blev tilsidst fordelt paa alle Sognets Beboere.

Den 7. Præst i Kvong blev *Jens Lauridsen Barfod*

fra Lydumgaard. Han var jo Søn af Laurids Sørensen Barfod, blev Student i Ribe 1662 og blev i Maj 1671 paa een Gang kaldet til Hans Enevoldsens Kapellan og Efterfølger. Efter et Tingsvidne fra 16. Maj 1674 skete det „14 Dage før Paaske nu sidst forleden, at der opbændtes en ulykkelig Ildebrand udi hæderlig og vellærde Mand Hr. Jens Lauridsen Barfod hans Præstegaard og da ganske forbrændte hans Salshus fra Ende til anden med Høgulvet, som til det var anfæstet, saavel som Skolen og Vesterhuset, hvilke Bygninger var nogle og 40 Fag lange med Korn, Bohave, Sengeklæder og Husgeraad“.

Pastor Barfod døde allerede i en Alder af 43 Aar, nemlig 9. Maj 1688. Han blev i Oktbr. 1685 gift med Sofie Sørensdaughter, der kun overlevede ham et halvt Aar; den 23. Nov. nedkom hun med Tvillinger, men saavel Moderen som Børnene døde kort efter.

Hans Larsen Bagger blev den næste i Præsterækken. Han var en Borgersøn fra Varde og var først i 10 Aar Hører ved den derværende Latinskole. Født 1645, kaldet til Kvong 1688 og død 1705.

Præst Nr. 9 hed *Jens Knudsen Bruun*; han var i Kvong fra 1705 til 1712 og blev gift med Formandens Enke Margrethe Pedersen fra Fanø; han blev kun 31 Aar.

Efterfølgeren var *Poul Jørgensen Schytte*. Han var, før han kom til Kvong, gift med en Præsteenke, nemlig efter Niels Arensborg i Grimstrup. Da han saaledes ikke kunde gifte sig med sin Formands Enke, som han efter Datidens Skik skulde underholde, sluttede han i Oktbr. 1715 en Overenskomst med hende om, at hun aarlig skulde have 10 Td. Rug, 2 gode Lam og 11 Slettedaler og 1 Mark imød at hun forlod Præstegaarden fra Paaske 1716. Hun maatte da enten bosætte sig i Varde eller et andet Sted i Nr. Horne Herred.

Poul J. Schytte døde 37 Aar gammel, 13. April 1722, men han maa have været syg i de senere Aar, thi allerede 1719 blev en Søn af ovennævnte Pastor Bagger, *Lave Hansen Bagger*, kaldet til Embedet i Kvong. Hans Hustru var Abild Malene Svane, med hvem han havde 1 Søn og 2 Døtre. Ogsaa Pastor Bagger døde i en ung Alder, nemlig 35 Aar, den 20. Jan. 1725.

Efterfølgeren *Jens Kellinghusen* var Søn af en By-skriver i Fredericia. Efterat være bleven Kandidat 1715 var han først Huslærer i sin Fødeby og kaldedes til Kvong 16. Febr. 1725. Han forblev i dette Embede i 13 Aar, idet han 1738 forflyttedes til Kippinge paa Falster, hvor han døde 1644. Med sin Hustru, Datter af Mag. Pontoppidan, hos hvem han var Huslærer i Fredericia, havde han 7 Børn.

Jens Bay var derefter Præst i Kvong fra 1738 til 1780, 42 Aar. I sine senere Leveaar var han dog saa svag, at han maatte holde Kapellan, nemlig 2 af sine Brodersønner, Kristian Bay og Lars Bay. Jens Bay var gift med Maren Sørensdatter Horsted, og han døde 1786, 80 Aar gammel.

En tredie af hans Kapellaner *Johan A. Naumann* blev hans Efterfølger, kaldet 1780. Han blev gift med en Datter af ovennævnte Lars Bay, der blev Præst i Nykirke. Pastor Naumann døde 1800, og i Kirken blev der til Minde om ham opsat en ret simpel Tavle med Blyplader hvorpaa er indskrevet:

Han var i hans Vandel som en Nathanael
og i hans Embede som en Johannes.

LÆSER

Vil Du efterfølge denne Mands Dyd saa suk ved denne Kiste: min Gud lad mig leve som denne reifærdige og døe som ham.

Man ser, at Tiden var stærkt præget af den rationalistiske Aand, hvor Dyd og Retfærd ansaas for det højeste.

Naumanns Efterfølger blev *Frederik Bloch*, der senere blev Præst i Nr. Nebel, hvorunder han er omtalt. *Kristian Engelbrecht Frederiksen* er Nr. 16 i Kvong Præsterække, kaldet 1818 og død 1821. Dette var jo i Aarene kort efter Statsbankerotten, og Kornpriserne sank i denne Præsts Tid saa langt, at Præstens Løn (Tiende) og Avling næppe kunde slaa til til Skatterne. Som Følge deraf meldte der sig i 16 Maaneder efter Pastor Frederiksens Død ingen ny Ansøgere til Embedet. Endelig blev dog Embedet givet til *Niels Hansen Olivarius*, født 1781, hvis Fader da var Præst i Varde, senere i Velling. Sønnen blev i 9-Aars Alderen sat i Huset hos sin Farbroder, Præst i Grimstrup, gik i Skole i Ringkøbing, senere i Ribe, hvor han blev understøttet af flere Borgere og blev Student 1798 med Udmærkelse. Han ernærede sig i nogle Aar som Timelærer, særlig i Sprog. Da det var i Napoleonskrigenes Tid, blev han stærkt grebet af Tanken om Frihedens Bevarelse, var en stærk Modstander af Napoleon og drog endog til Tyskland for at deltage i hans Bekæmpelse. I et Sammenstød med de franske Soldater ved Weimar fik han et Sabelhug i Tømmelfingeren. Det varede dog ikke længe, før han atter vendte hjem, og under sit Ophold i København var han med i Forsvaret under Englændernes Bombardement, ved hvilken Lejlighed han mistede alle sine Ejendele. I 6 Aar var han derefter Huslærer i Neksø, og blev kaldet til Kvong og Lyhne i August 1822. Han blev gift med sin Formands Enke og forflyttedes 1828 til Lunde, senere til Højen og Jerlev ved Vejle, hvor han døde 1848.

Mogens Schøtte var derefter Præst fra 1828 til 1834, da han forflyttedes til Fyn, og den næste i Rækken er *Frederik Kristian Bloch*, som var Søn af den tidligere Præst af samme Navn. Tilligemed Lave Hansen Bagger er F. K. Bloch sikkert den eneste af Præsterne der er

født i Sognet, idet Block er født i Kvong 30. Marts 1805 og blev kaldet til Præst i sit Fødesogn 11. Juli 1834. Han forblev her til 1846, da han forflyttedes til Fyn.

Den næste Præst var *Hans Andreas Viborg*, fra 1846 til 1857. Han har sikkert været en overordentlig nidkær og afholdt Præst. Om hans stærke Fædrelandssind og modige Optræden, da ogsaa Kvong Sogn i Krigsaarene 48—49 fik Besøg af de fjendtlige Tropper, faar man et godt Indtryk ved at læse et langt Brev, som han i Aug. 49 skrev til sin Broder, der var Præst paa Fyn. Brevet er gengivet i Harsyssel Aarvog for 1933 og bringer forskellige interessante Oplysninger om Fjendens Optræden og Beboernes — ikke mindst Præstens — Besværligheder i Anledning af den fjendtlige Indkvartering. Kvong Sogn var i det hele taget temmelig godt med i Krigsbegivenhederne. Ikke mindre end 1400 Mand indkom i Sognet og Omegnen, hvor de skulde forsynes med Husly, Mad og Furage til Hestene. At dette voldte en Del Besværligheder og vakte megen Uvilje er forstaaeligt. Heldigvis kom der danske Soldater til Undsætning; men det gik dog saa vidt, at Fjenderne fik posteret Kanoner paa en Bakke for at skræmme Befolkningen og tage imod de ankommende danske Soldater; nogen Blodsudgydelse kom det dog ikke til; det er ikke saa mange Aar siden der endnu levede Folk, som kunde huske at de havde set Kanonerne.

Efter Pastor Viborg, der var født 1807 og senere forflyttedes til Bogø, blev *Kristian Frederik Læssø* Præst i Kvong, hvor han var fra 1857 til 1866. Hans Efterfølger var *Jakob Andreas Jakobsen* til 1874. Han havde fra 57 været Præst i Læk i Slesvig, men blev fordrevet derfra under Krigen 1864.

Præsterækken fortsættes med *Martin Brandt* fra 1874 til 1884; han forflyttedes til Taulov v. Fredericia. Han var stærkt præget af det da levende oprindelige, grundt-

vigske Livssyn og indførte adskillige af Grundtvigs Salmer i Menigheden, hvor de blev indøvede ved Hjælp af Præstens musikalske Hustru, der indtil for kort Tid siden endnu levede i Kolding.

Niels Jochumsen Høyer, der senere kom til Vilslev, havde nu Embedet i Kvong i 10 Aar til 1891, da *Anders Christensen* blev Præst der. Han blev 1902 forflyttet til Heils. Pastor Christensen var en ret kendt og flittig Forfatter, der skrev flere Fortællinger og Romaner. Ogsaa Salmer forfattede han. Et Par af de mest kendte er „Naar Verden gør Dig bange“ („Syng dig glad“, Nr. 92; Mel. af H. Grønbæk) og en Salme, som endnu yndes af de ældre i Sognet og hvis første Vers lyder:

Kom, lad os synge for Herren en Sang,
 Gud er med os.
 Højt skal det lyde med jublende Klang,
 Gud er med os.
 Verden har Tjørne og skærende Vind,
 Menneskelykke er skrøbeligt Spind;
 Dybt dog det toner igennem vort Sind,
 Gud er med os!

De to sidste Præster i Kvong, som her skal nævnes, var: *Mads Henrik Nielsen* (1902—21); han kom til Skrydstrup i Sønderjylland og bor nu i Aabenraa, hvor han har beskæftiget sig meget med historiske Arbejder, og *Richard Faurskov Laursen* (1921—25); nu Fjeldsted paa Fyn.

Sønder Bork Sogn.

Dette Sogn maa siges at være et af de ejendommeligste i Nørre Horne Herred. Dette gælder ikke mindst med Hensyn til Naturforholdene. I en Indberetning hedder det for dette Sogns Vedkommende for ca. 300 Aar siden, at „denne Egn ligger dikt (tæt) ud til Vesterhavssiden og for den slette (flade) Egn ofte overskylles af Havfloden“. — Den nære Beliggenhed ud til Havet har sikkert fra Tidernes Morgen præget Sognet i flere Henseender. I Oldtiden fandtes saa at sige ingen Boplads indenfor dets Grænser. Kun en „*eneste Høj udi Mærskan, kaldet Hjøngbjerg*“ nævnes i den gamle Indberetning; dog skulde der ogsaa findes „*en liden Tue*“, kaldet *Korsel*, hvor der skal være sket et *Manddrab* og et *Kors der oprettet i Steden*. En stor Del af Sønder og Nørre Bork har sikkert i sin Tid udgjort en *Vig af Ringkøbing Fjord*, hvilket bestyrkes af den Omstændighed, at Undergrunden i temmelig ringe Dybde udgøres af Blaaler eller Klæg, der er en saakaldt *Alluvialdannelse*.

I Tidens Løb er Sognets Grænser undergaaet betydelige Forandringer især foraarsagede af Fjordens skiftende Udløb i Havet. Disse Forandringer har nemlig haft en betydelig Indvirkning paa Vandstandsforholdene. Oprindeligt regnes Fjordens Udløb i Havet at have været langt mod Syd hvor nu „Gabet“ udmunder ud for Houstrup; men da dette Udløb stadig sandede til, banede Fjordvandet sig Vej langt længere mod Nord, hvor Udløbet omkring 1650 fandtes ved *Sdr. Haurvig* udfor

Skjernaens Munding. I den følgende Tid vandrede Udløbet imod Syd, saaledes at det ca. 1700 var 5 km sydligere og 1730 omtrent ved *Bjerregaard*. En Snes Aar senere brød Havet igennem ved *Hegnet* og kort før 1800 ved *Gødelen*. 1845 var Udløbet igen ud for Houstrup; men allerede før den Tid havde man forsøgt med Uddybningsarbejder; 1844 blev der saaledes ved Statens Hjælp gravet Kanal ved *Hegnet*, som dog hurtigt sandede til. Siden den Tid er der forsøgt med forskellige Forslag og Arbejder, der nu er resulterede i det store Sluseanlæg ved Hvide Sande. Sønder Bork Sogn har under alt dette i ret høj Grad været prisgivet Vandets og Sandets Indvirkninger. Det har dog nok været *Vandet, der var værst*. —

1639 skriver Præsten Oluf Klausen i en Beretning om „den Tiid den store Vandflod overgik“ (1634). Stedets Præst Aug. Miller skriver 1690:

„Vore bedste Enge er omkring ved Fjorden beliggende, og hænder det sig tit og ofte, at Vesterhavet gaar op over dem, naar Høet ligger paa Skaar, og bortskyller og fordærver det, som slaaet er, saa vi derudover tit maa lide Mangel af Hø og Foder“.

Sandflugten søgte man at dæmpe ved Hjælp af Diger, hvoraf endnu Spor var at se i vore Fædres Tid. Ved en kgl. Befaling af 2. December 1720 blev det paalagt hele Herredet at yde *Hjælp til Sandflugtens Dæmpning* i Sdr. Bork, et Paabud, der dog *ophævedes 1749*, fordi det da saa temmelig truende ud over det hele. Ved et i Juni Md. 1759 foretaget Syn angaaende Sandflugten hedder det bl. a.: *„Den ved Nymindegab og Havbreden beliggende store Sandbakke, Mjøl'en kaldet, fra hvilken 2 søndenfor beliggende høje, nøgne Sandbjerger af vidtløftige Strækninger og 3 grumme Sandstrækninger af mere end 2 Miiles Længde og en Miils Bredde, er virket saaledes, at hvor tilforn og end for faa Aar*

siden har været 2—3 Favne dybt Vand, er nu slet (jævn) og tør Sand, som ved tørt Vejr og Blæst gør samme skadelige Effect med sin Flugt og omgrænsende Enge og grøn Jord, som bemeldte fordærvelige Sandklitter i sig selv.

I en anden Synsforretning fra omtrent samme Tid omtales „æ Mjøl“, der den Gang nok har været af større Omfang end nu. Der siges nemlig, at den har en Omkreds af 2100 Alen og en Højde af 450 Alen. Kristen Hansen i Lønborg, der var Medlem af Synskommissionen, udtaler, at „Jeg vilde ej have troet den forunderlige og utrolige Opfyldning af Flyvesand, førend jeg saa den“. De anførte Dimensioner synes ogsaa ret utrolige, men maaske? —

Til Værn imod disse vældige Sandmasser foreslog Synet nu, at der skulde opføres nye Diger foran Mærskens. Aaret efter blev der da ogsaa af Sognene Hoven, Ansager, Tistrup, Hodde, Torstrup og Horne opført 2 Diger af 300 Al. Længde og 12 Al. Bredde og 2 andre Diger paa 840 Al. og 8 Al. brede.

Længe ser det imidlertid ikke ud til, at disse Diger har formaaet at holde Stand imod Sandflugt og Stormflod, thi allerede i 1762 meddeler Ejerne af Skrumsager og Lydumbaard sammen med Præsten i Bork, at Digerne behøvede 500 Dages Arbejde for at blive istandsat.

I en Vedtægt for Sdr. Bork angaaende Brug af Gadejorden hedder det bl. a., at *det er forbudt at opgrave Tørv paa denne og paa Byens Fællad, men, tilføjes der, „dog er hermed forment at de, som have uden Byside Lukninger, jo maa, naar Floden saadanne Diger udskyller, igen Diget oplukke, ellers ikke*“. At det at udbedre Digerne var den eneste Betingelse, hvorpaa man maatte tage Jord paa Gade og Fællad, tyder paa, at Vandfloderne var meget frygtede.

Efterhaanden som Fjordens Udløb arbejdede sig

længere syd paa, er Floderne sikkert ogsaa aftaget i Hyppighed og Voldsomhed. Tillige lærte Beboerne nu ogsaa at plante Hjælme paa de opkastede Diger, hvorved det ganske vist væsentlig blev Efterslægten der høstede Frugterne af Fædrenes Arbejde.

En god Side var der dog ved de i Sommertiden indtrædende Oversvømmelser, nemlig den, at Beboerne derved kunde indvinde *Salt*. 1768 hedder det saaledes: Tangen, som af Vandet opskylles, skal udstrøes ganske tyndt, og saasart det er tørt, skal det brændes til Aske; dog agtes herved, at der imidlertid ikke kommer Regnvand paa samme. Siden køres Asken hjem og lægges paa 2 Kar og lægges Tang paa Bunden af Karrene ved Topstangen ligesom man behandler et Bryggekar, saa slaar man Vand paa Asken, og samme Vand bliver til Saltlage; Lagen af det ene Kar slaaes paa det andet, hvormed kontinueres (fortsættes) indtil Kraften rent er udtrukken af Asken. Bemeldte Saltlage kommes i 2 Gryder, som sættes paa Ilden i første Begyndelse af Ebben, hvoraf den ene skal bestandig staa paa Ilden og være nærved at koge, og den anden koge kontinuerlig Nat og Dag, saalænge Lagen varer; imidlertid opspædes den Gryde, som stedse koger, af den anden, som staar paa Ilden. Tvende Gange hvert Døgn optrækkes Saltet af den Gryde, der stedse koger, hvilket samles paa Bunden i Gryden; dette Salt oplægges i en linned Klud (Pose), indsvøbes i nogle gamle Klude og lægges i varm Aske at tørres, hvilket er sket udi et halv Døgn; dog erindres med Ilden, at der ej sættes for stærk Ild ved Gryden, thi det kan den ej taale“.

Foruden denne lille Hjemmeindustri, der blev beskrevet paa ovenstaaende interessante Maade, medførte de jævnlige Havoversvømmelser ogsaa, at der paa Sandfladerne afsatte sig den saakaldte Slik, saaledes at disse efterhaanden dækkedes af et plantenærende Lag, hvorved

Græsarterne kunde slaa Rod og de før saa øde Arealer omdannes til Eng. Efter Generalstabens Opmaalinger udgjorde de paa denne Maade tilgroede Strækninger i 1871 indenfor Bork Sogn ca. 3000 Td. Land.

Uden Tvivl har det Areal der nu benævnes Værn og Tipper tidligere været landfast med Klitten. Under Udlobets Vandring imod Syd udskilles imidlertid Tipperhalvøen. I Riberhus Lensregnskab 1581—82 omtales her „Thip Fiskerleje“, henhørende til Lønne Sogn. I et Thingsvidne fra 1729 betegnes de her omtalte Arealer som „Tippeland“. Muligvis har dette en Gang været beboet; men maaske har der kun været Fiskerhytter derude.

De Diger, der blev rejst som Værn mod Sand og Vand, opførtes særlig af Stave hvorimellem anbragtes Tang og Lyng. Virkningen af disse var ret god. Det var især Amtmand Chr. Teilmann paa Skrumsager der var virksom for Digeværnet og Bepantningen med Hjælme. Efter de Tider da de forskellige Digeanlæg særlig blev anbragte, benævnes de som „ældste Værn“ (1792), „gammel Værn“ (1795) og „nye Værn“ (1806). Da Fjordens Vanddybde samtidig steg, fik Havvandet længere Tid til at afsætte Dynd og Klæg, hvorved Fladernes Omdannelse til Mærsk fremskyndedes.

Efter en gammel Fortælling skete den første Tilgroning ved, at et Knippe Halm blev tabt paa det flade Areal; men dette er dog nok kun Fantasi, da det først var Græsarter (Sivgræs og Fiorin) der slog Rod. Efterhaanden dannedes der et sammenhængende Græstæppe, der afgav en ny Grøde af Hø.

Om den Maade hvorpaa Marskdannelsen i Fjorden menes at være foregaaet, skriver Johs. Meier omkring 1660, at „Marskdannelsen antages at være begyndt efterat det ældste Udlob lukkedes i Midten af forrige Aarhundrede, og den er kjendelig tiltagen, eftersom Nymindegab

er rykket længere mod Syd. Sandet, der lidt efter lidt samler sig til et aldeles jævnt Lag, ligger afvekslende tør eller overskyttet med Vand, alt eftersom Vandstanden i Fjorden er lav eller høj. Saalænge Strømmen ved Vandets Stigen og Falden gaar uhindret hen over Sandtæppet, er dette godt og øde, men dog saa fast, at selv svært læssede Vogne kunne passere derover. Den første Antydning af Vegetation viser sig som smaa Tuer af en tæt, strid Græsart (Agrostis σ : Hvene, el. Fioringræs), der skyder op af Sandet og ved sine Rødder og sit tætte Grønne danner Ujævnheder, der hindrer Vandets frie Løb. Saasart disse Tuer er skudt frem i nogenlunde Antal, er Marskdannelsen begyndt. Det Vand, der ved Forhøjningerne og de mellemliggende Fordybninger hindres i sin frie Strømning, bliver stagnerende og afsætter under den af Vinden afhængige Bevægelse den fede Dynd, som kaldes Klæg, hvormed da Sandlaget lidt efter lidt overklædes.

Saasart Klæget findes i tilstrækkelig Mængde skyder nye Planter frem; siden alt som Grunden bliver tørrere og fastere forskellige Plantearter med spraglede Blomster og flerfarvede Blade, og endelig det fine, bløde Græs der danner „Tipper“, hvormed de ældste Tuer nu lidt efter lidt former sig og bliver ukendelige“.

Den omtalte Forfatter Johs. Meier, der udgav forskellige Kort særlig over det sydlige Jylland, anfører 1661 om Egnen „sønden Ringkøbing Fjord, hvor nu Tipperne er“, at her finder man „i Jorden og opgravne Træer med Rødder af Elletræ. Næsten alle er falden mod Øst og dækket med Sand“. Et Vidnesbyrd om at ogsaa Egnen her i forsvundne Tider har været beklædt med Skov, som Vestenvinden har overvunden.

— — —
Allerede 1727 tilegnede Staten sig Ejendomsret over største Delen af Tipperhalvøen, og i Aaret 1805 blev

der ved en Landvæsenskommissionsforretning sat Grænser for Statens og de private Arealer. Staten fik den nordligste Del. Den 28. Marts 1787 havde Rentekammeret første Gang ladet afholde Auktion over Benyttelsen af Tipperne, ved hvilken Lejlighed der blev antaget et Bud der lød saaledes:

For Benyttelse i 10 Aar 16 Rdl. 2 Mk. aarlig.
 For Arvefæste 19 Rdl. 2 Mark aarlig.

I Aarene 1865—75 angives det, at Staten af Tipperengene havde et Udbytte paa 15300 Kr.

Oprindelig regnede man med, at Værnet tilhørte de Lodsejere i Sdr. Bork, der opførte Nyværnsdiget; men 1828 anlagde alle Ejerne af det ufrie Hartkorn i Nr. Horne Herred Sag imod Folkene i Sdr. Bork. Ved en Højesteretsdom af 17. Juni 1833 blev Herredsbeboerne tilkendt Ret til Part i Værnet, og ved en Overenskomst blev Grænserne i 1838 sat imellem Borknændernes og de øvriges Lodder, saaledes at disse blev inddelt i 1) Hartkornsværnet, 2) Dagsletværnet og 3) Gammelværn. Det første udgjorde 1511 $\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn og gav 1874 et Udbytte paa 7 Rdl. 56 Skl. pr. Td. Land.

Gammelværnet skulde tilhøre Lodsejerne i Bork Mærsk; det gav et Udbytte paa 10—16 Rdl. pr. Td. Land.

Enkelte Klitpartier som store og lille Mjøl samt Bjaalum Klit vedblev at være udyrket. — Partiet Bjaalum (ell. Bjaalund) tilhører Beboerne i Sdr. Bork og er udskiftet imellem disse.

Hele Halvøen deles nu i: Tipperne, Stenpold, Langpold, Skidenpold, Bjaalum, Nyværn og Gammelværn. Dertil slutter sig de mange Øer (eller Polde) der ligger omkring Halvøen. Tipperne, der er den nordligste Del, tilhører Staten (siden ca. 1770) og er fredet, særlig af Hensyn til det overordentlig rige Fugleliv, navnlig Vade-fugle, der her har deres fortrinlige Rugepladser. — Det

aarlige Udbytte af Høslet og Eftergræsning paa Bjåalum og Værnengene anslaaes til 15 a 20,000. — Adskillige Forfattere (især Jægere) har fra Tid til anden givet interessante Skildringer fra disse Egne; saaledes: Distriktslæge Rambusch: Ringkøbing Fjord, Ac. Johansen om Fjordens Fauna og P. H. Perck: Gennem Lo og Opgrøde (1924).

Fra 1783 findes en Erklæring fra 5 Mænd i Lønne, hvori det hedder: „I gammel Tid, som en Del af os endnu kan huske, da forbød et naturligt Skel, som var et stort Sejlløb, der kom fra Fjorden nord fra og gik næsten lige i Syd til Lønne By, al Dispute (Samkvem?) mellem de to Sogne“. — Det Sejlløb der her er Tale om, har været saa dybt, at Skibene kunde gaa derind og ligge over ved „Sejlbjerg“ om Vinteren. Ligeledes har der været 2 a 3 Favne Vand i denne Sejlrende, der sikkert gik gennem Aneraa ud i Havet, saaledes fortælles det, at Studene fra Skrumsager kunde udskibes fra Gaardens egen Mark, naar de skulde til Holland.

Det var ogsaa Sandflugten, der udslettede dette Sejlløb, hvad vi ser af ovennævnte Erklæring. Efter hvad Hr. Stokholm, Hennegaard, 1783 udtalte, dannede Løbet Skel mellem Sdr. Bork og Lønne Sogne, og netop Aaret efter, 1784, blev det efter Tilsandingen ved Forlig mellem Beboerne fastsat, hvor Grænsen mellem Sognene skulde være. — —

Helt tilbage i Middelalderen havde det været saaledes, at Beboerne i de omliggende Sogne havde Andel i Græsningsretten paa Sdr. Bork Mærsk. De Bork Mænd havde dog i Tidens Løb gerne villet tilegne sig denne Ret alene, hvad der bl. a. ses af, at Hr. Henning Kvitzaw til Lydum og Hr. Klaus Sehested paa Riberhus i Aaret 1547 fik gennemført et Forbud imod, at Bøndene i Sdr. Bork maatte drive deres Kvæg over disse Gaardes Enge i Mærsk. Forbudet har aabenbart ikke haft den ønskede

Virkning. De fjernere boende Lodsejere blev senere enige om, at Engene skulde fredes fra 8 Dage før Valborgs Dag og til Høet var indbjerget. Ikke destomindre slog Bønderne i Obling og Sdr. Bork deres Kreaturer løs i Engene, hvad der havde til Følge, at Kristen Kragh til Lydum fik udvirket et Forbud, hvorved det blev forbudt „at lade Kreaturer, Svin, Kalve og Heste gaa løse i de Enge, de har sammen med Kragh eller hans Tjenere, uden de kunde have det med hans Minde og gøre det sædvanlige Arbejde derfor; hvis ellers løse Kreaturer blive grebne i de uslagne Enge eller i Høet, skulde Ejerne bøde $\frac{1}{2}$ Rdl. til Kronen og $\frac{1}{2}$ Slettedaler til Engenes Ejer“.

Da der 1822 fandt Udskiftning Sted af den gamle Mærsk, ses det, at denne tilhørte Lodsejerne i de 15 nærmest liggende Sogne; tillige havde Sognene Nørup og Bredsten vest for Vejle hver en Eng.

Efter en gammel Optegnelse af Præsten i Bork fra 1765 var Beboernes bedste Næring da „Avling og Opdræt“; „af Rug sælges intet men vel lidt Byg; om Vinteren stange Smaafolk mange Aal paa Fjorden, og de fiske ogsaa nogle Flynder“. Der var den Gang i Sdr. Bork 6 Fattiglemmer, i Nr. Bork kun et; de nød alle Naturalier, altsaa intet i Penge. —

Et ret godt Indtryk af hvorledes der i det ydre har set ud i Sognet faar man efter *Matriklen af 1683*. Foruden Præstegaarden var der den Gang i Sdr. Bork 21 Gaarde og et Bol; desuden 2 Gadehuse og et øde Gadehus kaldet Brødløs. Obling, der er opstaaet ved at Gaarde er udflyttede fra Sdr. Bork, havde en Tid fælles Markjorder med Hovedbyen. I Obling var der 1683 15 Gaarde og Bol samt 3 Gadehuse. Desuden nævnes, at der i 3 Tørvehuse boede fattige Folk, der levede af Tiggeri.

Navnet Obling stavedes tidligere Obolling eller Aabølling, hvilket utvivlsomt stammer fra et Vandløb, maaske

Falen, der førte Vandet fra Bork Enge ud i Fjorden.

Fra 1768 har vi Optegnelse om, at Bønderne i Sdr. Bork især avlede Rug og Byg, omtrent lige meget af hvert; dog ogsaa Havre og Sommerrug. Den dyrkede Jord brugtes i 3 Aar i Træk og hvilede derefter i 2. Bedre end Kornavlen var dog stadig Opdrættet. Fiske-riets Betydning var kun ringe. Østersfiskeriet, hvoraf der den Gang var noget i Fjorden, var bortforpagtet i Bar-roniet Ryssensten. —

Som et Træk fra Forholdene i Sognet for henved 300 Aar siden skal her kort berettes om en Sag, hvor-der endnu kan findes Oplysninger fra gamle Protokoller o. l.:

I en temmelig stor Gaard i Sdr. Bork, hvilken siden er delt i fire Gaarde, boede i Midten af 17. Aarhund-rede en Mand ved Navn Niels Nielsen. Hans Hustru hed Maren Jensdatter, og det er disse to over hvem der tidligere i Kirken fandtes en Mindetavle, som deres Børn, 5 Sønner og 5 Døtre, lod opsætte. Denne Mindesten findes nu ikke mere, men en Ligsten, der dækkede de to Ægtefællers Grav, findes endnu. — Som saa mange af sine Standsfæller var N. N. Fæster under Kronen, hvis Bønder havde forholdsvis gode Kaar, men som det mange Steder var Tilfældet, havde Egnens Herremænd stor Lyst til at købe Bønderne af Kongen, saaledes at disse blev hoveripligtige til Godsherren. Dette har ogsaa været Tilfældet her; thi der findes fra Niels Nielsens Haand et Brev, hvoraf det fremgaar, at han frygtede for at komme ind under Skrumsager eller Grubbesholm. Brevet, der er skrevet til Sekretær Erik Kragh, som var født paa Lydumgaard og rimeligvis fra Barndommen har kendt N. N., lyder saaledes:

„Gunstige, velbyrdige og fromme Hr. Sekretær og gode Erik Kragh. Gud naadelig belønne Eders Velbaa-renhed for mig meget bevist gode!

Lader Eders Velbh. ganske ydmygeligen vide, at mig af en trofast Ven er berettet, at Velb. Lauritz Powitz haver haardelig truet mig, at jeg under Philippe Jakobi (1. Maj) skulde gøre Arbejde til Skrumsager og er det vist, at hans Velb. har ladet sligt Ord falde nu siden vi var i Viborg, ved mig nu ingen Raad uden Eders Velbh. vil hjælpe paa mig; thi eftersom Kristen Nielsen, forrige Skriver paa Lundenæs, nu nylig fra København hjemkommen, beretter, at der er aabent Brev udgangen, at hans kgl. May. deri begærer Penge af Adelen til Skibenes Udredning og Landets Defension (Forsvar) og derimed tilbyder at sætte til Underpant, brugeligt Pant, ja endog bortsælger af Kronens Gods hver Td. Hartkorn for 50 el. 60 Rdl., befrygter jeg mig deshøjere for den gode Mands haarde Hjertelag imod mig fattige Mand; thi havde jeg ikke bygget saa meget her Stedet, skulde jeg ikke tage mig det nær, hvorfor jeg skikker Eders Velbh. Kopi af kgl. Bevilling, Eders Velbh. selv flyede mig. Dersom Eders Velbh. synes der kan være den aller ringeste Faute (?) under, at samme Brev ikke kan fri mig for Ægt og Arbejde, om Laurids Powitz eller Velb. Jakob Grubbe købte min Gaard, da beder jeg Eders Velbh. paa det allerydmygste at i cito, cito (o: hurtigt) og saa snart, ja det allersnarest muligt er, selv køber mig; men Landgilden er ikke uden 3 Td. Byg, 4 Alb. Toftepenge og 4 Skil. Spandpenge. Hvad Eders Velbh. for Td. Korn udlover, skal jeg selv til hvilken Tid, I Pengene udlover, aflægge uden at Eder Velbh.s Skade. Siden forlader jeg mig til, at Eders Velbh. lader mig sidde rolig under Eders Velbh.s gode Gunst og Venskab.

Her i Obling mit Søkendebarn Niels Kristensen, som i lige Tilfælde befrygter sig for Arbejde saafremt Eders Velbh. formener Deres Velbh., enten Powitz eller Grubbe vil gøre nogen Indpas paa hans Halvgaard, byder i lige Maade Eders Velbh. I vilde købe hans Halvgaard, jeg

skal til den Tid, I Pengene udlover, dem fremskaffe til al Taknemlighed og forlader os nu fuld og fast til Eders Velbh., at I vil bevise os dette Venskab; i alle de Dage, jeg lever skal jeg beflitte mig paa at tjene Eders Velbh.

Jeg har afsendt et eget Bud, paa det jeg kunde forvente nogen Trøst skriftlig tilbage, vil og selv med det første besøge Eders Velbh. i København.

Gud almægtigste give, jeg maatte finde Eders Velbh. glad ved Helbred under hvis naadige Protektion jeg med Hustru og Børn i vore Bønner Eders Velbh. stedse vil være befalet.

Bork, 19. November 1652.

Eders V. Tjener al Tid

Niels Nielsen.

Inden i dette Brev var lagt to Sedler, hvorpaa N. N. yderligere tilføjer, at ogsaa hans Moder frygter for at blive bortforhandlet, hvorfor hun ogsaa ydmygeligen beder om Hr. Kraghs Bistand. Paa den anden Seddel er optegnet de aarlige Ydelser for N. N.s egen Gaard og en jordegen Gaard i Obling tilhørende Jens Iversen og Kristen Nielsen.

Dette interessante Dokument giver jo et ret godt Indtryk af, hvorledes en underdanig Bondemand udtrykte sig den Gang, og hvorledes hans Forhold i det hele var. Hvad Udbytte han fik af Brevet kendes ganske vist ikke, men forhaabentlig undgik han at komme under Herregaardens Tvang.

Niels Nielsen maa have være en anset Mand, thi han var Sandemand (nærmest Retsvidne) i Nr. Horne Herred; fire af hans Døtre blev gift med Præster, den femte endda med Biskob Mathias Ankersen i Ribe. Ret velsitueret maa han ogsaa have været, eftersom han i Brevet lover at betale Købesummen. Ogsaa den af Børnene opsatte Ligsten tyder paa det samme.

Kirken i Sdr. Bork.

Ligesom adskillige andre Kirker i det sydvestlige Jylland er denne rimeligvis oprindelig opført væsentlig af Tufsten. Skønt Lydum Kirke i Almindelighed regnes for at være den nordligste Tufstens-Kirke i Vestjylland, har vi altsaa i Sdr. Bork kirke et Eksempel paa en Kirke, der ligger lidt nordligere. Ganske vist er der nu af denne Stenart kun synlig tilbage nogle mindre Stykker i Skibets søndre Side, hvor der endnu ses nogle ejendommelige Buer og Halvsøjler. Af de oprindelige Vinduer er endnu nogle bevarede. Byggematerialet er ellers Kamp og Tegl. Oprindelig har Skibet ikke været saa langt som nu, idet det er forlænget et Stykke mod Vest, og Koret skal være ombygget omkring Aar 1300. Taarnet, der jo ogsaa er yngre end Skibet, har en ejendommelig Plads fritstaaende ved Skibets Nordvesthjørne, et Forhold, der er meget sjældent og for denne Egns Vedkommende desuden kun er Tilfældet i Hemmet. Taarnet fungerede som Vaabenhus og havde indtil 1754 oprindelig 5 Spir, hvoraf det midterste virkede som Sømærke, idet det var meget højt. Koret er forholdsvis stort; i dets østre Side har der været tre smalle rundbuede Viuduer. Paa Nord-siden sidder der udvendig en Sten i en smuk Frise og med Bogstaverne B. P. 1618. —

I den katolske Tid var Kirken helliget St. Anna, hvis ene Finger efter Traditionen har været gemt i et lille forgyldt Kobberskrin, der 1718 fandtes i Alterbordet. Indvendig har Skibet Bjælkeloft, men Koret to Hvælvinger. Altertavlen er et gammelt Træskærerarbejde fra ca. 1500, der forestiller Gud Fader med Krone, siddende og holdende den korsfæstede Frelser foran sig. Til højre Jomfru Marie med Jesusbarnet, der holder en Jordkugle i Haanden. Til venstre en Biskop med Stav, i Sidefelterne forskellige Apostle. Saa vidt vides har Chr. Teil-

mann paa Skrumsager i sin Tid tilføjet to Felter foroven. Paa Altertavlen, der oprindelig var til at lukke sammen, stod før malet Teilmanns Navn, men Tavlen led 1871 en Del Skade som Følge af et Lynnedslag. Paa Foden af de to Messinglysestager er indgraveret et Bomærke og paa Foden af Kalken et Guldkrucifix. Kalk og Disk er af Sølv og fra 1861.

Paa Stendøbefonten ligger et Messingfad, hvorpaa er fremstillet Bebudelsen, der er omgivet af en fem Gange gentaget Inskription. Prædikestolen er ejendommelig med en Mængde Træskærerarbejde ogsaa paa Himlen.

Kirkens Pulpitur er opført af Amtmand Teilmann og forsynet med hans og Hustrus Vaaben. Lysekronen, hvori kan sidde 16 Lys, er skænket af Morten Teilmann. Klokken er støbt Aar 1710 af Jan Albert de Grave i Amsterdam og sikkert ogsaa skænket af Teilmann. Paa Klokkestilladset staar nemlig Bogstaverne C. T. C. M. R. 1724. En mindre Klokke, der ogsaa siges at være skænket af Teilmann, skal være nedtaget og omstøbt til Gaardklokke paa Lønborggaard.

Inde i Kirken (Alteret) har været begravet Præsterne Aug. Miller og Hustru, Søren Borris og Hustru samt Magister Anker Sørensen med to Børn. Mindestenene over Pastor Miller og Chr. Teilmann og Familie er omtalt andet Sted.

Præster i Sdr. Bork.

Hr. *Oluf Klausen* var Præst i Nr. Bork fra 1613. I Aaret 1629 androg han om, at Sdr. og Nr. Bork maatte sammenlægges, da de ikke hver kunde opholde en Præst „besynderlig siden den store Vandflod overgik.“ Efter at Sagen var bleven undersøgt af Bisp og Lensmand, blev det d. 6. Februar 1630 bestemt, at Kaldene skulde

sammenlægges (Jyske Registre). Hr. Oluf Klausen blev nu d. 20. Marts 1632 indsat som Præst for Sdr. Bork tillige.

Fra 1636 findes i „Jydske Tegnelser“ en Sag angaaende en Klage over Oluf Klausen. Det var Lensmand Ulrik Sandberg, der i et Brev til Kongen førte Klage over „en urigtig Seddel“ fra Hr. Klausen. Sagen blev indanket for Kancelliet, men saa vidt det kan ses, blev Præsten anset for uskyldig. Oluf Klausens Skæbne blev imidlertid paa anden Maade uheldig, idet han blev indviklet i Sagen fra Skrumsager (se derunder). Efter den Tid flyttede han til sin Broder, der var Degn og Klokker i Roskilde, og levede temmelig kummerligt Resten af sit Liv. Død 1647. —

Den næste Præst i Sdr. Bork var *Søren Kristensen Borris*, der blev ordineret 17. September 1647, og døde i en „hastig Feber“ i Varde 1659. Om ham fortælles det, at han under Svenskernes Indfald 1657 tog ind til Varde om Søndagen straks efter Gudstjenesten. Det var fordi han inde i Byen mente at være bedre værnet imod Overfald af Fjenderne, og han kom aldrig hjem igen før om Lørdagen. Paa en af disse Ture kom han til Skade i Outrup Vad, hvilket „blev en Pind til hans Kiste“. Om *Augustinus Miller*, der var født 1616 og Præst fra 1659 til 1698, ved vi bl. a., at han laa i Strid med Landsdommer Jens Lassen, hvorom der er fortalt under Grubbesholm. Efter den Mindetavle om ham og hans Hustru, der endnu sidder indmuret i Væggen oppe i Koret i Sdr. Bork Kirke, ser det ud til, at han baade var afholdt og nidkær i sin Tjeneste. Indskriften lyder:

„I Aarhus var han fød, der lærte han sin Bog.
Ringkjøbing Skole ham derfor til Rektor tog.
I Otteogtredivte Aar Guds rene Ord han lærte
retsindigen i Bork; med et oprigtigt Hjerte
omgikkes han for Gud og for hver kristen Mand;

halvfjerdssindstyre Aar og to det naaede han.
 Vibekke Palludan hans dydefuld Matrone,
 der seks og tredive Aar som en gudfrygtig Kone
 med hannem levede, dog uden Livets Frugt,
 er og i Graven her med hannem indelukt.
 Gud rejse dennem op af Graven at fremtræde
 paa den din store Dag til Himmelfryd og Glæde,
 naar alle troende med evig Lov og Priis
 skal findes frydelig i Himlens Paradis.“

Den 8. Præst i Sdr. Bork var Magister *Anker Sørensen Ankersen*, der stammede fra Ringkøbing, hvor han i 3½ Aar var Rektor ved Latinskolen. Fra sin Fødeby rejste han til Kolding, hvor han ogsaa var Rektor, og hvor han 1695 blev gift med Marie Hansdatter Curtz. Til Præst i Sdr. Bork ordineredes han i Marts 1698; 1712 udnævntes han til Herredsprovst. Et Par Aar senere ses det, at han søgte om at blive forflyttet til Vejle, „formedels mit ringe Kalds daglig Aftagen paa Grund af Sandflugt og Landets Overskyllelse af Vesterhavet“. Det har nok været tunge Tider for Sognet; den store Vandflod, som 1634 hærgede Jyllands Vestkyst, særlig nede i Holsten, har nok længe kunnet mærkes ogsaa heroppe.

Magister Ankersen naaede dog ikke at blive benaadet med et bedre Kald, thi han forblev i Bork indtil sin Død 30. Oktober 1715. Om hans Sønner fortælles der senere. —

Hans Efterfølger var *Mag. Lauge Pedersen*, der, som det den Gang var meget almindeligt, blev gift med Formandens Enke. Ogsaa han blev Herredsprovst (1737) og døde Pinsedag 1753. Om hans Begravelse hedder det, at den foregik „uden Ligprædiken og Ceremoni.“ I Lauge Pedersens Tid brændte Præstegaarden, ved hvilken Lejlighed en Mængde Bøger og Dokumenter gik tabt. — Fra 1749 havde *Søren Bork* været Kapellan i Embedet. Efter Lauge Pedersens Død blev han nu Sogne-

præst. Han var gift med Formandens Datter og siges at være den sidste Præst i Bork, der gjorde Brug af offentlig Skriftemaal. Søren Bork døde 1773, og hans Efterfølger var *Hans Bertram Fogtmann*, der blev kaldet i Januar 1774 og samme Aar udnævntes til Herredsprovst. Hans første Hustru var en Pige fra Sognet, Anker Lavesens Datter Anna Sofie, der imidlertid døde 1777. Fogtmann blev 2. Gang gift med hendes Søster Agathe; de havde 8 Børn sammen. En af Sønnerne blev Biskop i Ribe og Aalborg. Fogtmann døde 1814, hans 2. Hustru først 1841.

Den næste Præst *Albert Sadolin Sabro* var før han fik Embedet først Felttelegrafbestyrer paa Hirtsholmene fra 1808—14. Han blev udnævnt til Krigsassessor, senere til Konsistorialraad. Hans Embedsførelse synes ellers at have været mangelfulde, thi der herskede stor Misfornøjelse med ham i Menigheden, fordi han ikke saa nær prædikede hver Søndag. Der blev da indgivet Klage over ham, hvilket ogsaa førte til at han blev afskediget. Først 20 Aar efter døde han i Kolding.

Jens Larsen Bøggild var derefter Præst i Bork fra 1827 til 1850, da han forflyttedes til Lintrup og Øster Hjerting. Ingen af de foregaaende Præster var bleven forflyttede fra Embedet.

Af de efterfølgende Præster skal kun nævnes *Ernst Frederik Jørgensen*, der blev kaldet 1850.

Hovedgaarden Skrumsager.

Omkring Slutningen af det 16. Aarhundrede dannedes der, særlig i Fr. d. II's Regeringstid, rundt om i Landet en Mængde saakaldte Hovedgaarde og Len. Mange Steder blev der ved denne Samling af Jordegodset, nedlagt en stor Del Bøndergaarde, og de omkringboende

Bønder blev oftest hoveripligtige Fæstere under de dannede Herregaarde, der i Reglen blev overtaget af formaende Mænd, som paa en eller anden Maade havde gjort sig fortjent overfor Kongen. De blev da som oftest ophøjede i Adelsstanden, og paa den Maade opstod denne nye Stand, der tiltog sig mere og mere Magt i Landet.

Hovedgaardsdannelsen fandt mest Sted paa Øerne og i de fedeste Egne; men heller ikke de mindre gode Landsdele slap fri. I de to Herreder, hvorom her er Tale, bevarede Bønderne dog næsten overalt deres Selvstændighedsfølelse. Her blev Adelen Overherredømme og Ridefogdens Pisk aldrig særlig dominerende, noget der den Dag i Dag kendes paa Befolkningens Karakter. Men, som sagt, der var kun faa Sogne, der helt slap fri for Godsejere.

I Sdr. Bork oprettedes omkring Begyndelsen af 17. Aarhundrede *Hovedgaarden Skrumsager*. — Den laa omtrent paa samme Sted, hvor det nuværende Skrumsager har sin Plads, og det vides, at den 1606 ejedes af *Niels Lange til Rønnowsholm* i Vendsyssel. — Han hørte til Langeslægten, der i sit Vaaben havde en Rose i Sølvfelt, og var Søn af Christen Lange og Barbara Vind, der oprettede og ejede Bramminge Hovedgaard. Ejeren af Skrumsager blev gift med Enken efter en Mand ved Navn Svend Skram. Hendes Navn var Julie Jespersdatter Vognsen, og da hun kort efter sit Giftermaal med Niels Lange fødte et Barn, gav dette Anledning til, at Manden blev indviklet i en langvarig Proces med sin Hustrus Familie, der havde tiltænkt hende hendes første Mands Gaard Voldbjerg paa Livstid; men da hendes Nedkomst indtraf saa hurtigt efter Brylluppet med Niels Lange, hævdede de, at hun havde levet usømmeligt i sin Enkestand og derfor efter de gældende Regler og Love havde forbrudt sit Arvegods. Af samme Grund ansaa Familien ogsaa hendes nuværende Ægte-

skab for ulovligt og til stor Forargelse for andre indenfor den adelige Stand. Fru Julines Fader, Jesper Vognsen til Hostrup i førte Sagen paa Svigersønnens Vegne, og Resultatet blev, at Niels Lange og hans Hustru ved en Herredsdom af 20. Marts 1606 blev dømt til fra Filipi Dag (1. Maj), at afstaa Voldbjerg til Svend Skrams Arvinger, der dog maatte udbetale Fru Juline 3000 Daler.

1620 blev Niels Lange tillige Ejer af Rønnovsholm (el. Tjerret) i Børglum Herred. Han var født 1570 og angives at være død 1640, da han blev begravet i et Kapel i Hjørring Kirke.

Hans Søn *Kristen Lange*, der overtog Rønnovsholm, skrives 1643 til Skrumsager; men denne Gaard overgik dog til Niels Langes Datter *Kirsten*, gift med Oberst *Laurids Powisk*, som saaledes blev Ejer af Skrumsager. Efter en Jordebog, som i hans Tid blev affattet, havde Gaarden da ialt 261 Tdr. Hartkorn, idet der til Skrumsager hørte bl. a. store og lille Nyland, 7 Gaarde i Ob-ling, 2 i Nr. Bork, 2 i Tarm og tillige noget spredt Gods i Vester, Skads og Hammerum Herred samt endog 3 Gaarde paa Bornholm.

Laurids Powisk havde ellers ikke det bedste Ry paa sig. Han var Offiçer; blev 1647 Overvagtimester i Axel Urups Regiment og 1661 Oberst til Fods. Med den daværende Præst i Sdr. Bork, Oluf Klausen, laa han ofte i Strid. Præsten beskyldte, næppe uden Grund, Powisk for at leve et meget ueksemplarisk Liv, saasom „Skørlevned og Fylderie“. I sit Had til Oluf Klausen skal Powisk have underkøbt en Kvinde i Sognet til, naar hun gik til Alters, at snige sig til at drikke to Gange af Kalken, hvilket ogsaa lykkedes for hende. Powisk beskyldte derefter Præsten for, at han lod Gæsterne drikke to Gange af Altervinen, hvad der ansaas for en stor Forseelse. Sagen førte ogsaa til, at Præsten blev af-

skediget; men Powisk var endda ikke tilfredsstillet, thi efter Fortællingen lod han, da Præsten med sin Søn, Oluf Bork, ved Haanden maatte forlade Præstegaarden, sine Hunde pudse paa de bortgaaende. I sin Nød og Harme udstødte Præsten da den Forbandelse over Powisk, at han og hans Slægt skulde blive udryddet.

Da det mange Aar efter hændte, at Laurids Powisk's Søn i København søgte Raad hos Oluf Bork, fortælles det, at den berømte Læge ordinerede en Drik, som Powisk skulde indtage, men da Bork den næste Dag igen kom til sin Patient, fandt han Drikken urørt. Den syge fortalte nu, at han ikke havde turdet røre Drikken af Frygt for, at den Forbandelse, som Lægens Fader i sin Tid havde udstødt, skulde gaa i Opfyldelse. Da Oluf Bork fik oplyst hvorfor Powisk ikke havde efterkommet hans Anvisning, forsikrede han dog om, at han intet som helst ondt havde i Sinde, thi, som han sagde, „Grisen bør ikke undgælde for hvad Soen har forbrudt.“

Oberst Laurids Powisk døde 1667. Af hans Arvinger overtog og beboede Sønnen *Henning Powisk* Gaarden. Han betegnes som „Kgl. May.s velbestalte Capitain“ og hans Navn opgives ogsaa som Henrik Powisctz. I *Matr. 1681* siges det, at „Skrumsager med en øde, underlagt Gaard, kaldet Stensgaard, tilhører Laurids Powisk's Arvinger og besiddes af Henning Powisk.“ Om Gaardens, som det synes, daarlige Tilstand, hedder det videre: „Den har 2 Miile til Hedetørv og har ingen Hegnegrøfter, Skovparter, Jagt, Fiskeri, Forstrand, Mølle-skyld, Frugt- eller Humlehaver.“ Dens Eng led ofte Skade af Vandflod og Markerne af Ulve; dens Bygninger var forfaldne og saa godt som ganske øde. —

Efter Oplysninger i Lundenæs Amtsregnskab holdt H. Powisk 1673 paa Skrumsager „3 Tjenestefolk og en Rytter“ (hvervet Soldat). Noget senere hedder det, at der paa Gaarden var „8 Ildsteder, 3 Heste, 14 Stude,

6 Køer, 1 Kvie, 4 Ungnød, 2 Kalve, 16 Faar og 4 Svin.“ Da Henning Powisk døde 1688 fik hans Broder Niels, der ogsaa havde opholdt sig paa Gaarden, denne i Eje. Hennings Enke, Birgitte Marie Galt fra Viumgaard, blev ogsaa boende paa Skrumsager, om hvis Tilstand det endnu 1691 hedder, at den er „ganske slet“. Det har nok været sløje Tider, og det er næppe med Urette, at Birgitte Galt, da hun 1694 giftede sig med den kun 23 aarige Kristoffer Hvass til Søvig, betegnes som „en fattig Enke“. Hvis hun har indgaaet dette noget ulige Ægteskab for at skabe sig en mere betrygget Stilling, har hun sikkert lidt Skuffelse, thi Kristoffer Hvass betegnes som en Pralhans og Ødeland, der ret hurtigt satte alt over Styr og tilsidst maatte gaa omkring og tigge —

Niels Powisk blev efter Søsterens Giftermaal Eneejer af Skrumsager indtil han i Flg. Oluf Nielsen 1696 paa Grund af Pengemangel fik Bevilling til at gøre Testamente, der lød paa, at en Overførster Mads Kristensen og hans Søn Magister Svend Sparre, Præst i Thorsager, skulde „nyde Skrumsager med tilhørende 100 Td. Land for hvad de havde forstrakt Powisk med.“ Da Mads Kristensen døde, gjorde Magisteren Fordring paa at overtage Gaarden straks eller faa udbetalt 884 Rdl. og 1 Mark. Niels Powisk søgte nu „i Henseende til min lange Tjeneste, som jeg for min Konge og Fædreland fra min Ungdom af har anvendt üdi Krigen,“ at faa Testamentet omstødt. Det udviklede sig til en temmelig langvarig Sag, hvis Udfald dog ikke kendes. Men 1707 blev Hr. Niels nødt til at afhænde Gaarden, hvilket i Flg. Skøde af 22. Oktober skete til hans Fætter Oberst, senere Generalmajor Christian Georg Mørsting, Ejer af Rønnovsholm. I Skøde (Landsarkivet) angives Salget at angaa Skrumsager Hovedgaard med $23\frac{7}{8}$ Td. Hartkorn og roget Gods. Da der ingen Købesum er angivet, ser

Dokumentet nærmest ud til at have været en ikke tinglæst Købekontrakt. *)

Niels Powisk døde i Januar Maaned 1714. I Sdr. Bork Kirke ses N. Powisk's fædrene og mødrene Vaaben udskaaen paa de øverste Stolerader med Aarstallet 1714. Skiftet efter ham findes indført i Lundenæs m. fl. Amters Skifteprotokol for 16. Februar.

Aaret efter d. 2. April foreligger Skøde hvorefter Generalmajor og Oberst Chr. v. Mørsting til Rønnovs-holm, Fuglsig og Hanstholm overdrager Skrumsager til Kancellisekretær *Chr. Teilmann*. Hovedgaarden havde da $28\frac{3}{4}$ Td. og Godset var paa $102\frac{5}{8}$ Td. Hartkorn. Ved Skrumsagers Overgang til Familien Teilmann op-randt der en Fremgangstid for Gaarden. Chr. Teilmann var nemlig en meget dygtig Mand. Han var født i Ribe d. 14. Marts 1689. Hans Forældre var jævne Borger-folk; som ung studerede Sønnen, men han forlod Studierne og rejste til Udlandet. Ved sin Hjemkomst blev han først Huslærer paa Gaarden Ristrup ved Aarhus, hvis Ejer var den kendte Digter Thøger Reenberg med hvis Datter Marie Teilmann blev gift. 1724 fik han mod en mindre Betaling overdraget Embedet som Amtmand over Lundenæs og Bøvling Amter. 1729 udnævntes han til Justitsraad og 1746 til Etatsraad. Da hans Hustru 1734 døde, giftede han sig 2. Gang med Ejerinden af Nørholm, Maren Ehrenfeldt, hvorved han og hans Efterkommere blev Ejere af Nørholm, der af Sønnen A. C. Teilmann ophøjedes til et Stamhus.

Fra 1714—42 sad Chr. Teilmann altsaa som Ejer af Skrumsager alene. Han Indlagde sig i den Tid stor For-

---

*) Som en Forklaring paa hvorledes Niels Powisk kom ud af sin Forlegenhed kan det maaske tages, at Nebel Degneembede 1712 beklædtes af „en Substitut“, der tillige var Fæstebonde under Skrumsager; maaske har han kunnet hjælpe Godsejeren og som Løn derfor faaet Degneembedet.

tjeneste ved sin Interesse ikke blot for Landbruget i Almindelighed men især for Afvanding og Klitbeplantning. Aaløbet forbi Skrumsager lod han saaledes fuldstændig opgrave og udvide, til hvilket Arbejde han skal have haft Hjælp af Soldater. Ligeledes lod han „Kasterne“ i Mærskens udbedre, alt for at forbedre Afvandingen af de ret sumpede Arealer. Flyvesandets Dæmpning var ogsaa noget, han tog sig af; om hans Virksomhed paa disse Omraader hedder det bl. a.: Dersom ikke Teilmanns Bevaagenhed og Omsorg havde været, vilde Mærskens have været øde for mange Aar siden; skønt imod manges Vilje udvirkede han hos Majestæten Tilladelse til at faa en Del Herreder, nemlig Øster- og Nørre Herreder, til at hjælpe med; de skal, saa ofte det gøres fornøden, lade sig indfinde i Mærskens for at sætte Diger mod Sandflugten og at gøre andet, som man kan eragte fornøden til Sandets Dæmpelse. —

1719 indgav han til Rentekammeret en Klage over Sandflugten, som i 5 Aar havde ødelagt mange Tusind Skaar Eng, hvori han fremkom med Forslag om, at Beboerne hvert Foraar maatte gøre en Dags Arbejde med at opkaste Diger og at Lodsejerne i Mærskens maatte skaffe det fornødne „Helmfrø“ til at besaa Digerne. — I Maj 1720 blev der saa opsat Diger, 6 Alen høje. De nævnte Herreders Beboere viste sig imidlertid uvillige, hvorfor det ved kgl. Resolution af $\frac{2}{12}$ 1720 blev fastslaaet, at de skulde udføre Arbejdet. Den store Grøft blev dog allerede færdig 1719, „saa mange Engskifter, der i 10—12 Aar havde staaet under Vand, nu er tørre hele Sommeren“. Teilmann lod ogsaa Gaardens Tilliggende samle, saaledes at denne nu blev komplet, hvorved bl. a. noget Bøndergods i Kjufling og Tarm frasolgtes.

Kort efter at Chr. Teilmann i 1749 var bleven udnævnt til Etatsraad døde han ret pludselig. Hans 2. Hustru døde 1746.

Om den Højagtelse, hvormed Samtiden med Rette omgav hans Navn og Virksomhed, faar man et godt Indtryk ved at betragte den Mindetavle, som endnu hænger i Sdr. Bork Kirke, og hvorpaa Indskriften lyder :

Ingen Højhed, ingen Ære, ingen Rigdom, ingen Stand kan saa stor i Verden være, Døden den jo fælde kan.

Herunder hviler alt det, som kunde døe af
højlærde og velbaarne Herre

Hr. CHRISTIAN TEILMANN

hans kgl. May.s betroede Etatsraad og Amtmand
over Lundenæs og Bøvling Amter
Herre til

Skrumsager, Endrupholm, Nørholm og Lunderup
født i Ribe An 1689 d. 14. Martie
kom 1713 i første Ægteskab med høj- og velb.

CHRISTINE MARIE REENBERG

død 1734, herunder nedsat,
med hende han i 12 Aar avlede 7 Børn :

- 1) Hans Teilmann, Løjtnant i Søetaten.
- 2) Magdalene Teilmann, gift 1742 med Thomas Jermin, Ausumgaard.
- 3) Johanne Teilmann, døde ca. 2 Aar gl.
- 4) Ingeborg Christine Teilmann, gift 1749 med Hans Chr. Wormskjold
til Bramminge.
- 5) Thøger Reenberg Teilmann til Endrupholm, Kaptejn.
- 6) Andreas Charles Teilmann til Nørholm og Lunderup.
- 7) Morten Teilmann til Skrumsager.

Derefter kom han 1742 i 2. Ægteskab med høj- og velb. Frue

MARIE EHRENFELDT, født Schultz

med hvem han havde et kærligt Ægteskab udi 3 Aar og
5 Maaneder uden Livs Frugt.

Døde paa Skrumsager 15. Januar 1749, 59 Aar, 9 Md.,
2 Uger og 4 Dage.

Ak, her er bleven indelukt
en Fader uden Lige.
En Fader Død, et Lys er slukt
vi maa med Smerte sige.
Lev vel, hav Tak, vi kysse maa
Din Grav, Du os opføde.
Det eneste vi anker paa
er Du saa hurtigt døde.

Det blev altsaa Chr. Teilmanns yngste Søn Morten der overtog Gaarden efter sin Fader; efter Beretning var det ved Lodtrækning, at Morten blev den heldige. Sikkert gik han i Faderens Spor og drev Gaarden med Dygtighed, men det blev ikke nogen lang Tid han sad som Ejer, thi 1755 købte han Gaarden Ristrup v. Aarhus, hans Moders Fødegård. Han var da udnævnt til Justitsraad og Aaret efter bortskødede han Skrumsager med ca. 29 Td. Hartkorn og 71 Td. Gods for 4843 Rdl. til Christen Hansen paa Lønborggaard. Skrumsager blev nu i hans Tid lagt under Stamhuset Lønborggaard, hvilket skete fra 31. Aug. 1757.

Efter en Jordebog fra 1755 var det Gaarden underlagte Gods den Gang følgende:

Sdr. Bork Kirke.....	30	Td.	0	Skp.	0	Fdk.	0	Alb.
Kirkens Ejendomme.....	1	-	6	-	2	-	2	-
Bøndergods i Sdr. Bork.	10	-	5	-	0	-	2	-
Bøndergods i Hemmet ..	32	-	3	-	3	-	0	-
Bøndergods i Lønborg..	154	-	1	-	3	-	1 $\frac{1}{2}$	-
Bøndergods i Egvad....	7	-	3	-	0	-	1	-

Skrumsagers Indlemmelse i dette saakaldte Majoratsbaand under Lønborg varede til 1805, da det ved en Bevilling af 20. Decb. udløstes deraf. Med Gaarden fulgte da ialt 25 Td. 60 Skp. og 3 Fdk. nemlig i Sdr. Bork, Nr. Bork (Magaarde), Sdr. Vium og Egvad Sogne, samt Sdr. Bork og Nr. Nebel Kirker. Værdien blev ansat til 40,500 Rdl. Chr. Hansen, Lønborggaard, døde allerede 1760, og Gaarden ejedes da af Lønborggaards Ejere, Kancelliraad Niels Hansen og Kaptejn Niels Jermin til Engelsholm, indtil denne sidste 1805 solgte Skrumsager til Byfoged Bork i Ringkøbing og Forvalter Henning Larsen, der rimeligvis havde været Gaardens Bestyrer. Larsen fik nu samme Aar Bevilling til at udparcellere Gaarden, og 1807 solgtes Kirkerne og Godset fra og senere udskiltes ikke mindre end 133 Parceller fra Ho-

vedgaarden. Denne blev derefter 1811 overdraget til Jørgen Nielsen af Adsbøl, der ved Skøde af 20. Oktober 1833 solgte til sin Søn Niels Hansen Jørgensen. Oluf Nielsen bemærker, at Gaardens Arkiv ved den Lejlighed blev grundigt ødelagt, „saaledes, at der nu ikke er en Stump Papir tilbage, der er 50 Aar gammel“.

Niels Hansen Jørgensen var Fader til den meget kendte sønderjydske Fører J. N. A. Skrumsager, som fødtes her 1841 og tog Navn efter sin Fødegård. Som ung kom han som Forvalter til Gaarden Bejstrup i Sønderjylland, hvor han blev gift med Ejeren H. O. Kloppeborgs Datter. De købte Gaard i Københoved tæt ved Kongeaaen, hvor Skrumsager boede i alle de Aar, han virkede som Sønderjydernes Fører og Tillidsmand. N. H. Jørgensen, der foruden Gaardens Drift syslede meget med Kreaturhandel, solgte 1852 Skrumsager til Jens Jakobsen fra Rærup. Jørgensen døde først 1872.

Jens Jakobsen beholdt kun Gaarden i 3 Aar, idet han 1855 afhændede den til sin Svigersøn Jakob Riis, som igen 1872 for 25,400 Rdl. solgte den til Theodor Fabricius af Bramminge. Gaarden havde da kun 6¹/₂ Td. Hartkorn.

De senere Ejere er Hr. Øllgaard, der købte 1878 for 80,000 Kr., og J. H. N. Brorsen (1883) samt J. K. Jensen og Tue Hansen, som overtog Skrumsager 1896 for kun 43,500 Kr.

Som for de fleste andre Hovedgaardes Vedkommende er Historien lang og omtumlet; den oprindelige Storhed forsvinder efterhaanden, Tilliggendet falder fra, og Prisen er meget svingende. Nu er Skrumsager en jævn stor Bondegård, der ikke har bevaret noget tilbage fra Fortidens store Dage. —

Nørre Bork Sogn.

Dette Sogn er i Areal det mindste i Ringkøbing Amt, idet det kun omfatter 1464 ha eller 14,64 Kvadratkilometer med ca. 130 Td. Hartkorn.

Fortidsminderne i Sognet er meget faa, idet man kun har kunnet paavise een Kæmpehøj, Kirkehøj, omtrent ude ved Fjorden. I en Indberetning hedder det 1638 om denne Høj, at „den er i Præstegaardens Mark, og formenes Kirken der først at skulle have staaet og siden for Havfloden forflyttet med Byen 2 eller 3 Pileskud østerpaa“.

Om Kirkehøj oprindelig er opstaaet som en Oldtidsbegravelse er sikkert meget tvivlsomt. Ligeledes maa Beretningen om Kirkens og Byens Forflyttelse betragtes som Sagn.

Til Oldtidslevninger maa dog sikkert henregnes en ejendommelig Begravelsesplads, der i sin Tid blev funden tæt øst for Kirken. Pladsen dækkede et Areal paa henved $\frac{1}{2}$ Td. Land, hvor der ca. 1 Al. under Jordoverfladen fandtes en Mængde Sten og ituslaaede Urner med Aske. Det hele havde Karakteren af en vældig „Brandplet“, hvor Jernalderfolket havde hensat Urner med de afdødes Aske. Ogsaa enkelte Brugsgenstande som Flinteredskaber og lignende er funden.

Efter en Beretning fra 1683 bestod Nr. Bork af 23 hele og halve Gaarde, 4 Bolhuse og 8 Gadehuse. 1768 var der 32 Mænd der havde Heste og Vogn og 13 smaa Ejendomme. Desuden den lille Torp Maggaard med 2 Beboere.

Vestergaard hørte i sin Tid til Kronens Ryttergods. I Begyndelsen af 17. Aarh. var den fæstet til en Mand ved Navn *Las Lauridsen*, der 1617 blev udnævnt til Herredsfoged i Nr. Horne Herred. Udnævnelsen foregik ved et Kongebrev udstedt paa Skanderborg Slot 4. Jan. 1617, stilet til Lensmanden over Lundenæs Amt Hr. Henrik Sandberg. Det lød saaledes:

„Vor Gunst tilforn: Vider, at eftersom Du os underdanigst haver ladet give til Kjende, at der skal fattes en Herredsfoged udi Nørre Herred udi Eders Len Lundenæs, og ingen blandt Vore og Kronens Bønder skulle findes dertil dygtig og tjenlig uden en, som er udskreven at holde en Knægt, ved Navn *Las Lauridsen* i Bork. Ti bede Vi Eder og ville, at I forordrer *Las Lauridsen* til Herredsfoged og at I siden med Os elskeligen *Mogens Kaas*, Vor Mand, Tjener og Embedsmand paa Vort Slot Ørum, Vor øverste, udskrive en anden til at holde den Knægt, som forskrevne L. L. tilforn holdt haver.

Befalende Dig Gud!“ —

Meningen med dette, at „holde en Knægt“ har sikkert været den, at L. L. var pligtig til enhver Tid at stille en menig Landsoldat (Knægt) til Øvelse og Landets Forsvar. Denne Forpligtelse skulde han altsaa som Herredsfoged fritages for.

Las Lauridsen boede paa *Vestergaard* til sin Død 1650, 67 Aar gammel. Over ham og hans Hustru *Elisabeth Jensdatter*, med hvem han havde 6 Sønner og 6 Døtre, blev der over deres Grav i Kirken opsat en Mindesten, hvor Ægtefællerne var „meget net afskildrede i fuld Korpus“, som der staar i en Indberetning fra Stedets Præst 1765. Denne Sten er nu anbragt paa Muren udvendig i Korets Østside.

Om *Nørkjærgaard* siges der i en Indberetning til Ole Worm 1638, at der norden Bork Kirke ligger en Enestegaard kaldet *Nørkjærgaard*. Den Gang har Gaarden altsaa

været enligt beliggende, og er sikkert omtrent ved den anførte Tid bleven en Hovedgaard, der 1645 ejedes af Hr. *Jakob Grubbe*, som 1651 af en Del af Gaardens Tilbyggende oprettede Grubbesholm. Nørkjærgaard blev ved den Tid indrettet og værnet som en Herregaard med Volde og Grave, hvoraf der endnu omkring sidste Aarhundredskifte var Rester at se. Sløjfningen af Volde og Grave fandt dog Sted allerede 1735—36, og Gaarden skal paa den Tid være bleven forladt paa Grund af Vandets Indtrængen. — Efter Jakob Grubbes Død 1655 ejedes baade Nørkjær og Grubbesholm af hans 2 Halvbrødre *Erik* og *Niels Kruse*. Nørkjærgaards Tid som Herregaard har saaledes kun været kort. I en Jordebog fra 1660 regnes den for at være en Bondegaard med ca. 14 Td. Hartkorn under Grubbesholm. Selve Gaarden blev nedbrudt 1675, og de fleste af Jorderne lagt under Grubbesholm. De tilbageblevne Rester af Nørkjær dannede den nuværende Samling af Gaarde, der kaldes for *Holmen*. — Forinden havde dog et Par Ejere, nemlig Landsdommer *Villum Lange* og Magister *Hans Rosenberg*, ejet Gaarden en kort Tid. De solgte den til Landsdommer *Jens Lassen*, fra hvem vi har Optegnelser om, at Gaarden var bygget paa en Holm, hvad der jo nok havde sin Grund i, at den kunde være udsat for Oversvømmelser. „Havfloden holdt sig endog 8 Dage derpaa, at intet Menneske kunde komme derfra“. Da Gaardens Jord var „siddt og moradsigt“ og saa langt borte beliggende, „at Gødningen med stor Besvær paa samme maatte føres“, var det saa, at denne blev nedbrudt, og *Grubbesholm* opført af dens Materiale.

Foruden de Jorder, der hørte til Nørkjærgaard, blev der tillagt nogle flere Gaarde, hvorom Præsten August Miller 1690 siger, at „Grubbesholm er af 3 gode, store Bøndergaarde funderet“. Navnet fik den nye Gaard efter Grundlæggeren af Holmen, hvorpaa den gamle Gaard laa.

Som det let forstaas, blev alt dette en kostbar Historie for Hr. Grubbe. Efter de saakaldte Hoffmanske Fundatser laante han Penge af Universitetet, til hvilket han derfor kom i stor Gæld.

Jakob Grubbe var Søn af Laurids Grubbe til Røjle og Hustru Agnete Thott. Hun blev 2. Gang gift med Admiral Gabriel Kruse, med hvem hun foruden Sønnerne Erik og Niels havde en Datter, Karen Kruse. -- Jakob Grubbes Hustru hed Ingeborg Kruse og var Datter af Enevold Kruse til Hjermitslevgaard i Vendsyssel. Hr. Jakob og Ingeborg blev gift 1635, efterat hun i sin Opvækst havde ført en temmelig urolig Tilværelse, idet hun som ganske lille kom til den ilde berygtede og haarde Fru Ingeborg Skeel paa Voergaard. Som ung kom hun til sin Søster Fru Karen Parsberg paa Jernit, det nuværende Frijsenborg. Efter sin Moders Død boede hun hos sin Broder Jørgen Kruse paa Hjermitslevgaard, hvorfra hun saa i 31-Aars Alderen blev gift med Jakob Grubbe. De havde ingen Børn sammen, men tog et Par Plejebørn af Familien. Hun døde 1644 og Grubbesholms Grundlægger, som omtalt 1655.

Gaarden gik derefter over til Brødrene *Niels* og *Erik Kruse*. Erik udkøbte et Par Aar senere Broderen, men Pengesagerne kom i en saa slet Forfatning, saa Ejendommen maatte overtages af Kreditorerne, hvoraf Ærkebisp Hans Svane tog Grubbesholm, der havde 39 Td. Hartkorn, og Landsdommer Lange og Hr. Rosenberg, Nørkjærgaard, med 20¹/₂ Td. Desuden hørte ca. 100 Td. Bønderhartkorn til. Efter disse Ejere var det saa, at Landsdommer Jens Lassen overtog det hele og fuldstændig slog Gaardene sammen.

Landsdommer Jens Lassen var en ikke helt almindelig Personlighed. Han blev født 1625 som Søn af den før omtalte Las Lauridsen, Herredsfoged i Nørre Horne Herred.

Under Københavns Belejring 1659 skal Landsdommer Jens Lassen have optraadt som „en rigtig Patriot,“* idet han udstedte et Opraab til alle danske Mænd om at holde ud. Han var Hovedmanden for, at Pladsen mellem Kastellet og Volden blev befæstet, og efter Sigende var det ogsaa ham der bevirkede, at 14 danske Skibe, der laa under Møn, uskadte kom til Hovedstaden. Da det frygtedes, at Fjenden en Nat vilde trænge over Isen mellem Toldboden og Kristianshavn, var det ogsaa Jens Lassen, der lod udskære en stor Vaage paa det Sted. Ogsaa adskillige andre Tjenester skal Jens Lassen have ydet sit Fædreland, og da det siges, at han gjorde det hele paa egen Bekostning, maa han aabenbart have været en formuende Mand, der tilmed kunde „forstrække Kongen med nogle Tusind Rigsdaler“.

Rimeligvis som Paaskønnelse for sine Fortjenester udnævntes han til Admiralitetsraad, og 2. August 1661 blev han udnævnt til Landsdommer paa Fyn, hvor han havde faaet hele Dalum Amt i Forlening foruden adskilligt Gods paa Sjælland og Fyn, alt som Belønning for den Hjælp, han under Krigen med Svenskerne havde ydet Kongen. Han blev endvidere Aessor i Højesteret.

Hvor dygtig og formaaende en Mand Jens Lassen end var, kunde det dog i den Nedgangstid, der fulgte efter Krigen ikke undgaas, at det gik tilbage for ham. Han indlod sig tillige i Spekulation, der som oftest slog Fejl, hvorfor han tilsidst kom i saadan Gæld til Rentekammeret, at dette 1681 gjorde Udlæg i hans Gods for 163000 Rdl. Derved mistede han en stor Del af sit Gods, bl. a. det fynske, men ved en Afregning 1686 havde han dog 35000 Rdl. tilbage. Grubbesholm tilligemed hans øvrige Gaarde blev vedblivende betragtet som frie Sædegaarde, imod at han kompletterede deres Gods.

---

*) Danske Samlinger IV — 301.

For sit Tilgodehavende hos Chr. Bilde til Dybæk i Skaane blev J. Lassen 1686 „ved Indførsel“ Ejer af Nørholm, som han bragte godt paa Fode.

Om Landsdommerens Liv og Færd paa Grubbesholm lyder Beretningerne ellers ikke altid til hans Fordel. Aabenbart har han været en meget myndig og selvraadig Herre, der flere Gange laa i Strid med Bønderne i Nr. Bork. Da han saaledes 1675 søgte at faa oprettet en saakaldt Vide σ : en Vedtægt for Sognet, hvori der var fastsat temmelig store Bøder for forskellige Forseelser, krævede han, at disse Bøder skulde tilfalde ham. Da Bønderne naturligvis satte sig derimod, idet Bøderne altid plejede at blive anvendt til fælles Gavn, blev der ingen Vide vedtaget denne Gang. Efter sin Moders Død omkring 1666 lod han uden videre og imod Beboernes Ønske Skriftestolene i Kirken indrette til en Begravelse for hende og sin Familie. Ligeledes nedbrød han Annexpræstegaarden i Nr. Bork, hvorover han blev sagsøgt af Præsten Augustinus Miller, der ogsaa vandt sin Sag saaledes, at J. Lassen blev tilpligtet at genopbygge Gaarden. Samtidig førtes der en anden Sag mellem ham og Præsten, som forlangte at faa Tiende af Nørkjærgaard, der dog ved en Højesteretsdom af 25. Juni 1678 blev erkendt tiendefri. Ogsaa i denne Sag med Præsten angaaende Offer af Grubbesholm blev det Herremanden, der gik af med Sejren.

I Aaret 1676 lod Jens Lassen lidt nordøst for sin Gaard opføre en Vandmølle, hvis Levetid dog kun blev kort, idet den 1683 blev ødelagt ved Vandflod.

Det er forstaaeligt, at Jens Lassen, der havde saa meget at varetage andet Sted, holdt en Godsforvalter. En af disse var Heinrich Pflug over hvem der i Taarnet i Nr. Bork Kirke er opsat en Mindesten indfattet i en Egeramme; Indskriften fortæller, at Pflug døde den 19. Februar 1709 76 Aar gammel. Godsforvalter Pflug er

kendt, fordi han 1707 udgav en Bog: „Den danske Pilgrim“, der kan betragtes som den første danske Jordbeskrivelse (Oluf Nielsen). Den omtalte Mindesten er tillige Minde over Svogeren (Svigersøn) Isack Klit, der døde 1711.

Landsdommer Jens Lassen døde paa St. Knuds Kloster i Odense 1706 81 Aar gammel. En Mindesten for ham er rejst ved Jægerspris. Hans Søn Kaptejn *Fr. Lassen*, der ejede og boede paa Nørholm, blev Grubbesholms næste Ejer; men 1729 solgte han en stor Part af Gaarden til Kaptejn *Jakob Tommerup*, som en Tid havde boet paa Gaarden.

En anden af Jens Lassens Sønner, Kommandør Hans Lassen, blev gift med Christiane Hoppe, som 2. Gang blev gift med Hr. P. J. Hagedorn til Harreslevgaard. Egentlig var det nok af hende, at Joh. Tommerup købte Grubbesholm, og allerede et Par Aar efter — 1732 — blev de 3 Fjerdedele af hele Godset, ialt 197 Td. Hartkorn „ved Indførsel“ tilskødet *Etatsraad Fr. Hein* til Stensgaard, som rimeligvis har haft en Del Penge til gode.

Hein, der var Søn af en Amtsforvalter i Ribe, havde først i en fremrykket Alder opnaaet Værdigheden som Etatsraad. Han var gift med en Datter af Baron Brahe paa Hvedholm. Efter sin Mands Død 1757 beholdt hun Gaarden, indtil denne ved hendes Død 1760 ved Testamente overgik til hendes Broder *Oberstløjtnant Preben Brahe*, som hurtigt afhændede Gaarden tilligemed en Del af Godset samt Hemmet Kirke til Hovbønderne i Nr. Bork. I Følge Skødet, der er dateret 25. Maj 1761, drejede det sig ialt om 286 Td., 6 Skp., 3 Fdk. og 1 Alb. Hartkorn. Købesummen var 18000 Daler Kurant. Det ses ved denne Lejlighed, at Bøndergodset strakte sig ud over 11 af de omliggende Sogne. Bønderne i Nr. Bork solgte nu Kirken og en Del af Godset, deriblandt Magaard,

til *Kristen Hansen*, Lønborggaard, for ialt 8900 Daler. Selve Grubbesholm blev udstykket og $\frac{2}{3}$ af Jorderne lagt under Bøndergaardene, medens Hovedparcellen blev solgt til *Didrik Meiner*, der havde været Forvalter paa Gaarden, og senere blev Birkedommer i Lønborg Birk. Men det gik ikke desto mindre ned ad Bakke for Hr. Meiner, hvorfor han afhædede sin Gaard til *Niels Hansen*, Lønborggaard, under hvilket Stamhus Grubbesholm nu hørte indtil 1776.

Ved Skøde af 15. Juni dette Aar overtog *Kaptein Jermin* Gaarden, som fra nu af betegnes som en Bondegaard. Jermin solgte Grubbesholm 20 Aar senere til *Kristian Pedersen Muf*, der beholdt den til 1812. *Niels Jensen Brøndum* var derefter Ejer til 1827. De næste Ejere var *Terkel Danielsen* og dennes Søn *Niels Kr. Terkelsen*.

Nr. Bork Kirke.

Ligesom Sognet er Kirken forholdsvis lille. Typen er den almindelige for jyske Landsbykirker. I den katolske Tid har den været indviet til St. Anna. Taarnet er tilføjet i den saakaldte sengotiske Tid og er opført af Granitkvadre og Munkesten. I Følge „Danske Atlas“ (1769) skal der paa Taarnet tidligere have været ikke mindre end 5 Spir. Ogsaa Vaabehuset mod Syd er yngre end Skib og Kor. Et Sakristi blev nedbrudt 1821.

Den temmelig store Granitdøbefont har et Daabsfad eller Bækken, hvori er indgraveret Bogstaverne F. O. B. C-H. M. Anno 1723, hvilket uden Tvivl fortæller, at Fadet er skænket af den daværende Ejer af Lydumgaard F. O. Blome og Hustru Cathrine Hornemann. Den latinske Indskrift paa Prædikestolen maa oversættes: Herrens Ord varer evindeligt; naar Gud er for os, hvo kan da være imod os.

Indskriften paa de øverste Stolesæder er Jacob

Grubbes og Ingeborg Kruses Vaaben og Navnetræk, idet J. G. F. og J. G. M. betyder Jakob Grubbe Fædrene og J. G. Mødrene 1652. Efter „Danske Atlas“ skal der tidligere i Alterbordet have staaet et emaljeret, forgyldt Kobberskrin indeholdende Relikvier (Knogler) af St. Anna.

Som en temmelig sjælden Ejendommelighed maa det bemærkes, at der endnu ved de to Indgange til Kirkegaarden mod Syd og Vest findes anbragt Kirkeriste. Disse var for omkring 150—100 Aar siden almindelige rundt om i Landet for at forhindre løsgaaende Kreaturer og Svin i at gaa ind og rode og trampe paa og imellem Gravene. Kirkeristen er, som Navnet siger, Jernrister af forskellig Konstruktion anbragt paa en lav For- dybning i Jordsmonnet ved Indgangene til Kirkegaardene. Evnen til at forhindre Dyrene i at gaa over dem, kom jo deraf, at disse vilde faa Tærne i Klemme og saaledes ikke kunde passere hen over Tremmerne.

Af de Præster, der har været i Nr. Bork, skal her kun nævnes de to *Peter Ibsen* fra 1527—66 og *Iver Nielsen* fra 1566—1613. Den første har jo været Præst baade før og efter Reformationen. Efter Iver Nielsen kom *Oluf Clausen*, i hvis Tid Nr. Bork blev Annex til Sdr. Bork (1631); de følgende Præster omtales derfor under dette Sogn.

Kendte Mænd fra Bork.

Fra Præstegaarden i Bork er der i det 17. og 18. Aarhundrede udgaaet flere dygtige og fremragende Mænd, hvoraf der her skal omtales 4; særlig Mag. Anker Sørensens Sønner var alle meget dygtige og kom til at rage op over de fleste i deres Samtid.

Selv har Magisteren ogsaa været noget over det almindelige. Hans Farbroder var Biskop i Ribe, og Brodersønnen røgtede saavel sit Embede som Rektor i Ringkøbing som i Kolding med stor Nidkærhed og Dygtighed. I den sidste By traf han sin Hustru Marie Hansdatter Curbz, der uden Tvivl har været Hjemmet en udmærket Støtte og Børnene en god Opdrager.

Af deres 4 Sønner blev en Rektor i Odense, en Professor i København, en Læge i Ribe, og den 4. Brygger i København. Den ældste af Sønnerne var *Søren Anchersen*, født 4. Nov. 1698. 1713 blev han af sin Fader dimitteret som Student til Universitetet; selv forberedte han senere sine yngre Brødre. 1718 tog Søren Anchersen theologisk Eksamen. Allerede et Aar forinden var han som Alumnus (Student med Fribolig) paa Vålkendorfs Kollegium bleven udnævnt til dettes Inspektør. I en Alder af 24 Aar blev han udnævnt til Rektor i Odense. 1726 blev han titulær og 1731 virkelig Professor. Først 1740 tog han Magistergraden i Sprog. Han døde 16. April 1781 i en Alder af 83 Aar.

Søren Anchersen omtales som en meget dygtig og nidkær Lærer, der ved sit 50 Aars Jubilæum (1772) havde dimitteret ca. 800 Studenter.

Han er Forfatter af mange Afhandlinger (Disputatser) især i sin Skoles Aarsprogrammer og tillige adskillige Festtaler. Tillige udgav han en latinsk Grammatik, der fra 1751 blev indført som Lærebog i de danske og norske, lærde Skoler. Hans yngre Broder var *Hans Peder Anchersen*, som blev født 1700 ($\frac{4}{10}$). — Efterat Broderen havde forberedt ham til Student, kom han ligeledes paa Valkendorfs Kollegium, hvor han endog blev Dekanus (Forstander). 26 Aar gammel blev han Magister, hvorpaa han, som det almindelig var Skik den Gang, drog paa Udenlandsrejse, nemlig som Hovmester (Lærer) for tre af Etatsraad Axel Billes Sønner. Først drog de til Tyskland, hvor man i 2 Aar opholdt sig i Halle, hvis Universitet Mag. Anchersen flittigt besøgte. Rejsen gik derefter til Paris, England og Nederlandene. Efter sin Hjemkomst holdt Mag. Anchersen Forelæsninger ved Universitetet over Verdenshistorie, Geografi og Veltalenhed. 1732 blev han Konrektor ved Kathedralskolen i København, 1733 udnævntes han til Universitetsbibliotekar. Senere tog han den juridiske Doktorgrad og udnævntes 1736 til Professor.

Som Lærer ved Universitetet var han 2 Gange Rektor ved dette og ikke mindre end 9 Gange Dekan (Forstander for et Fakultet).

Hans Fag var særlig Filologi (Sprogvidenskab) og Historie, hvori han regnedes for meget lærd. Ikke mindre end 56 Disputatser om forskellige lærde Emner er udgaaet fra hans Haand. En af hans mest bekendte Pjecer hedder: „Herthedalen ved Lejre i Sjælland og det gamle Danmark 150 Aar før og efter Christus“; den udkom 1745 og betragtes endnu som værdifuld som Oplysning om de ældre Meninger om Landets Forhold i nævnte Tid*). Det var Professor H. P. Anchersen der gjorde

---

*) Originaludgave kan købes for 20 Kr.

Begyndelsen til Udgivelse af de aarlige Universitetsprogrammer, ligesom hans Professordisputats var den første, der udkom paa dansk. Ellers var de altid trykt paa Latin. Anchersen indtager blandt vore lærde i det 18. Aarh. en meget smuk Plads; han berømmes tillige for sit gode Hjerte og for sin gode Hukommelse, der bl. a. viste sig i, at han kunde mange, lange Kæmpeviser udenad. Da han var samtidig med Holberg, er det rimeligt, at han traf sammen med ham; ja, han var endog hans Lærer og Ven og boede i flere Aar i Holbergs Embedsbolig i København. 1752 udnævntes Professor Anchersen til Justitsraad, og han døde 22. April 1765. Hans Hustru Cathrine Madsdatter Wiel, Enke efter Raadmand Høyer, var død 3 Aar forinden.

Den tredie af Pastor Ancher Sørensens Sønner var *Ancher Anchersen*, der blev en meget bekendt Læge. Han fødtes den 7. Januar 1702 og døde 28. Februar 1760. Ligesom sin ældre Broder blev han som ung undervist af Søren Anchersen, kom som Student paa Borcks Kollegium og studerede Medicin. Ligesom sin Broder foretog han en Udenlandsrejse og studerede særlig i Strassburg i Aarene 1728—30. Af Frederik IV blev han efter sin Hjemkomst udnævnt til Provincialmedicus i Ribe, efter først at have erhvervet sig den medicinske Doktorgrad i Fødselsvidenskab.

Som Læge i Ribe udøvede han en overordentlig omfattende og højt skattet Lægevirksomhed i henvend 30 Aar. Han søgtes ofte af Folk fra hele Landet, og bl. a. Dronning Anna Sofie søgte hans Hjælp. I Anledning af hans Død udgav Universitetet som Anerkendelse for hans Virksomhed et særligt Program, hvori hans Dygtighed og Lærdom fik megen Anerkendelse. Som Minde om ham stiftedes der et Legat paa 2000 Rdl. til Lønning af en Skoleholder i Ribe, og i Domkirken findes endnu et over ham og hans Hustru opsat Epitafium. Han blev 1732 gift med Ingeborg Christine Frisch fra Ribe.

Medens disse 3 Mænd er udgaaet fra Præstegaarden i Sdr. Bork, er *Ole Borck* født i Nr. Bork Præstegaard, den 7. April 1626 som Søn af Præsten Oluf Klausen, som det jo, skønt han sikkert i alle Maader var en retsindig Mand, gik saa ilde, fordi han paadrog sig Herremandens Vrede. (Se under Skrumsager).

Sønnen Ole, ell. Oluf Borck, har altsaa sit Navn efter Fødestedet, og der er al Grund til for Beboere i Sognet til at erindre, at der herfra er udgaaet en af det 17. Aarhundredes betydeligste Mænd paa det videnskabelige Omraade.

Ole Borck er født den 7. April 1626. Heldigvis sad Faderen indtil Sønnens 19. Aar endnu i sit Embede, hvormed det blev muligt, at Ole kom i Ribe Latinskole, hvorfra han 1644 blev Student. Han bestemte sig for det medicinske Studium, der paa den Tid, ved Siden af Theologien ragede højt op i den lærde Verden. Ole Bork fik Lejlighed til at slutte sig nær til flere af Datidens betydeligste Mænd saasom Lægerne Thomas Bartolin og S. Paulli, af hvem han lærte meget. Naturforskeren og Historikeren Ole Worm hørte ogsaa med til Kredsen.

Men Ole Bork nøjedes ikke med at lægge sig efter Medicinen alene; han studerede baade Botanik, Kemi og Filosofi tillige, ja endog Filologi og Poesi. Allerede som Student udgav han en saakaldt Dessertion (Afhandling), hvori han imødegik den i Datiden saa fremherskende Overtro. 1650 blev han ansat som Hører ved vor Frue Skole i København. Da Byen 1654 blev hjem søgt af Pesten, viste Ole Bork sig som en frygtløs og nidkær Læge, der ikke, i Modsætning til mange andre, flygtede bort men søgte at komme de syge til Hjælp.

En medvirkende Grund hertil var det, at en Baron Gersdorff, der havde Interesse for ham, hjalp til, at Ole Bork i Gersdorffs Hus fik indrettet et Laboratorium for

kemiske Undersøgelser. — Samme Aar som han blev Hører, udgav han et Skrift paa Latin, en Vejledning i Affattelsen af latinske Vers, som den Gang betragtedes som Dannelsens og Kunstens skønneste Blomst.

Efterat Pesten atter havde forladt Danmark, drog Ole Bork som saa mange af Datidens lærde paa Udenlandsrejse. Det var atter Rigshovmesteren Joachim Gersdorff, der her kom ham til Hjælp, idet Bork blev antaget som Lærer og Opdrager for Gersdorffs Sønner. I Holland (Leyden) traf han sammen med en anden berømt Dansker Nikolaus Steno (Niels Stensen), der ogsaa var Læge. Forinden sin Bortrejse var Ole Bork dog 1600 bleven udnævnt til Professor i Botanik og Kemi samt Filologi. Han fik nu sin Orlov udstrakt til ca. 4 Aar. Under Københavns Belejring 1659 havde han ogsaa haft Lejlighed til at vise sit Mod og sit Fædrelandssind ved med Hæder at deltage i Kampene under Belejringen og Stormen paa Københavns Vold*).

Da hans Ven og Beskytter Gersdorff 1661 døde, vedblev Bork at være Sønnernes Vejleder og drog med dem til Frankrig og England, hvor han deltog i Tidens videnskabelige Liv og bl. a. i Angers (Frankrig) disputerede for den medicinske Doktorgrad. Ogsaa Florenz i Norditalien besøgte han, ligeledes Rom og Neapel.

Efter sin Hjemkomst blev han 1667 ansat som Professor (Lærer) ved Københavns Universitet. Udnævnelsen, som Fr. III gennem Kammerkollegiet gav ham, lyder saaledes: „Vider at Vi naadigst har antaget Os elskeligen Dr. Ole Bork at være Vores Medicus Regius og særdeles ved Experiens flittigen at udforske Metallernes Natur og grundeligen eftersøge hvad sikker Nytte de udi Lægedom og didhenhørende Beskaffenheder haver,

---

*) Han blev ved denne Lejlighed saaret i sin ene Fod, saaledes at han Resten af sit Liv var halt.

og hvorledes de nytteligen, end ordinaire ske, kan brugis og Os det underdanigst berette og deklarerer“ Som Løn fik Bork tillagt det ejendommelige at oppebære „Kongetienden, Smørredning og Tiendekost med Ledingen af Raabygdelagets Fogderi udi Agdesidener Len i Norge“.

Som Lærer ved Universitetet hævdede Bork sig meget smukt i sin Tid. Han blev udnævnt til Bestyrer af Universitetets Bibliotek. 1686 blev han Aessor i Højesteret, 1689 udnævntes han til Kancelliraad.

Samtidig med at han efter Kongens Ønsker i Udnævnelsen eksperimenterede med kemiske Undersøgelser, virkede han som Læge (hvorom der er fortalt et Eksempel under Skrumsager), hvorved han efterhaanden samlede sig en betydelig Formue. Da han altid levede ugift, var hans Forbrug meget ringe, og han viste især sit gode Sindelag og store Interesse for Videnskaben ved Oprettelsen af det efter ham og endnu bestaaende *Borks Kollegium* i København, der giver Fri bolig og anden Hjælp til 16 studerende ved Universitetet. Ved Køb af en af Universitetets Professorresidenser i Store Kannikestræde fik han oprettet dette „Collegium Medicum“, som han skænkede hele sit Bibliotek og alle sine naturvidenskabelige Samlinger samt 24000 Rdl., hvoraf Renten anvendes til Understøttelser og Kollegiets Vedligeholdelse. Dette Kollegium er siden Oprettelsen 1689 to Gange nedbrændt og ombygget. Det kan med Rette siges, at Universitetet var hans Moder og Kollegiet hans Datter.

Kun et Aar efter sin store testamentariske Gave til Eftertiden fik Ole Bork Lov at leve. Han led meget af Stensmerter, og 1690 forsøgte man ved en mislykket Operation at befri ham derfor, men han døde den 13. Oktober 1692, kun 66 Aar gammel.

Indenfor sin Tids videnskabelige Verden indtager Ole Bork en af de højeste Pladser ogsaa som Menneske.

Professor Vilhelm Andersen kalder ham (Tider og Typer 1907) for „Typen paa den store Lærde i det 17. Aarhundrede“. Hans Person gjorde et sjældent helt Indtryk; „han havde baade et lyst Hoved og et rent Hjerte, der paa een Gang betegnede Klarheden i hans Aand og Ærligheden i hans Karakter“. — I sin tarvelige Professorbolig havde han kun hængende et stort Krucifix, som han ærede med ægte luthersk Fromhed, og som han lod forsyne med Bogstaverne A — O (Alfa og Omega o: Begyndelsen og Enden) samt „Skaber, Forløser, Forlader; hvor kan nogentid min Kærlighed gengælde Din!“ Bemærkelsesværdigt er det ogsaa, at Ole Bork var født Langfredag, og at han tog sin Fødsel under Korset som et Tegn paa, at han „burde leve og dø under dette“. I god Overensstemmelse hermed var det, at et gammelt Kors (Krucifix), der i sin Tid stod ved Roskilde Landevej udenfor København, for en Del Aar tilbage blev genrejst efter Tegning af Arkitekt Martin Borck, der er en Efterkommer af Ole Bork.

Hvor betydelig en Forfatter og Videnskabsmand, Ole Bork var, kan bl. a. ses deraf, at en Fortegnelse over alle de Artikler og Disputatser m. m. han forfattede, fylder hele 7 Sider i en almindelig Bog. Ikke mindst var han betydelig som Kemiker, og man har endnu gamle Billeder, der forestiller Ole Bork i sit Laboratorium omgivet af Kedler, Retorter m. m., som hørte med til Datidens mystiske „Guldmageri“. Selv skildres han i en af Chr. Winthers Noveller som en Mand med „et udtryksfuldt, kraftigt Hoved, hvis mørke Øjne beskyggedes af stærke Bryn; han bar en stor og meget rigt og sirligt buklet Allongeparyk, hvis brede Bukler bedækkede hans Skuldre“.

At ogsaa Samtiden værdsatte ham og følte hans Død som et stort Tab ses bl. a. af de Ligtaler der blev holdt over ham. Professor Poul Vinding holdt Mindetale over

ham, og Sognepræsten ved Vor Frue Kirke J. A. Bornemann skrev en Ligprædiken paa 400 Sider, hvori omtales, at „Videnskaben var hans Lidenskab, den dyrkede og tilbad han. Hans Taler var Mesterværker; han beherskede Formen til Fuldkommenhed“. Ved hans Doktorpromotion var efter Sigende tilstede elleve theologiske Doktorer, deraf 5 Biskopper, foruden Kong Frederik V med Dronning ledsaget af Griffenfeldt.

Paa Kathedralskolen i Ribe findes Ole Bork opført paa en Mindetavle som et af Skolens mest berømte Elever.

Som omtalt levede Ole Bork hele sit Liv som ugift. Dette betyder dog ikke, at han aldrig oplevede noget Kærlighedsforhold til en Kvinde. Forholdene i den Henseende er — ret naturligt — ikke helt klare for Eftertiden; men i den ovennævnte Novelle af Chr. Winter; „En Aftenscene“, er Ole Bork Hovedpersonen, som under sit Opholdt i Florens blev Genstand for en ung fyrstelig Dames Kærlighed. Dog, han kunde ikke gifte sig med hende paa Grund af den store Afstand, der var imellem dem i Tros- og Standsforskel. Derimod blev han efter Novellen forelsket i en anden, dansk Pige, som imidlertid ikke gengældte hans Følelser men blev gift med en Søn af hans Faders Fjende af Poviskernes Slægt fra Skrumsager.

Hvormeget paalideligt der er i Novellens Beretning faar staa hen, men sikkert er det, at Ole Bork var forelsket i en Datter af en Justitsraad Worm, Susanne Malene, med hvem han endog paa sine ældre Dage en Tid skal have været forlovet. At hun i høj Grad gengældte hans Følelser, fremgaar af et „sørgeligt Annmidelses-, Æresdigt, klageligen stilet af den, som sørger Meget Vemodelig“, nemlig Susanne Worm, Datter af Ole Borks Kollega Prof. Worm. I dette Digt hedder det bl. a.: Min søde, kæreste Ven til Æres- og Taknemligheds Minde;

„Du søde Bork! Jeg ved, du elsker mig saa saare,
 Jeg favner døde Krop derfor med Tusind Taare.
 Imedens Du var til, da holdt Du nok af mig,
 Thi nu Du borte er, jeg holde skal af Dig“.

Bork testamenterede Susanne Worm 600 Rdl.

Det skal endelig omtales, at Thomas Kingo har digtet følgende Vers, som blev anbragt ved den Sten, hvis Bortoperation forvoldte Ole Borks Død:

Her er den Sten, som stak med Dødens Fork
 og jog til Graven vor udødelige Bork.
 Den lærde Verden fik derved et Hjerte-Men.
 Gak Læser, gak og græd, om Du ei selv est Steen!

— — —

En Broder til Ole Bork var *Claus Olesen Bork*, der en Tid var Rektor ved Skolen i Christiansstad og siden Sognepræst i Ingelstorp i Skaane, hvor han døde 1652. Han bar et godt Ry som Forfatter af latinske Digte.

—————

Sønder Vium Sogn.

I Modsætning til de to Bork Sogne indeholder dette Sogn ikke saa faa Oldtidsminder i Form af Kæmpehøje. De fleste af disse er dog nu sløjfede, men en Del navngivne Høje er dog tilbage, f. Eks. de to Skudhøje (oprindelig tre) og Tremosehøj. Højene ligger væsentlig i en Række, der gaar fra Esbøl mod nordvest til Sognegrænsen. Tæt ved denne ses de tre Røgelhøje, mellem hvilke ses en lav Jordvold. Paa Viumgaards Mark ligger Møllehøj, hvorpaa der en Gang skal have staaet en Mølle. Ca. en halv Mil nordøst for Kirken ligger ude i Heden de to Tinghøje hvor i sin Tid Herredstinget var. Endnu spores her de Veje, der førte til Tingstedet fra forskellige Retninger. Ogsaa her har der imellem Højene været en Jordvold, der rimeligvis skulde tjene som Læ. Herredstinget var ogsaa en Tid i Foersom i Egvad Sogn, men i et Kongebrev fra 1. Febr. 1580 til Bønder og Herremænd i Nørre Horne Herred befales det, at Tinget atter skal tilbage, og derfra ej til noget andet Sted forflyttes“. (Jyske Reg. II).

Til Trods det forholdsvis høje Antal Gravhøje (ca. 60) er der dog ikke gjort nævneværdige Oldtidsfund i Sognet. Sydvest for Kirken har der en Gang ligget „en liden Sø, som kaldes Vium Sø“. (Indberetning til Ole Worm).

Angaaende Navnet Vium, da maa dette sikkert afledes fra Ordet Vi, der betyder et helligt Sted eller Offersted. Man maa saaledes tænke sig, at Stedet i den hedenske Tid har haft stor Betydning, og naar tilmed

Tingstedet har været her, er denne ogsaa derved forøget. Af andre Stednavne skal bemærkes, at Vejrup betyder Vi-Torp, o: den fra Vium udflyttede Torp.

Fra 1764 haves en Beretning om, at der dette Aar i Vium døde 26 Mennesker af „Sprinkelsyge“. —

Paa Grund af, at der tidligere i Sognet fandtes temmelig store Arealer, der ikke endnu var indtaget til Dyrkning, var der i 18. Aarhundrede i lang Tid Strid om, hvor Sognets Grænse var imod Vest. Ved en Forordning af 13. Juli 1785 blev det endelig fastlagt, hvor Grænsen mellem Sdr. Vium og omliggende Sogne skulde være.

I Harsyssel Aarbog 1934, har Lærer H. K. Kristensen, Lunde, meddelt en meget interessant Beretning om Fund af en Boplads og et Jernudsmeltningsted paa Viumgaards Mark stammende fra Folkevandringstiden for 1600—1700 Aar tilbage.

Sønder Vium Kirke.

Typen er den almindelige romanske: Granitkvadre paa Sokkel med Skraakant. Taarnets øverste Del er dog af brændte Sten. Kirken er tækket med Bly undtagen Vaabehuset, der er opført i en senere Tid og bærer Tegl. Grunden til, at Taarnets øverste Del er opført af Munkesten er sikkert den, at det er noget yngre end Skib og Kor, samt at man netop i den Tid, Opførelsen stod paa, der i Egnen var begyndt med Anvendelsen af Teglsten. Som en Ejendommelighed maa det bemærkes, at Taarngavlene vender i øst og vest. Klokken er meget gammel, idet den bærer en saakaldt Minuskelindskrift med Aarstallet 1444.

Inde i Kirken lægger man Mærke til Prædikestolen, der er et rigt Træskærerarbejde uden Lydhimmel og med forskellige Inskriptioner (1616).

Ogsaa Alterbordet er dannet af Træsnitværk, noget ældre end Prædikestolen.

Paa Sølvkalken staar: „Salig Knuth Haarnt Galtes Arfvinger hafver gifven denne Kalch og Disch til Vium Kircke 1698“.

Indtil 1673 ejede Kongen Kirken; den 30. September d. A. bortskødede Kr. V. den til Rentemester Heinrich Müller, Lønborggaard, hvortil den saa hørte indtil Amtmand Selio Müller 1734 solgte Kirken til Søren Sterm, Viumgaard. 1761 solgte Jakob Possau den igen til Kancelliraad Peder Saxesen, Lønborggaard, som stillede Kirken til Auktion den 17. August 1734, ved hvilken Lejlighed Sognebeboerne købte den for 1415 Rdl.

Om Sdr. Vium Kirke fortælles følgende Sagn: Den Gang den skulde bygges, vilde Herremanden paa Viumgaard og Bønderne have den lagt i Nærheden af Gaarden, men Herremanden paa Lundsmark vilde ogsaa have den i sin Nærhed, og han forstod ved Trolddomskunster om Natten at flytte det, som man byggede op om Dagen. Saaledes gik det til, at Kirken efterhaanden som den blev opbygget kom til at ligge paa sin nuværende Plads, hvor man lod den fuldføre og staa.

Ligesom ved adskillige andre jyske Kirker har der i det 18. Aarhundrede ved Sdr. Vium Kirke været Samlings- og Øvelsesplads for Egnens Karle, der var pligtige at lade sig uddanne som Soldater. I Vaabehuset var der i den Tid Oplagsplads for Soldaternes Vaaben.

Viumgaard.

I Sdr. Vium Sogn er der 3 større Gaarde, af hvilke Viumgaard dannedes som en Hovedgaard i 16. Aarhundrede, medens Lundsmark var en saakaldt Sædegaard anlagt noget senere.

Den første Ejer af Viumgaard har sikkert været *Tyge Kruse*, der angives som Ejer 1579. — 1597 fik han i Mageskifte af Kongen „1 Gaard og 3 øde Byggesteder, 1 Møllested samt en Bolig i Vejrup.

Tyge Kruse døde 1610, hvorefter hans Søn *Enevold Kruse*, der ejede Hjermitslevgaard i Vendsyssel, sikkert en Tid var Ejer. 1622 boede paa Viumgaard Tingsvidne Niels Iversen, som rimeligvis har været Forpagter. En Mand ved Navn *Hartvig Sachs* til Tanderup maa ogsaa have været Ejer af Viumgaard, thi 1646 blev den af ham solgt til *Knud Galt*. Han blev 1621 gift med *Birgitte Juul*, Datter af Niels Juul, Kongstedlund. Hun var efter Mandens Død 1650 Ejer til 1669, da hun skødede den til sin Søn *Gjord Galt*, som boede paa Hørbylunde i Vendsyssel. Gaarden havde paa den Tid 22½ Td. Hartkorn. Birgitte Juul angives 1670 at have boet i Kyvling i Lønborg Sogn. Gjord Galt døde 1684 i en Alder af 63 Aar. Han var gift 3 Gange. En af hans Døtre, *Birgitte Marie Galt*, blev gift med Henning Povisk til Skrumager og siden med Kristoffer Hvass fra Søvig.

Paa Gjord Galts Tid angives, at Viumgaard havde 28½ Td. Hartkorn. Besætningen var 1677: 4 Heste, 18 Stude og kun 2 Køer. Rimeligvis boede Gjord Galt hele

Tiden paa Hørbylunde. Viumgaard var i hvert Fald i mange Aar bortforpagtet bl. a. til Niels Kjærgaard og Løjtnant Josias Coppermann. Den næste Ejer af Familien Galt var *Knud Henrik*, som derefter fik Gaarden.

Fra 1696 findes Efterretning om, at han af Lisbeth Pedersdatter, salig Niels Nielsens, paa Store Hebo købte 3 Enge paa Sdr. Bork Mærsk. Ligeledes findes fra samme Tid en Sag vedrørende en Pige, der udlagde Knud Henrik Galt som Barnefader og for sin Forseelse stod aabenbar Skrifte i Kirken „i hans Nærværelse og Paahør“. Hans Henrik Galt var ogsaa Ejer af Halvdelen af Østergaard i Lyne Sogn. Det Tidspunkt, da han sad paa Viumgaard, faldt omtrent sammen med den Tid, Jens Bramming ejede Lydumgaard, og Galt var ligesom Herremanden paa Lydum en meget voldsom og hensynsløs Person især overfor Bønderne, som ikke uden Grund ansaa ham for en slem Bondeplager. Resultatet blev da ogsaa, at Galt maatte dele Skæbne med Bramming, idet han blev dræbt af den Mand, som boede paa hans Gaard i Lyne. Om denne Tildragelse har den daværende Præst i Hemmet, Ture Terkelsen, givet følgende Beretning: En Dag i Maj tog Galt efter Indbydelse af Ejeren af den anden Halvdel af Østergaard, Ritmester Permoser, til Lyne; men saa snart han kom til Gaarden, blev han dødelig ramt af en Kugle, som blev afskudt fra Laden. I halvdød Tilstand blev Galt nu kørt til Viumgaard, hvor Præsten Ture Terkildsen kom til ham, og efterat han havde forligt sig med Præsten og modtaget Sakramentet, døde Galt af sit Saar. Hans Arvinger skænkede derfor omtalte Kalk til Kirken.

Den egentlige Aarsag til Mordet er næppe bleven opklaret; men Galt var indviklet i en Sag til hvis Opklaring der efter Begravelsen, som foregik 21. Maj 1698, blev nedsat en Kommission. Det drejede sig om et Drab paa Mølleren i Vium, som Henrik Galt beskyldtes for

at have begaaet. Det var da muligvis som Hævn derover, at Ritmesteren paa Østergaard havde paabudt sin Tjener at skyde Galt.

Aaret efter Galts Død blev Viumgaard af Arvingerne solgt til *Kristoffer Hvas*, der da var gift med Galts Søster Brigitte Marie. Hvas var altsaa Medarving til Viumgaard; en anden af Arvingerne, Klaus Unger til Villestrup, udstedte 21. Januar 1699 et Skøde paa det, som han og hans Børn havde arvet efter Morbroderen Knud Galt. En Halvbroder, Oluf Krabbe til Vamdrupgaard udstedte ligeledes (1. Marts 1699) Skøde paa sin Part.

Christoffer Hvas blev, saavidt det kan ses, den egentlige Ejer af Viumgaard, men han besad den kun i kort Tid, idet han købte Frøstrup, og Viumgaard overgik til *Ulrik Schultz* til Breininggaard, som 1708 ved Tvangsauktion solgte den til *Niels Jensen Bigum* af Tarm, der var gift med en Datter af Præsten Ture Terkildsen i Hemmet. Købesummen var 4236 Rdl., og Gaarden havde paa den Tid ca. 20 Td. Hartkorn med 40—50 Td. Bøndergods i 5 omliggende Sogne.

Niels Bigums Søstersøn *Søren Sørensen Sterm* overtog 1730 Gaarden. Af et Pantebrev fra 1737, udstedt i Anledning af et Laan til Henrik Lichtenberg og Hans Kristensen af Horsens, ses det, at Bøndergodset den Gang ialt blev udregnet til 197 Td. 5 Skp. og $1\frac{3}{4}$ Alb. foruden noget Mølleskyld.

Søren Sørensen Sterm, der af Profession var Prokurator, synes at have været indviklet i en Mængde Processer. Blandt en Del af den Slags findes Oplysninger om en Sag med Præsten i Hemmet angaaende Brugen af nogle Enge, som Sterm vilde tage fra Præsteembedet, idet han paastod, at de tilhørte Kirken i Sdr. Vium.

Ved Sterms Død har Præsten i Kirkebogen skrevet: 1754, 19. April døde Søren Sterm, Proprietær paa Vium-

gaard efter nogen Tids Svaghed, som tilsidst steg til Raseri. Gud forbarme sig over hans arme Sjæl, thi som Livet saa Enden. Han blev begravet Lørdag den 27. April uden Ceremoni af Betydenhed. Ingen græd for ham, og ingen længes efter ham; han fik derved Ende paa sine Processer, og mange fik Ro for ham; han give nu ej mere Forargelse men høster Frugten af sit Arbejde i Livet". —

Sterms Enke døde 1759. Deres Søn *Tøger Reenberg Sterm* overtog Gaarden efter Faderens Død med ialt 286 Td. Hartkorn. Allerede 1758 afhændede han imidlertid Gaarden til *Jakob Possau*, hvorefter Tøger Reenberg Sterm boede i Outrup og Søvig.

Jakob Possau gav 18000 Rdl. Han omtales som en god Mand, der var meget afholdt af sine Bønder. Saaledes fortælles det, at da han en Gang kom ud til sine Hovfolk, medens de høstede, ytrede han, at dette saa jo ud til at gaa meget let. Da en Karl derfor spurgte, om Husbonden ikke havde Lyst til at prøve, høstede Possau selv et Skaar. Rimeligvis har han dog ikke fundet, at det gik saa helt glat, thi efter den Dag trakterede han altid Høstfolkene med Øl.

Heller ikke Possau havde Gaarden ret længe, thi allerede 1760 solgte han den (vistnok ved Auktion) med ialt 270 Td. H., Bøndergods, Mølleskyld og Tiende, til Oberstløjtnant *Hans V. Rosenvinge*, der igen 1766 frasolgte Godset til Fæsterne.

Om Gaardens Udseende og Besætning hedder det ved den Lejlighed, at den bestod af Hovedbygning med 2 Sidefløje, hver paa 20 Fag; en stor Lade med Hestestald paa den søndre og Stude- og Kostald paa den nordre Side. Øst for Hovedbygningen var en Lysthave med en Del Frugttræer og en Yderhave med Kaal og Urter. Ude i Marken var 2 Fiskedamme. Besætningen var 30 Stude og 10 Køer; senere 50 Stude og 16—20

Køer foruden 6—8 Heste og 100 Faar. Da Rosenvinge 1766 solgte Viumgaard, købte han Frøstrup. Ligeledes ved Auktion blev Viumgaard denne Gang tilslaaet *Provst J. H. Brorson* i Lunde for 3051 Rdl., men han beholdt ikke Gaarden, idet Skødet blev udstedt til *Mathias og Søren Christensen* fra Torbøl, der delte Jorden mellem sig. I ca. 100 Aar kan det nu siges, at Viumgaard var delt i to. I 1825 fandt en Ordning Sted, hvorved nogle Afbyggergaarde solgtes fra, og Jorderne udstykkedes i 2 Halvdele med 7 $\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn hver, medens Gaardsplads og Lade blev fælles. De daværende Ejere var *Hans Christensen* og *Hans Nielsen Seirup*. Sidstnævntes Enke overlod sin Parcel til Sønnen *Hans H. Seirup*, og hans Søn igen, *Klemmen Seirup*, samlede igen de o Halvdele, idet han arvede den ene 1866 og købte den anden 1868. 1910 blev Gaarden solgt til *Lorents Pedersen* for 153,000 Kr.

Efter denne lange og bevægede Fortid er Viumgaard i vore Dage nu en jævn stor Bondegaard, hvorfra en stor Del af Jorden er bortsolgt og af hvis Volde og Grave og gamle Bygninger der nu ikke er noget tilbage.

Om Gaarden *Lundsmark* kan det siges, at den oprindelig laa ude i en sumpig Eng paa en Forhøjning kaldet Voldstedet, som endnu kan paavises. Den skal være anlagt 1662 og tilhørte (eller beboedes) da af *Sigvard Kruse*, der formentlig var af Slægten fra Viumgaard. 1683 var Gaarden bortforpagtet til Herredsfoged *Jens Holst* fra Tarm Bisgaard.

Hemmet Sogn.

Det Vandløb, som paa langs gennemløber dette Sogn fra sydøst til nordvest, har bevirket, at Bebyggelsen oprindelig fortrinsvis samlede sig i en mod Ringkøbing Fjord efterhaanden bredere Stribe. Endnu i vore Dage kan man se, at Sognets opdyrkede Land fortrinsvis findes langs det lave Terræn i hvis Midte Vandløbet findes. De fjernere liggende Arealer er for en stor Del tørre, sandede Jorder, nu delvis beplantede. Dog er Partiet fra Hovumgaard ud til Fjorden temmelig god og frugtbar Jord. Skuldbøl Plantage (26 ha) mod Nord og Hede-partierne mod Øst danner dog gamle udyrkede Strækninger.

Den Lavning, der nu gaar fra Hovumgaard ud til Fjorden, har utvivlsomt tidligere udgjort en Vig, der strakte sig et Stykke ned i Nr. Bork Sogn. En Gang i Fortiden har der da ude ved Fjorden dannet sig en Forhøjning (saakaldt Vralle), som lukkede for Vigen, der nu omdannedes til Mose og Eng. Ved Tørveskær har man her tidligere opgravet Hasselnødder, der tyder paa, at her en Gang har været Skov.

En Gang i vore Forfædres Tid har man sikkert ogsaa i Hemmet Sogn været plaget af Sandflugt, som maaske har været værst i Nærheden af Præstegaarden, hvor man paa det saakaldte „Slottets“ Mark endnu kan paavise Resterne af en Jordvold, der synes at være opført som Værn mod Flyvesand.

Af Oldtidslevninger findes især paa de tidligere

Hedearealer nogle Kæmpehøje, f. Eks. Fladhøj, Troldhøj og Bavnehøj. Et Sted paa Bandsbøl Mark fandtes omkring forrige Aarhundredes Midte under Jordoverfladen en mindre Samling Stendysser med Potteskaar, brændte Ben og Aske, rimeligvis en saakaldt Brandplet hidrørende fra Ligbrænding i den senere Oldtid. I Nærheden af Langsig har man fundet Spor af de saakaldte Dige-voldinger, der er lave Jordvolde indhegnende firkantede Stykker Jord, som sikkert en Gang har været dyrkede. Ogsaa ved Vostrup har man fundet lignende Rester fra et tidligere, primitivt Landbrug, der maaske stammer helt fra Oldtiden. Adskillige andre Steder i Jylland er der gjort de samme lagttagelser.

Lidt Syd for Kirken fandtes i tidligere Tid en Sø kaldet Præstesø; den havde intet Afløb men Tilløb fra en Kilde i Bunden; den er nu udtørret.

Efter „Ribe Oldemor“ stavedes Sognets Navn 1330 Hæmeth. Landsbyen bestod da kun af Kirke og Præstegaard. En stor Del af Sognets Gaarde hørte oprindeligt til Lønborggaard, f. Eks. Skuldbøl og Pagaard, der betalte Afgift (Landgilde) i Form af Honning, Smør og Korn og andet. Det samme var Tilfældet med Gaarden Nordenaa.

Om Gravengaard, der har ligget Nordøst for Kirken, hedder i en Præsteindberetning fra 1638, at den „i for-dums Tid skal have været en Herregaard“, hvilket nok kan have sin Rigtighed, da Gaardens Navn rimeligvis stammer fra, at den har været omgivet af Grave.

Indtil Midten af 19. Aarhundrede kunde der endnu lidt Vest for Pagaard paavises Rester af en Høj, kaldet Borgvold. Rimeligvis har Pagaard ogsaa været en Herregaard og maaske Gravengaard en Parcel derfra. — Pagaard, der i ældre Tid stavedes Pabgaard, har formentlig Navn efter en Mand ved Navn Pabe, som kendes fra det 15. Aarhundrede. Han var en uægte Søn af en

paa Valdemar Atterdags Tid kendt Mand ved Navn Bo Høy, hvis Slægt ejede flere Gaarde i Egnen. Hr. Pabe var Væbner (Ridder) og nævnes 1413 som Ejer af Glistrup (Sdr. Nissum Sogn).

Man har ogsaa fortalt, at Pagaard skal have Navn efter en Pave, men dette er næppe rigtigt.

Ogsaa Gundesbøl, Fusgaard og Østergaard har hørt under Lønborggaard. Ved Galgebjerger har der rimeligvis en Gang staaet en Galge, og det har været Egnens Rettersted.

Slottet (æ Slot) benævnes ogsaa som „Hemmet Slot“, der betalte 4 Rdl. og 4 Mark i Landgilde til Lønborggaard. 1683 omtales det som „en enlig Bolig“.

Om Hovumgaard ved vi, at den i 17. Aarhundrede var beboet af en Mand ved Navn Niels Iversen, over hvem der tillige med hans Hustru findes en Ligsten paa Kirkegaarden. De døde henholdsvis 30. Marts 1621 og 2. Sept. 1627, men Stenen er i den nyere Tid flyttet hen over en Grav, hvori er begravet et andet Ægtepar fra Hovumgaard.

Paa Ligstenen over Niels Iversen og Hustru, Anna Jensdatter, er indhugget 2 Skjolde, og Hustruen kaldes velbyrdig. Deraf kan vi slutte, at hun har været adelig; hun var nemlig Datter af Jens Barfod til Sæddinggaard.

Hovumgaard har været en Hovedgaard, hvilket kan ses af en Jordebog, som Enevold Kruse udgav 1660, hvori det hedder, at „denne Gaard er afbrændt og nedbrændt af de Brandenborgere, saa der er ikke en Stage af samme Gaard“.

Ogsaa i Matriklen 1682 regnes Hovumgaard for en Hovedgaard, men derimod ikke 1683.

Ogsaa Gaarden Toftum og Bandsbøl hørte i sin Tid under Lønborggaard.

Hemmet Mølle opførtes i Aarene 1534—43 af Præsten Villum Pedersen; den hørte indtil 1859 ind under Prægaarden.

Hemmet Kirke.

Ligesom i Sdr. Bork er Taarnet her opført ved Siden af Skibet, nord for dettes Vestende. Et tidligere Taarn var blevet saa brøstfældigt, at dette nyere Taarn maatte opføres 1788.

Kirken er oprindelig opført af en Blanding af tilhugne Granitkvadre og raa Kampesten iblandet Tufsten. Taarnet og Sakristiet, der er yngre, er af Munkesten. Kirkens øverste Halvdel er hvidkalket.

Inde i Kirken maa det særlig bemærkes, at Alterbordet er bygget af Jernal, hvad der er meget sjældent. Paa Alteret var der indtil ca. 1600 anbragt 3 Figurer fra den katolske Tid og forestillende i Midten Gudfader med Guldkrone og Guldskæg og med den tornekrone Kristus; tilhøjre var Jomfru Maria og tilvenstre en Helgen eller Pave; de to sidste Figurer bar Midterfeldtet.

Indtil 1790 fandtes Tavlen endnu i sin oprindelige Skikkelse; men der blev da ved Kirkens Opmaling foretaget Forandringer, saaledes at et Billede af Gudfader holdende en Verdenskugle samt et Billede af en Due blev fjernet. — Ogsaa de Apostelfigurer, der staar i Kirkens Vestende, har været anbragt paa Tavlen.

Inde i Kirken findes forskellige Ligsten: I den østre Side en over Præsten Ture Therkelsen med Hustru og 13 Børn; i den nordre en Sten over en Kone fra Bandsbøl. Biskop Iver Hemmet, der var fra Sognet og sad paa Ribe Bispestol i Beg. af 17. Aarhundrede, har opsat en Mindesten over sine Forældre, Præsten Iver Gregersen og Hustru; men denne Ligsten er nu forsvunden.

Da Hemmet Kirke i Aaret 1753 blev restaureret, fandt man i Sakristiet en Ligkiste hvorpaa var anbragt en Plade, som viste, at det var Ingeborg Jakobsdatter, der her laa begravet. Hun blev født 1601 og blev først gift med Fogden Anders Iversen, Romsdalen i Norge.

Senere blev hun gift med Iver Jensen i Bandsbøl og døde 1678. I Kirkens Gulv er indsat en Ligsten over Niels Bygums Hustru fra Viumgaard og en lille Sten med Aarstallet 1681.

Paa de øverste Stolerader findes indskaaret Vaabenmærker for Jakob Grubbe til Grubbesholm og Hustru Ingeborg Kruse.

Som en Ejendommelighed kan det anføres, at Kantor Esger Mø i Ribe i Aaret 1319 skænkede en Ko til Kirken. En saadan Ko kaldtes en Jernko. Den blev overtaget af en privat Mand, som saa forpligtede sig „til evig Tid“ til at udrede en Afgift til Kirken. Denne er dog formentlig nu bortfalden.

Indtil den 30. Sept. 1673 tilhørte Kirken Kongen, der da overdrog den til en Rentemester Heinrich Müller, som senere afhændede den til sin Søn, Amtmand Heinrich Müller, Lønborggaard. Ejerretten gik senere over til Ejerne af Grubbesholm og Hvedholm, og 1760 solgtes Kirken til Bønderne i Nr. Bork, der samme Aar afhændede den til Lønborggaards Ejer Kristen Hansen.

Til Kirken hørte der 5 Ejendomme med et samlet Hartkorn af 5 Td., 3 Skp., 1 Fdk. og $\frac{1}{4}$ Alb.

Præsterne i Hemmet.

Om de Præster der har været i Hemmet, kender vi Navnene paa 2 før Reformationen, nemlig *Hr. Villum Clausen*, der døde 1597, og *Hr. Nikolaus*, der skal have været Præst fra 1517 til 1534.

Den næste Præst var *Villum Pedersen*, der blev ansat 1734 og altsaa var der i Reformationstiden. Ligesom saa mange andre af Præsterne fra den katolske Tid, forblev han ogsaa i Embedet efter Kirkefornyelsen; han døde 1543. Udover at han efter de foreliggende Oplysninger skal have opført Møllen i Hemmet, vides ikke

videre om ham. Heller ikke om hans Efterfølger *Gregers Pedersen*, der var Præst fra 1543 til 1559, kendes yderligere Oplysninger.

Efter ham fulgte hans Søn *Iver Gregersen*, som var Præst til 1601. Han var Fader til den før omtalte Biskop Iver Hemmet i Ribe. Det er over Iver Gregersen og hans Hustru den under Kirken omtalte Ligsten var sat. Den skal have været forsynet med latinske Indskrifter og være ituslaaet. Iver Gregersen og hans Hustru døde med 3 Dages Mellemrum, nemlig 14. og 17. August, og de blev begravede samtidig.

Derefter kom *Gregers Enevoldsen*, som var Præst til 1637. En Søn af ham var Præst i Skjern i 52 Aar og tillige Provst i Bølling Herred. Selv blev Gregers Enevoldsen udnævnt til Provst samme Aar som han døde. Efterfølgeren *Søren Nielsen Glud* fra 1637—52 kender vi ikke nærmere til. Hans Efterfølger *Iver Thomsen Thisted* blev gift med Enken og sad kun i Embedet i 6 Aar. — *Lave Enevoldsen Dejbjerg* var derefter Præst i Hemmet 5 Aar indtil 1664. En af hans Døtre blev gift med den næste Præst *Jakob Jakobsen Holm*. Han blev kaldet af Amtmand Henrik Müller og var Præst til 1680. I Præsteembedsbogen (Liber daticus) omtales han som „en brav og vittig Mand, der trolig i sin Tid forsvarede Præstegaardens Ejendom, som andre vilde benytte“.

Den niende Præst i Hemmet efter Reformationen, blev *Thomas Eriksen Paaske*. Han var fra Sdr. Vium. Efter i nogle Aar at have været Skibspræst, kom han 1680 til Hemmet, hvor han dog kun levede ganske kort, idet han døde 24. Februar 1681 i en Alder af 53 Aar. Efter de foreliggende Oplysninger, som ogsaa Oluf Nielsen meddeler, blev der sat Ligsten paa hans Grav, hvilken senere er forsvunden. Jakob Holms Enke blev allerede i April 1681 gift med Efterfølgeren *Nikolaj Johs. Riis*. Hustruen døde dog allerede samme Aar, og Riis 2 Aar senere.

Derefter kom *Ture Terkelsen*. Han var først Rektor ved Latinskolen i Varde i 17 Aar, i hvilken Stilling han dog ikke synes at have høstet særlig gode Vidnesbyrd. Den 28. Marts 1683 blev han ordineret til Præst i Hemmet, hvor han forblev til 1709. Den førømtalte Sten fortæller, at han blev begravet inde i Kirken. Han var gift 3 Gange: Først som Rektor, hvor han havde 7 Børn. 2. Gang blev han gift med en Datter af Præsten Jakob Holm, nemlig Johanne Jakobsdatter; med hende havde han en Datter; men Johanne døde allerede 1689, hvorefter han 3. Gang blev gift med en Præsteenke fra Dejbjerg; de havde sammen 5 Børn.

Ture Therkildsens Efterfølger hed *Morten Friis*. Han blev Aaret efter sin Kaldelse — 1709 — gift med Ture Therkildsens Enke, Præstekonen fra Dejbjerg. Morten Friis omtales som en akkurat og hjælpsom Mand, der bl. a. lod Præstegaarden ombygge, hvortil han anvendte 1503 Rdl., 2 Mark og 10 Sk. Han døde 1731, Hustruen først 1738, 80 Aar gammel.

Til Præsteembedet i Hemmet kom nu en Mand, *P. Nikolaj Bruun*, der først havde været Degn i Sdr. og Nr. Bork samt i Thorstrup og Horne, før han blev Præst. Han blev gift med Ture Therkildsens yngste Datter Margrethe, men det hedder om de to, at de „ej levede saa vel sammen, som de burde“.

P. N. Bruun døde 1744, og den 13. Februar s. A. blev *Niels Block* kaldet til Embedet i Hemmet. Det var Etatsraad Hein til Grubbesholm, der da havde Kaldsretten. Block havde tidligere været Præst i Malt og Folding. Om hans Hustru, der var en Steddatter af hans Broder, hedder det, at „hun forårsagede ham saa megen Hjertesorg ved at gaa sine egne, onde Veje“, at han derover tog sin Død af Græmmelse den 15. Jan. 1747“. I Embedsbogen staar der, at Enken, „saa snart hun kunde“, holdt Bryllup med Avlskarlen, men ogsaa om

dette Ægteskab hedder det, at det var slet, „Tiden vil vise, hvordan hendes Ende bliver“.

I 1747 blev *Johannes Georg Kasper Lemvig* derefter af Kongen kaldet til Hemmet. Fra hans Haand findes der i Embedsbogen en omhyggelig udarbejdet Fortegnelse over Sognets tidligere Præster. Ogsaa Kirkebøgerne fra hans Tid bærer Præg af at være ført med Omhu.

Af en Sag fra den Tid angaaende en Konflikt mellem en Søn af Fæsteren paa Hemmet Mølle og Præsten, synes det at fremgaa, at denne har været en temmelig stædig Herre. Den unge Mand havde af Præsten faaet et Pas for hvilket han blev afkrævet 20 Daler. Da han ikke var villig til at betale disse, søgte Præsten at tvinge ham til at tage Tjeneste i Præstegaarden. Senere fik Præsten af Stiftsprovsten i Retten tilstaaet Retten til et Stykke øde Jord, som han nu overlod Møllersønnen i Fæste. Præsten tilegnede sig imidlertid al Afgrøden, hvorfor han blev dømt til at tilbagelevere Jorden og endog fik Bøder for utilbørlig Skrivemaade overfor Landstingets Underdommer. I Kirkebogen har han indført Meddelelser om en Kone, som efterat have haft sit „Skammebarn“ i Kirke, efter Dom ved Lønborg Birk stod aabenbar Skrifte i Kirken. Barnets Fader blev idømt Bøder til Sognet, „hvilke imidlertid Amtmand Albertsen beholdt til Herredskassen“.

Den næste Præst i Hemmet var *Joakim Jakob Kaalund* fra 1774 til 1820. Ogsaa han blev gift med Formandens Enke. Endnu for en Menneskealder siden fortaltes der om ham, at han var en streng, religiøs Mand, som var den eneste der havde Mod til at træde op imod den daværende Amtmand i Ringkøbing Hr. Hansen; Amtmanden skal have været en slem Gudsfor nægter, der spottede baade Religion og Gejstlighed.

Eskild Høglund var Præst fra 1820—39. Om ham fortælles det, at han var drikkæddig; men han passede dog sit Embede med Orden og Dygtighed.

Den 18. i Præsterækken fra Hemmet var *Hans Hermann Bruun*, der var den første af de her omtalte, som ikke døde i Embedet, idet han 1855 blev forflyttet.

Indtil 1866 var derefter *Jakob Fr. Engberg* Præst og efter ham *Jens P. Ørslev Quistgaard*, der endnu vil erindres af adskillige i Sognet.

Indhold:

	Side
Forord	5
Vester- og Nørre Horne Herreder	7
Nr. Nebel Sogn	12
Sæddinggaarden	13
Præster i Nr. Nebel	18
Lydum Sogn	24
Lydum Kirke	39
Præster i Lydum	40
Henne Sogn	42
Henne Kirke	46
Lønne Sogn	52
Den gamle Kirke i Lønne	53
Outrup og Lunde Sogne	58
Kvong Sogn	59
Kvong Kirke	60
Præsterne i Kvong	62
Sdr. Bork Sogn	68
Kirken i Sdr. Bork	80
Præster i Sdr. Bork	81
Hovedgaarden Skrumsager	84
Nr. Bork Sogn	94
Nr. Bork Kirke	101
Kendte Mænd fra Bork	103
Sdr. Vium Sogn	112
Sdr. Vium Kirke	113
Viumgaard	115
Hemmet Sogn	120
Hemmet Kirke	123
Præsterne i Hemmet	124